

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE ve SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI
KAPSAMINDA RİSALETÜ'N NUSHİYYE(YUNUS EMRE)
ADLI ESERİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ

MÜNEVER DEMİRDAŞ

İzmir
2021

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE ve SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI
KAPSAMINDA RİSALETÜ'N NUSHİYYE(YUNUS EMRE)
ADLI ESERİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ

MÜNEVER DEMİRDAŞ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. ALİ EKBER GÜLER SOY

İzmir

2021

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kapsamında Risaletü’n Nushiyye (Yunus Emre) Adlı Eserin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

13/07/2021

Münever DEMİRDAŞ

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 08/08/2021

Tez Başlığı:

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI KAPSAMINDA RİSALETÜ'N NUSHİYYE (YUNUS EMRE)
ADLI ESERİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 142 sayfalık kısmına ilişkin, 08/08/2021 tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı % 20'dir**.

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz Programı Kullanım Kılavuzunu okudum ☒

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) ☐

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) ☒

☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça hariç, ☐ Alıntılar dâhil, ☐ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☒ Kaynakça dâhil, ☒ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı.	
EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde.	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Münever Demirdağ
Öğrenci No : 2018950080
Anabilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Programı : Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Statüsü : Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

ÖĞRENCİ

DANIŞMAN

Münever DEMİRDAĞ
08.08.2021

Doç.Dr. Ali Ekber GÜLERSOY
08.08.2021

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu () işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine (Ali Taş Tel: +90 (232) 3018026 veya ali.tas@deu.edu.tr) başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu* formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: Turnitin-Tez İntihal Analiz Programına yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.

TEŞEKKÜR

Eğitim hayatımın her safhasında yoğun emekleriyle beni bugüne getiren başta sevgili anneme ve babama, yorulduğum her durumda beni yeniden ayağa kaldıran sevgili ablam Mesude DEMİRDAS'a, tezin yazım aşamasında ve üniversite eğitimim boyunca mütevazı kişiliğiyle yoluma rehber olan, bilgi deryası danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ali Ekber GÜLERSOY'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Amaç ve Önem.....	1
1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri	2
1.4. Sınırlılıklar	2
1.5. Varsayımlar.....	2
1.6. Tanımlar.....	3
BÖLÜM II	4
KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	4
2.1. Değer Nedir?	4
2.1.1. Değerlerin oluşumu	5
2.1.2. Değerlerin işlevleri.....	6
2.1.3. Dünyada değerler hakkında yapılan çalışmalar ve değerlerin sınıflandırılması....	6
2.2. Değerler Eğitimi	8
2.2.1. Türkiye’de değerler eğitimi hakkındaki çalışmalar.....	9
2.2.2. Türkiye’de değerler eğitimi uygulamaları.....	10
2.2.3. Değerler eğitiminin tarihsel gelişimi.....	12
2.2.4. Değerler eğitiminin temel özellikleri	13
2.3. Değer Eğitimi Akımlarının Ortaya Çıkışı	13
2.3.1. Değerler eğitiminde yaklaşımlar	14
2.3.2. Değer aktarma yaklaşımları	14
2.3.3. Değer gerçekleştirme yaklaşımları.....	15
2.4. Sosyal Bilgiler Nedir?	17

2.4.1. Türkiye’de sosyal bilgiler dersi öğretim programı değişiklikleri.....	18
2.4.2. Sosyal bilgiler dersi ve değerler ilişkisi	20
2.4.3. Sosyal bilgiler dersi ve edebi ürünler ilişkisi	21
2.4.4. Risalet’ün Nushiyye ve değerler eğitimi	22
2.5.Yunus Emre’nin Hayatı.....	23
2.5.1.Yunus Emre ile ilgili ilk çalışmalar.....	24
2.5.2. Doğduğu yer ve tarih.....	25
2.5.3. Yaşadığı devrin özellikleri	25
2.6. Yunus Emre’nin Şahsiyeti.....	26
2.6.1. Dini şahsiyeti.....	26
2.6.2. Tasavvufi şahsiyeti	27
2.6.3. Edebi şahsiyeti.....	28
2.7. Yunus Emre’nin Eğitimi	31
2.8. Aile Yaşantısı ve Yaptığı İşler	33
2.9. Değerler Eğitimi ve Yunus Emre	35
2.10. İlgili Araştırmalar	35
BÖLÜM III	41
YÖNTEM	41
3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni	41
3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu /Katılımcılar	42
3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları.....	42
3.4. Verilerin Analizi.....	42
3.5. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği.....	43
3.6. Araştırmacının Rolü	43
BÖLÜM IV	44
BULGULAR VE YORUMLAR.....	44
4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	44

4.1.1. Adalet değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar	44
4.1.1.1. <i>İlahi adalet</i>	44
4.1.1.2. <i>Sosyal adalet</i>	45
4.1.2. Barış değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar.....	46
4.1.2.1. <i>Toplumsal barış</i>	46
4.1.2.2. <i>Kişinin kendiyle barışık olması</i>	47
4.1.3. Bilimsellik değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar	48
4.1.3.1. <i>Aklın yol göstericiliği</i>	48
4.1.4. Çalışkanlık değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar.....	59
4.1.5. Dayanışma değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar	60
4.1.5.1. <i>Sosyal dayanışma</i>	60
4.1.6. Duyarlılık değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar.....	61
4.1.6.1. <i>Bireysel sorunlara karşı duyarlılık</i>	61
4.1.7. Dürüstlük değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar	65
4.1.7.1. <i>Davranışlarda dürüstlük</i>	65
4.1.7.2. <i>İbadette dürüstlük</i>	67
4.1.7.3. <i>Sosyal ilişkilerde dürüstlük</i>	68
4.1.7.4. <i>Sözlerde dürüstlük</i>	68
4.1.7.5. <i>Sözlerde ve davranışlarda dürüstlük</i>	74
4.1.8. Eşitlik değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar.....	76
4.1.8.1. <i>İnsanlar arası eşitlik</i>	76
4.1.9. Özgürlük değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar	79
4.1.9.1. <i>Somut özgürlük anlayışı</i>	79
4.1.10. Saygı değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar	82
4.1.10.1. <i>İnsana duyulan saygı</i>	82
4.1.10.2. <i>Allah'a duyulan saygı</i>	82
4.1.11. Sevgi değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar	83

4.1.11.1. Allah sevgisi	83
4.1.12. Yardımseverlik değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar	88
4.1.12.1. Bireyler arası yardımlaşma.....	88
4.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar	95
BÖLÜM V	107
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	107
5.1. Tartışma.....	107
5.2. Sonuç ve Öneriler.....	113
KAYNAKÇA.....	119
EKLER.....	131
EK 1. ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ	131

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda bulunan değerler ve Risalet'ün Nushiyye'de tespit edilme durumları.....	93
Tablo 2 Risalet'ün Nushiyye'de geçen değerlerin toplam işlenme sıklığı.....	94

ÖZET

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI KAPSAMINDA RİSALETÜ'N NUSHİYYE (YUNUS EMRE) ADLI ESERİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Çalışmanın amacı, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBÖP) ile verilmek istenen değerlerin Yunus Emre'nin Risalet'ün Nushiyye adlı eserindeki varlık durumunu belirlemek ve eserin değerler eğitimi bakımından önemini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, ortaya koyacağı sonuçlar bakımından önem taşımaktadır. Nitel araştırma yaklaşımında gerçekleştirilen çalışmanın veri toplama aşamasında doküman incelemesi tekniğinden, veri toplama aracı olarak da Risalet'ün Nushiyye ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndan faydalanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın geçerliğini ve güvenilirliğini sağlamak için iki uzman görüşüne başvurulmuştur. Çalışma, beş bölümden ibarettir. Birinci bölümde problem durumu, amaç ve önem, problem cümlesi, alt problem cümleleri, sınırlılıklar, varsayımlar ve tanımlara yer verilmiştir. İkinci bölümde Yunus Emre'nin hayatı, eserleri, değer kavramı ve değerler eğitimi hakkında bilgiler verilmiş olup Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na dair açıklamalarda bulunularak programın değerler eğitimiyle ilişkisi incelenmiştir. Bu bağlamda değerler eğitimi ve eser hakkında da bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde yöntem, dördüncü bölümde bulgu ve yorumlara yer verilmiştir. Eserde, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı aracılığıyla verilmek istenen değerlerden on ikisi (adalet, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi ve yardımseverliktir) tespit edilmiştir. Bu değerleri kapsayan dizeler belirlenip değerlerin sözlük anlamları açıklanmış, verilen mesajlar üzerinde durularak yorumlarda bulunulmuştur. Beşinci bölümde tartışma, sonuç ve önerilere değinilmiştir. Çalışma, değerler konusunda yapılan çalışmalarla benzer değerlerin tespit edilmesi açısından uyumluluk göstermektedir. Sonuç itibarıyla, Risalet'ün Nushiyye değerler eğitimi açısından zengin bir hazine niteliği taşımaktadır ve sosyal bilgiler eğitim-öğretiminde bu eserden faydalanılması yerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Risaletü'n Nushiyye, değerler eğitimi, sosyal bilgiler dersi öğretim programı

ABSTRACT

EXAMINATION OF THE WORK TITLED RISALETU'N NUSHIYYE (BY YUNUS EMRE) IN SCOPE OF SOCIAL STUDIES COURSE CURRICULUM IN TERMS OF VALUES EDUCATION

The aim of the study is to determine the existence status of the value desired to be given by the Social Studies Course Curriculum (SSCC) in Yunus Emre's Risalet'un Nushiyye work and to reveal the importance of work in terms of values education in this direction, the study is important in terms of its result. The study consists of five parts. In the first part, problem situation, purpose and importance, problem sentence, sub-problem sentences, limitations, assumptions and definitions were included. In the second part, information was given about Yunus Emre's life, his works, the concept of value and values education, the relationship between the program and values education was examined by making explanation about the Social Studies Course Curriculum. In this context, information was given about values education and the work. The method was mentioned in the third part. In the data collection phase of the study which was carried out with the qualitative research approach the document analysis technique was used and the Risalet'un Nushiyye and social studies course curriculum was used as the data collection tool. Content analysis method was used in the analysis of the data. Two experts' opinions were consulted to ensure the validity and reliability of the study. Findings and comments are included in the fourth part. In the work twelve of the values (justice, peace, scientificness, industriousness, solidarity, sensitivity, honesty, equality, freedom, respect, love and helpfulness) that were intended to be given through the social studies course curriculum had been determined. The strings containing these values were determined, the dictionary meaning of the values was explained and comments were made by focusing on the messages given. In the fifth part, discussion, conclusion and suggestions were mentioned. The study shows compatibility with the studies on values in terms of detecting similar values. In conclusion, Risalet'un Nushiyye has the characteristics of a rich treasure in terms of values education and it would be appropriate to benefit from this work in social studies education.

Keywords: Yunus Emre, Risaletu'n Nushiyye, values education, social studies course curriculum

BÖLÜM I

GİRİŞ

Araştırmanın bu kısmında problem durumu, amaç ve önem, problem cümlesi ve alt problem cümleleri, sınırlılıklar, varsayımlar ile tanımlara değinilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Mantığın ve sağduyunun kabul ettiği, gelenekler tarafından desteklenen ve toplumsal yaşamın istediği değerlere yakışır bir karakter geliştirme önemli bir vazifedir. O nedenle insani değerlerin dejenere olup süreç içerisinde insanlık niteliklerinin ortadan kalkmasını engellemek daha fazla önem arz etmeye başlamıştır (Açıkel, 2018, s.37).

Bugün değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması eskisinden daha çok önemlidir. Var olan değerlerin ailenin yanı sıra özellikle okul çatısı altında benimsetilmesi, öğrencilere bilgi ve becerileri edindirmek kadar onların değer edinme süreçlerine katkı sunmak da bilinç düzeyi yüksek bir toplumsal yapı oluşturmada kayda değerdir (Fidan, 2013, s.362). Sosyal bilgiler dersi aracılığıyla verilecek değerler eğitiminde öğretmenlerin kullanabileceği önemli unsurlardan biri de edebiyat eserleridir. Edebi eserleri okuyan kişi, bir yandan insanların farklı düşünme ve davranma biçimlerini tanıırken diğer yandan empati yeteneği kazanır. Farklılıklara saygı göstermeyi bilir ve bireylerin farklı özelliklerde olabileceğini anlar (Eryılmaz ve Köse, 2018, s.68).

Okullarda uygulanan öğretim programları kapsamında ders içerikleri ve edebi eserlerle öğrencilere değer aktarımı yapılabilmektedir. Değer aktarımının yapıldığı temel derslerden biri de sosyal bilgilerdir. Sosyal bilgiler dersinde edebi eserlerden faydalanılarak değer eğitimi yapılabilmektedir. Bu bakımdan edebi eserlerden biri olan Yunus Emre'nin yazdığı Risaletü'n Nushiyye eserinde yer alan değerler eğitimi unsurlarının da değerler aktarımında etkisinin olduğu şüphesizdir. Değişen dünya koşullarında değerlerin öğrencilere kazandırılması gerekliliği, sosyal bilgiler dersinin değer aktarmada büyük rol üstlenmesi ve değer eğitimi sürecinde edebi eserlerin etkili olması gibi nedenlerle bu çalışma, değerlerin verilisinde sosyal bilgiler dersinin önemine değinmeyi, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBÖP) ve Risaletü'n Nushiyye adlı eseri inceleyerek konuya daha detaylı yaklaşmayı öngörmektedir.

1.2. Amaç ve Önem

Çalışmanın amacı, sosyal bilgiler dersi aracılığıyla öğrencilere kazandırılmak istenen değerlerin Yunus Emre'nin Risalet'ün Nushiyye adlı eserinde yer alma durumunu belirlemek

ve eserin değerler eğitimi bakımından önemini ortaya koymaktır. Bilindiği gibi eğitim ve kültür birbiriyle sıkı ilişkisi olan kavramlardır. Sosyal yaşamın çeşitli sahalarında değişim meydana gelirken eğitim ve kültür sahasında da birçok anlayış değişime uğramıştır. Günümüz dünyasında değişen anlayış öğretim programlarına da yansımıştır. Değerlerin verilmesinde öğretim programlarına büyük görev düşmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanan SBÖP çerçevesinde öğrencilerin birtakım değerler elde etmesi beklenmektedir. Hedeflenen bu değerler, öğrenme alanlarına göre düzenlenmiş içeriklerle verilmektedir.

SBÖP ve Risaletü'n Nushiyye (Yunus Emre) adlı eser farklı zamanlarda çeşitli kriterlere göre incelenmiştir ancak Risaletü'n Nushiyye adlı eserde yer verilen değerler ile SBÖP'deki değerler ilişkisini sorgulayan çalışmaların mevcut olmadığı görülmektedir. Sözü edilen nedenlerle SBÖP kapsamında Risaletü'n Nushiyye adlı eserin değerler eğitimi açısından incelendiği bu çalışma, ortaya koyacağı sonuçlar bakımından önem taşımaktadır. Eserde değerleri içeren dize ve beyitlerin belirlenmesi ile elde edilen bulgulardan sosyal bilgiler dersi aracılığıyla eğitim kurumlarında yapılan değerler eğitiminde istifade edilmesinin sağlanması açısından çalışmanın literatüre katkı sunması beklenmektedir.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

Araştırmanın problem cümlesi “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsamında Risaletü'n Nushiyye adlı eserin değerler eğitimi açısından önemi nedir?” şeklindedir. Alt problemler ise şöyle sıralanabilir:

1. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda öğrencilere kazandırılmak istenen değerlerin Risaletü'n Nushiyye'de yer alma durumu nasıldır?
2. Sosyal bilgiler dersi aracılığıyla yapılacak değerler eğitiminde Yunus Emre'den ve Risaletü'n Nushiyye adlı eserden nasıl faydalanılabilir?

1.4. Sınırlılıklar

Çalışma, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (2018) aracılığıyla öğrencilere verilmek istenen değerlerin Yunus Emre'nin Risaletü'n Nushiyye adlı eserindeki varlık durumunun incelenmesi ile sınırlandırılmıştır.

1.5. Varsayımlar

1.Çalışmada, Milli Eğitim Bakanlığının yayımladığı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (2018) geçen değerlerin Yunus Emre'nin eserinde ele alındığı varsayılmıştır.

2.Değerlerin edebi eserler aracılığıyla da hedef kitleye kazandırılabilceğı varsayılmıştır.

3.Yunus Emre'nin eserinin değerler eğitimi açısından zengin olduğı varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

Araştırmada yer alan belli başlı kavramların Türk Dil Kurumuna göre tanımları aşağıdaki gibidir:

Küfr:

- Tanrı'nın varlığı ve birliği gibi dinin temellerinden sayılan inançları inkâr etme.

Menkıbe:

- Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye,
- Olağanüstü olaylarla ilgili anlatı,
- Hikâye.

Risale:

- Kitapçık.

Sâlik :

- Bir yola giren, bir yolda giden.

Süluk:

- Bir yola girme, bir yol tutma,
- Bir tarıkata girme (Türk Dil Kurumu [TDK], 2020).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölüm, çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesi, değer kavramı, değer eğitimi, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Yunus Emre'ye dair bilgilerden oluşmaktadır.

2.1. Değer Nedir?

Değerler, başlangıçtan beri sosyal bilimlerin temel kavramlarından biridir. Hem sosyoloji ve psikoloji hem de antropoloji gibi alanlarda etkili bir görev üstlenmiş olan değerlerden süreç içerisindeki değişimleri takip etmek, sosyokültürel grupların ve kişilerin ayırıcı özelliklerini ortaya koymak, tutum ve davranışların dayanaklarını ifade etmek amacıyla faydalanılır (Schwartz, 2012, s.3).

Değer, bireyi birey yapan, onu başka canlılardan ayırt eden nitelikleri taşıyan ve insan davranışlarını yönlendiren inançların tamamıdır (Sönmez, 2014, s.102). Sosyal gelişme sürecinde iyi ve kötünün ne olduğuna dair tartışmalar değer kavramını meydana getirmiştir. Değerler, sosyal yaşama yön veren kontrol edici faktörler şeklinde belirtilmektedir (Tural, 2018, s.71). Latin dilinde *kuvvetli olmak* manasını taşıyan değer sözcüğü, *valere* kökünden elde edilmiştir (Güven, 2014; Akkaya, 2014). Değer terimi, sosyal bilimlerde ilk kez Znaniecki tarafından dile getirilmiştir (Bıçak ve diğerleri, 2016; Güven, 2014; Maraşlıoğlu ve Çoban, 2018).

Değer kelimesinin birçok anlamı vardır. Türk Dil Kurumunun (TDK) sayfasında yer alan değer kelimesinin çeşitli anlamları aşağıdaki gibidir:

- Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet,
- Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör,
- Üstün nitelik, meziyet, kıymet,
- Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse,
- Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey,
- Bir değişkenin veya bilinmeyeninin sayı ile anlatımı,
- Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü (TDK, 2020).

Felsefe, psikoloji ve eğitim bilimleri gibi çeşitli sosyal bilim disiplininin ilgi alanına giren değer kavramına dair yapılan tanımların müşterek noktalarından biri, değerın bireylerin yaşamını yönlendirmesidir (Acun, Yücel, Önder ve Tarman, 2013, s.193). Üzerinde çok sık konuşulan bir kavram olduğu halde kavramsal çerçevesi tam olarak netlik kazanmamıştır (Güven, 2014; Yazıcı, 2014). Bunun nedeni, değer sözcüğünün çok farklı disiplinlerin çalışma alanına girmesindendir (Güven, 2014, s.506).

Değer sözcüğünün ne anlama geldiğı konusu en eski felsefi konulardandır. Değer yargılarının esasını ve özelliklerini inceleyen ahlak disiplininin biri olan aksiyolojiye değer felsefesi de denilmektedir. Aksiyoloji, bireyin hayatı süresince ulaştığı çeşitli yargıların temelini oluşturan değerler sistemi üzerinde durmaktadır (Bıçak ve diğerleri, 2016, s.402). Felsefi açıdan bakıldığında değer kavramının temeli Sokrates'e dayandırılabilir (Koç ve Tanhan, 2010, s.623). Sokrates'ten esinlenen Platon, değer felsefesine değinen ilk filozoftur. M.Ö. 4. asırda Platon, değer sözcüğünün anlamını bulma çabalarına girmiştir. Platon, çalışmalarında kavramları çözümleyerek adil olma ve iyi kavramlarının gerçek anlamının anlaşılabilceğini savunmuştur (Bıçak ve diğerleri, 2016, s.402).

Sosyolojik anlamda değer, bireye ve gruba faydalı, talep edilen ve kabul gören şey olarak ifade edilmekteyken antropolojik anlamda ise var olan araçlar ve hedefler arasında tercihte bulunmaya tesir eden, ferde veya gruba has talep edilen kavram ve nitelikler şeklinde açıklanmaktadır. Psikolojide değer, genel anlamda yaşamın erken dönemlerinde gelişme aşamasında elde edilen kişisel davranış seçimleridir. Ekonomi terimi olarak ise belirlenmiş olan bir miktarı veya para türünden ederi açıklamaktadır (Bıçak ve diğerleri, 2016, s.402).

2.1.1. Değerlerin oluşumu

En gelişmiş varlık olmasının yanında insanı esas önemli kılan şey oluşturduğu değerler sistemidir. İnsanlar, yaşamları süresince geliştirdikleri his ve fikirleri sayesinde hayata karşı tavır almışlardır. Bu tavırlar neticesinde meydana gelen davranış ölçütleri değerleri ortaya çıkarmıştır (Bolat, 2016, s.325). İnsanlar, yerleşik yaşama geçmeleriyle beraber diğer insan gruplarıyla bağlantı kurmuşlardır. Söz konusu bağlantılar aracılığıyla doğan değer birimleri bireyler arasında yayılıp değerler sistemini oluşturmuştur (Bolat, 2016, s.326). Değerlerin ortaya çıkması kadar yerleşik hale gelmesinde sosyal kabul önemli bir yere sahiptir. Onay gören davranış ileriki süreçte değerlere dönüşüp fertlerde yerleşir (Dilmaç, Ertekin ve Yazıcı, 2009, s.29). İdeal sosyal düzenin meydana gelmesinde elde edilmiş değerleri muhafaza etmenin, yaşatmanın ve nakletmenin oldukça önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bakımdan başta sosyal yapıyı meydana getiren bireylere sözü edilen

değerler kazandırılmalıdır. Öz değerlerin elde edilmesi çocukluk çağlarında başlar ve yaşamın farklı dönemlerinde gelişmeye devam eder (Akkaya, 2014, s.314).

2.1.2. Değerlerin işlevleri

İşlev, sosyolojik anlamda bir sosyal olgunun genel içinde ifa ettiği görev veya bir sistemde yer alan toplum, kültür ve kişilik gibi başka birimler adına bir birimin (kurum gibi) işleyişidir. Değerlerin birtakım işlevleri vardır ve bu işlevler aşağıdaki gibi sayılabilir:

- Değerlerden yargıya varmada bir vasıta olarak faydalanılabilir. Değerler birey, grup veya toplumların önemlerinin tespitinde ve toplumsal katmanları tasvir etmede fertlere yardımcı olur.
- Değerler, bireylerin dikkatini faydalı olduğu düşünülen kültürel öğeler üzerine çeker.
- Sosyal yaşamda ideal düşünce ve davranış şekillerini öğretir.
- Toplumsal rollerin ortaya konmasında yol gösterir.
- Toplumsal düzen oluşturmada ve düzeni devam ettirmede denetim mekanizmasıdır.
- Dayanışma araçları olarak görev yapar.
- İnsanları ve olayları nitelemede rol üstlenir (Yazıcı, 2014, s.213).

2.1.3. Dünyada değerler hakkında yapılan çalışmalar ve değerlerin sınıflandırılması

Değerlerin herkes tarafından kabul edilen bir tanımı yapılamadığı gibi ortak bir sınıflandırma da yapılamamıştır (Güven, 2014, s.506). Değerler hakkında ilk çalışmaları Sharp yapmıştır. Sharp (1928), değerleri sosyal açıdan her alanda mevcut olan olgular olarak incelemiştir. Dewey, bu yöntemi izleyerek 1939 ile 1960 yılları arasında yaptığı çalışmalarında değerlerin uygulamalardan elde edilen bir ürün olduğunu dile getirmiştir. Rokeach, değerleri toplumsal açıdan inceleyen ve bu temelde davranış şekilleriyle değerler arasında ilişki kuran ilk yazar olmuştur. Rokeach (1968, 1973), değerleri bir bütün şeklinde incelemiş ve değerler sistemini amaçsal ve araçsal açılardan bir araya getirerek değer ölçeği oluşturmuştur (Bıçak ve diğerleri, 2016, s.403).

Ülkemizde değerler eğitimine dair çalışmalarda genel olarak Spranger, Nelson, Rokeach ve Schwartz'ın sınıflamalarından faydalanılmaktadır (Kara, 2018, s.129). Değer sınıflandırmasına dair ilk yapılan çalışmalardan biri Spranger'a (1928) aittir. Spranger, değerleri bilimsel, ekonomik, estetik, toplumsal, siyasi ve dini değerler başlıkları altında toplamıştır (Keskin, 2016, s.1490). Bilimsel değerler, hakikate, bilmeye, akıl yürütme ile kritik fikirlere ehemmiyet verir. Bilimsel değer sahibi biri, eleştirel, rasyonel ve entelektüel kişiliktir. Ekonomik değerler, faydalı ve kullanışlı şeylere değer yükler. Estetik değerler,

simetri, ahenk ve şekle önem verir. Sanatın toplum için gerekliliğini düşünür. Sosyal değerlerde, başka kişilere sevgi beslemek, yardımsever olmak ve bencil olmamak temeldir. Değerlerin en ulusu, insana duyulan sevgidir. Birey nezaket sahibidir ve bencillikten uzaktır. Politik değerlerde, her şeyin üstünde bireysel tesir ve ün vardır. Temelde güçle ilgilidir. Dini değerlerde birey, dünyayı bir bütün şeklinde algılar. Din için dünyevi zevkleri feda eder (Kara, 2018, s.129).

Rokeach'ın yaptığı sınıflandırmada, dünyadaki tüm insanlarda bulunduğu ileri sürülen otuz altı değer, insan hayatının istenen durumları (amaç) ve istenen davranış şekilleri (araç) değerler olarak iki kategoride toplanmıştır (Keskin, 2016, s.1491). Amaç değerler, konforlu hayat, barışçıl evren, başarı, bilge olma, dinsel olgunlaşma, müsavilik, hakiki dost olma, güzelliklerle dolu bir dünya, heyecanlı bir hayat, iç huzur, öz saygı, mutlu olma, özgür olma, aile güvenliği, toplumsal kabul, milli güvenlik, zevki içerir. Araç olanlar ise istiklal, bağışlayıcılık, cesur olma, dürüst olma, entelektüel olma, açık fikirli, hırslı olma, itaat etme, otokontrol, kibar olma, kendi kendine hâkimiyet, makul olma, şen olma, sevecen olma, sorumluluk, temiz olma, yardımsever olma ve yaratıcılıktır (Kara, 2018, s.129).

Değerler eğitimi konusunda Schwartz, önemli çalışmalar yapmıştır (Bıçak ve diğerleri, 2016; Güven, 2014). Schwartz, değerlerin içeriğini belirlemek üzere çalışmalarda bulunmuş ve deneysel çalışmalar sonucunda günümüzde de kullanılmakta olan *Schwartz'ın Değer Envanteri* adlı değer kategorilerini meydana getirmiştir (Bıçak ve diğerleri, 2016, s.403).

Değerlerin sınıflandırılması konusunda yapılan birçok çalışmadan en yaygın kullanılanı Schwartz'ın değer sınıflandırmasıdır (Jafari ve Demirel, 2019, s.15). Schwartz tarafından, Rokeach'ın tespit ettiği değerlerde birtakım değişiklikler yapıp on sekizer adet amaç ve araç değer, on temel tipte sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaların açıklama kısmında ise toplamda elli yedi değer ifade edilmiştir (Güven, 2014, s.507). Bu değer sınıfları ve kapsadıkları değerler aşağıdaki gibidir:

- 1- Güç: Toplumsal ve idari güç sahibi olmak, zenginlik, toplumsal imajını muhafaza edebilmek, kabul görmek
- 2- Başarı: Başarmak, yetkinlik, hırslılık, lafı geçen biri olmak, feraset
- 3- Hazcılık: Haz, yaşamdan zevk duymak
- 4- Uyarılım: Cesaret sahibi, değişkenlik gösteren hayata sahip olmak, coşkulu yaşam sürmek
- 5- Öz yönelim: Yaratıcılık, meraklı olmak, özgür olmak, kendi hedeflerini belirleyebilmek, bağımsız olmak, öz saygı

- 6- Evrenselcilik: Geniş düşünce, erdemlilik, sosyal adalet, müsavilik, dünya barışını talep etmek, güzelliklerin olduğu dünya, tabiatla bütünleşme, çevreyi muhafaza etme, iç ahenk
- 7- İyilikseverlik: Yardımseverlik, dürüstlük, bağışlamak, sadakat, sorumluluk, hakiki arkadaş olma, olgunlaşmış sevgi, ruhani yaşam, anlam dolu yaşam, alçakgönüllülük
- 8- Geleneksellik: Tevazu, dindarlık, hayatın verdiklerini kabul etmek, geleneklere saygı duymak, aşırıya kaçmayan yaşam, gizlilik
- 9- Uyuma: Nazik olmak, itaat etme, anneye, babaya ve yaşlı bireylere değer vermek, özdenetim,
- 10- Güvenlik: Milli emniyet, sosyal nizamın devamını dilemek, temizlik, aile emniyeti, iyiliklere karşılık göstermek, sadakat hissi, saygı (Güven, 2014, s.507).

Değerlere dair farklı bir sınıflandırma yapan Nelson (1974) ise bireysel, toplumsal değerler ile grup değerleri şeklinde kategoriler belirlemiştir (Keskin, 2016, s.1491). Bireysel olanlar, belli bir kişinin değerleridir. Kişi arkadaş çevresini, grubunu ya da yaygın toplumsal normları göz önüne almadan bahsi geçen değerleri benimser. Grup değerleri, belli grup mensuplarınca benimsenir. Gruplar dinsel, politik ve etnik grup, aile veya kulüpten meydana gelebilir. Toplumsal değerler, yaygın manada hakkında fikir birliğine varılmış ve geniş kesimlerce benimsenen değerlerdir. Bu değerler, sosyal yapıyı biçimlendirir (Keskin, 2016, s.1491-1492).

2.2. Değerler Eğitimi

Değer eğitimi, topluma ait olan sosyal, politik ve kültürel değerlerin öğretimidir (Balcı ve Yelken, 2013, s.196). Değerler eğitimi, toplumun birer üyesi olan bireylere belli değerler yönünde davranmaları için lazım olan becerileri öğretmektir (Alimcan ve Şam, 2017, s.243). İnsana dair değerleri kabullenmiş fertler kazandırmak ailenin, toplumun ve eğitim kurumlarının esas işlevlerindendir. Eğitim kurumlarının hedefleri, bilimsel yönden başarılı ve temel değerlerle kuşanmış fertleri yetiştirmek şeklindedir. Toplumca uygun olan her fırsatı ve ortamı özellikle de eğitim kurumlarını belirli değerlerin öğrencilere öğretilmesi için değerlendirmek gerekir (Yazıcı, 2006, s.506). Kişi aile, akraba, arkadaş, din, gelenek, kitap ve çevre gibi birçok değişik kaynaktan çeşitli değerleri edinir. Değer eğitiminin fertlere, temelde zamanlarının büyük kısmını geçirdikleri okullarda verilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Değer eğitimi ev, okul, üniversite, hapishane ve gönüllü gençlik kuruluşları gibi birçok yerde yapılabilir (Lakshimi ve Paul, 2018, s.29).

Eğitim hakkında kişinin kendi yaşamı süresince yaşantıları aracılığıyla davranışlarında bilinçli bir şekilde değişiklik yaratma sürecidir denebilir (Çoban, 2016, s.5). İnsan haklarıyla ilgili belgelerde eğitim, bireyin kişilik yapısını her açıdan tamamlayan, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı duymayı sağlayan bir faaliyet şeklinde tanımlanmaktadır. Yapılan tanım gereğince eğitimin görevlerinden biri, milli ve uluslararası kültürel değerleri tanıtmaktır. Eğitimin görevlerini gerçekleştirmesinde eğitim politikalarının hazırlanması, planlanması, maddi imkânların oluşturulması ve öğretmen yetiştirme gibi konularda birtakım önlemlerin alınması gerekir (Gül, 2004, s.230).

Okullarda temel değerler, bireylerin iletişim kurma, birlikte çalışma ve bir sorunu karara bağlama biçimlerine etki eder. Değerler, öğrencilerin disipline edilmelerinde yol gösterir. Okulların ailelerle iletişim sağlamasına, karar alma süreçlerine idareci, aile ve öğrencilerin iştirak etmelerine destek olur (Ulusoy, 2010, s.36). İnsanlar, değerler eğitimiyle iç içe doğmaktadır ve bireyin bu durumun farkında olup olmamasının bir önemi yoktur. Oysa eğitim kurumlarında bilinçli bir program çerçevesinde değerler eğitimi verilmektedir (Bıçak ve diğerleri, 2016, s.403-404).

2.2.1. Türkiye’de değerler eğitimi hakkındaki çalışmalar

Türk maarif sistemi ve siyasetinin incelendiği, konuyla ilgili detaylı görüşmelerin gerçekleştiği ve öneri niteliğinde kararların verildiği maarif politikalarını yönlendiren toplantılar Milli Eğitim Şuraları’dır. Toplumsal bir varlık olan insan, sosyal hayatta bazı değerlere sahip şekilde yaşamını idame ettirir. Okullar, değerlerin nesilden nesle aktarımını gerçekleştiren bir köprü görevi üstlenmiştir. Ahlak ve karakter eğitimi ile değer gibi kavramların sosyal yaşamın devamının sağlanmasında önemli görevleri mevcuttur. Bahsi geçen kavramlar çeşitli Milli Eğitim Şuraları’nda incelenmiş, konuyla ilgili raporlar yazılmış ve birtakım kararlar alınmıştır (Keskin ve Yazar, 2018, s. 387).

2010 yılında toplanmış olan 18. Milli Eğitim Şurası’nda çıkan kararlar yönünde Değerler Eğitimi Yönergesi hazırlanmıştır (Çoban, 2016; Maraşlıoğlu ve Çoban, 2018). Değerler Eğitimi Yönergesi’nde yapılacak olan uygulamaların niteliği ve uygulamada kimlerin görev alacağı hakkında bilgiler verilmiştir (Çoban, 2016, s.5-6). Alınan kararlarda okulların değerler eğitimindeki görevine vurgu yapılmış, ulusal ve toplumsal değerlerin güçlendirilmesi adına okullarda ciddi çalışmalarda bulunulması gerektiği ifade edilmiştir. Milli eğitim sistemi dahilinde eğitim programlarında birtakım değerlere yer verilmesi kararı alınmıştır. Bunlar sevgi, sorumluluk, saygı, hoşgörü, duyarlı olma, özgüven, empati, adalet, cesur olma, lider olma, nezaket, dost olma, yardımseverlik, dayanışma, temiz olma, doğruluk, dürüst olma, aile birliğine önem verme, bağımsız ve özgür düşünce, iyimserlik,

estetik, misafirperverlik, vatanseverlik, iyilik, çalışkan olma, paylaşma, şefkat, merhamet, selam verme, tevazu, kültürel mirasa sahip çıkma ve fedakarlık değerleridir (Maraşlıoğlu ve Çoban, 2018, s.526).

Son dönemlerde yaşanan sosyal yozlaşma, ahlak anlayışındaki bozulma, manevi değerlerin unutulması gibi nedenler, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ilk sırada olmak üzere Avrupa ülkelerinde ve yurdumuzda karakter ve değer eğitiminin okullarda verilmesi gereğini doğurmuştur. Bu açıdan Türkiye’de okullarda kaliteli eğitim sunmak için Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), 2018-2019 eğitim-öğretim yılında yayınladığı yeni öğretim programları ile eğitim fakültelerinde *Karakter ve Değer Eğitimi* adlı dersin zorunlu ders olarak okutulmasını kararlaştırmıştır. Aynı ders, 2015’ten bu yana pedagojik formasyon eğitimi sertifika programında bulunan dersler arasında seçmeli ders olarak bulunmaktadır. Dersin hedefleri ise aile ve okulda ahlak ve değerler eğitiminin temel prensiplerini anlamak, uygulamaya geçirebilmek, karakter ve değerler eğitiminin tarihsel dayanaklarını, kişisel, sosyal hedeflerini, karakter ve değerler eğitimi yaklaşımlarını kavratmak şeklindedir (Şimşek ve Alkan, 2019, s.3)

2.2.2. Türkiye’de değerler eğitimi uygulamaları

Değerler eğitimi, son zamanlarda kavramsal anlamda oldukça dile gelmeye başlamış, uygulamada ve resmi yönetmeliklerde değerler eğitime yer verilmiştir (Çoban, 2016, s.5). Türkiye’de değerler eğitiminin temelini, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu-UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) tarafından desteklenen ve Yaşayan Değerler Eğitimi Programı (YDEP) adıyla 1995’te Birleşmiş Milletler’in 50. yıldönümü kutlamaları kapsamında hazırlanmış olan milletler arası bir proje oluşturmaktadır (Bolat, 2016; Cihan, 2014). Ülkemizde 2011-2012 eğitim-öğretim senesinde değerler eğitimi, proje şeklinde eğitim kurumlarında uygulanmıştır. 1739 Milli Eğitim Temel Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı ve 18. Milli Eğitim Şurası’ndan temel alan Değerler Eğitimi Projesi ile öğrencilerin yüklendikleri sorumlulukların gereğini yapmaları ve akla uygun tercihler yapmaları sağlanacaktır (Bolat, 2016, s.342). Değerler Eğitimi adlı proje hoşgörü, özgürlük, dayanışma, saadet, alçakgönüllülük, dürüst olma, sevgi, barış, sorumluluk, sade olmak, saygı ve bir olmak şeklindeki on iki uluslararası değere yoğunlaşmıştır (Cihan, 2014, s.433).

Değerlerin yok olup gitmesine ve aşınmasına çare bulma çabalarının bir sonucu olan proje ile ulaşılması beklenen hedefler şunlardır:

- Öğrencilerin insani temel değer ile faziletleri kazanmalarının sağlanması ve değerler konusunda hassasiyet yaratılması,

- Okullarda sosyal yaşamda uygun görülen değerlerin öğretilmesi,
- Öğrencilerde mesuliyet kavramının oluşturulması,
- Hem bilgi hem de değerlerle donatılmış bireylerin yetiştirilmesi,
- Okullarda ve civarında ahlaki değerlere uygun bir yaşam şeklinin yaratılması,
- Ahlaka dayalı bir disiplin anlayışının oturtulması,
- Ahlaklı bir toplum olma bilincinin öğrencilerde yerleştirilmesi.

Değerler Eğitimi Projesi'nin okullarda faaliyete geçirilmesinden her şehir adına tespit edilen İl Proje Yürütme Kurulları, İlçe Proje Yürütme Kurulları ve Okul Proje Yürütme Kurulları mesuldür. Eğitim-öğretim yılı boyunca uygulanması planlanan değerler eğitimi programı sınıf, okul içi ve aileler için etkinlikler şeklinde yapılacak uygulamaları kapsamaktadır. Yapılacak etkinlikler, okul öncesi, ilk ve ortaokullar ile liselerde her branştan öğretmen, idareci, rehber öğretmenler ile okul aile birliği azalarından oluşan komisyon tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerle MEB'in teklif ettiği uygulama planı içeriklerinden faydalanılarak tespit edilmektedir (Cihan, 2014, s.434).

Yapılacak faaliyetlerin içerik ve özellikleri, 2552 Tebliğler Dergisi'nde öğrencilerden istenen hedef davranışlar aşağıdaki gibidir:

- “Okula ve derslere düzenli devam etmeleri ve başarılı olmaları,
- Bütün okul arkadaşlarının kendisi gibi Türk toplumunun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bir bireyi olduklarını unutmamaları, onur ve haklarına saygı göstermeleri,
- Öğretmenlerine, okul yöneticilerine, görevlilere, arkadaşlarına ve çevresindeki kişilere karşı saygılı ve hoşgörülü davranmaları,
- Doğru sözlü, dürüst olmaları, yalan söylememeleri,
- İyi ve nazik tavırlı olmaları, kaba söz ve davranışlardan kaçınmaları,
- Okulda yapılacak sosyal ve kültürel etkinliklere katılmaları,
- Kitapları sevmeleri, korumaları, okuma alışkanlığı kazanmaları,
- Çevrenin doğal ve tarihi güzelliklerini, sanat eserlerini korumaları ve onları geliştirmek için katkıda bulunmaları,
- İyi işler başarmak için çok çalışmaya ve zamana muhtaç olduklarını unutmamaları, geçen zamanın geri gelmeyeceğinin bilincinde olmaları,
- Millet malını, okulunu ve eşyasını kendi öz malı gibi korumaları,

- Sigara, içki ve diğer bağımlılık yapan maddeleri kullanmamaları ve bu maddelerin kullanıldığı ortamlardan uzak durmaları
- Ülkenin birliğini ve bütünlüğünü bozan bölücü, yıkıcı, siyasî amaçlı etkinliklere katılmamaları, siyasî amaçlı sembol kullanmamaları, bunlarla ilgili amblem, asis, rozet ve benzerlerini taşımamaları, bulundurmamaları ve dağıtmamaları, siyasî amaçlı davranışlarla okulun huzurunu bozmamaları,
- Fiziksel, zihinsel ve duygusal güçlerini millet, yurt ve insanlık için yararlı bir şekilde kullanmaları,
- Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalmaları, bunun aksi davranışlarda bulunmamaları,
- Yasalara, yönetmeliklere ve toplumun etik kurallarına, millî, manevî ve kültürel değerlere uymaları beklenir” (Tebliğler Dergisi, 2003, s.513).

2.2.3. Değerler eğitiminin tarihsel gelişimi

Değerler eğitimi düşüncesi, eğitim kavramı kadar eskilere dayanır. Ezelden beri eğitimin iki temel hedefinden biri insanların akıllı olmalarını sağlamak, diğeri de iyi yurttaş yetiştirmektir. Değerler eğitimine Hristiyanlıkta, Budizmde, Müslümanlıkta, Aristo ve Sokrates benzeri düşünürlerin çalışmalarında rastlanır (Altan, 2011, s.55).

Değer eğitiminin tarihsel geçmişi, 1920’li senelerde ilk olarak Amerika’da yapılan karakter eğitimine ilişkin çalışmalara dayanmaktadır. 1930’lu senelerde bu eğitime duyulan ilgide azalma yaşanmış ve bu ilgi eksikliği 1960’ların ikinci yarısına dek devam etmiştir, fakat 1960’ların sonlarına doğru eğitimcilerde ve toplumda değerlere duyulan ilgide tekrar artış meydana gelerek değerler eğitimine önem verilmeye başlanmıştır (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008, s.73). 1960’lardan itibaren sayı ve nitelik açısından değerler konusunda yapılan araştırmalarda artış yaşanmıştır (Özensel, 2003, s.222-223).

Değer eğitimi hakkında yapılan çalışmalar, 1970’lerin ortalarından sonra yayımlanmaya başlamıştır. Değerler hakkındaki bu yayınlarda Rokeach, Simon, How, Rath, Harmin, Kirschenbaum ve Kohlberg’in adı ön plandadır. Çalışmalarda değer öğretiminde değer açıklama ve ahlaki ikilem yaklaşımları öne çıkmıştır. 1980’li yıllarda değer eğitiminde gerileme yaşanmıştır. Bahsi geçen senelerde değer açıklama ve sınıflandırma, yerini telkine bırakmıştır. 1990’larda ise sosyal ve ahlaki değerlere verilen önemde azalma seyredilirken kişisel uyum değerleri öne çıkmıştır. Gençlerin uyuşturucu madde ve sigara bağımlılığı, erken yaşta hamile kalma gibi toplumsal çöküşü gösteren olaylar, değerler ve ahlak eğitiminin gerekliliğini yeniden ortaya çıkarmıştır. Aileler, öğretmenler ve toplum önderleri

bu menfi hallere karşı eğitim kurumlarında değerler eğitimine yeniden vurgu yapmaya başlamışlardır (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008, s.73).

2.2.4. Değerler eğitiminin temel özellikleri

Değerler eğitiminin temel özellikleri şunlardır:

- Fertleri evrensel ve kültürel değerler ile bu değerlerin önemi hakkında eğitmek,
- Demokratik yaklaşımlar ve çok kültürlülük arasında ilişki kurmak,
- Bütün değerleri insanın varlık şartlarını geliştirme kriteriyle değerlendirmek,
- Etik değerlerle ilgili gerçek sorunlardan yola çıkarak bilgi ve yaşam arasında bağ kurmaktır (Gömleksiz ve Cüro, 2011, s.99-100).

Değerler eğitiminde dikkat edilecek noktalar şunlardır:

- Değerler eğitiminde en büyük görev öğretmene aittir ve öğretmen, öğrencilere örnek olmalıdır.
- Değerler eğitiminde etkili bir öğrenme gerçekleşmesi için sınıf, okul ve aile olumlu bir atmosfer yapısında olmalıdır.
- Değerler eğitimi sadece planlı olarak değil okullarda örtük şekilde de verilmelidir.
- Değerler eğitimi doğrudan ve dolaylı yaklaşımlarla yapılmalıdır.
- Değerler eğitimi yapılırken ailelerle işbirliği içerisinde olunmalıdır (Gömleksiz ve Cüro, 2011, s.100-101).

2.3. Değer Eğitimi Akımlarının Ortaya Çıkışı

1900'lerden beri ahlaki eğitime önem verilmekte, ahlaki eğitime dair hedef ve teknikler hususunda birtakım çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. 1900'lerden önce de okullarda akademik başarıyı üst düzeylere çıkarmak ve iyi yurttaş yetiştirmek için ahlaki eğitim uygulanmıştır. Değer eğitimi ve ahlaki eğitim, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra modern olmayan tekniklerle sürmüştür. 1960'ların ortasında Amerika'da Sidney Simon ile arkadaşları değer açıklama yaklaşımını geliştirmişlerdir. 1970'lerin ilk yıllarında Kohlberg ve arkadaşları tarafından geliştirilip uygulanmış olan yaklaşımlar ve telkin üzerine kurulu yöntemler ortaya konmuştur. 1980'lerin ardından aile, güven, vatan sevgisi yönündeki değerler gündeme gelmiştir. ABD'de uygulanmış olan bu akımlar, çeşitli eğitim sistemlerine tesir etmiştir. Türkiye'de ise 1900'lerden beri ahlaki eğitim ve yurttaşlık eğitimine dair sayısız çalışma yapılmıştır. Kişinin şahsına ait inanç, duygu ve değerlerini fark etmesini sağlayan yaklaşımlara yeni ilköğretim programlarında yer verilmiştir (Akbaş, 2008, s.11).

2.3.1. Değerler eğitiminde yaklaşımlar

Değerler eğitimi yaklaşımları hakkında ilk çalışanlardan biri olan Suparka tarafından değer yaklaşımları değer telkini, ahlaki muhakeme, değer analizi, değer berraklaştırma ve davranış öğrenme olarak sınıflandırılmıştır (Elbir ve Bağcı, 2013; Meydan, 2014). Kupchenko ve Parsons, aynı sınıflamayı kabul etmekle beraber ek olarak ahlaksal davranışların hissi yönüne dikkat çeken ve değerler eğitiminde ahlaki muhakeme oranında duygusal gelişime de yer ayıran duygusal-akılcı yaklaşımı da ileri sürmektedir. Kirschenbaum da değer gerçekleştirme, karakter eğitimi, yurttaşlık eğitimi ve ahlaki eğitim diye dört grup şeklinde sınıflandırıp eleştirel düşünce, yaşam becerileri geliştirme, uyuşturucu eğitimi gibi çeşitli alanlara özgü değer eğitimi faaliyetlerinin de olduğuna işaret etmektedir. Değer eğitimi yaklaşımlarını ikiye indirgeyerek değer geliştirmeci ve değer aktarmacı yaklaşımlar diye sınıflandıranlar da vardır. Değer aktarmaya dair yaklaşımlar, geleneksel yaklaşımlar şeklinde onay görmektedir. Değer geliştirmeye yönelik yaklaşımlar ise Lois Rath, Sidney Simon, Lawrence Kohlberg ve Howard Kirschenbaum tarafından Jean Piaget, Carl Rogers, John Dewey ve Abraham Maslow'un çalışmaları esasına dayalı olarak ortaya konan insancıl ve fertleri merkezi konuma yerleştiren yaklaşımlardır. Değer berraklaştırma, ahlaki muhakeme ve değer analizi şeklindeki yaklaşımlar bu grupta incelenebilir (Meydan, 2014, s.97).

2.3.2. Değer aktarma yaklaşımları

Değer aktarma yaklaşımları, geleneksel bir şekilde eğitim kurumlarında sıkça faydalanılan ve genel anlamda öğretmeni merkeze alan yaklaşımlardır. Anlatım, gösteri, tekrarlama ve öğretici soru yönlendirme gibi yöntemleri kapsamaktadır. Bu yaklaşımda ilkin, kabullenilmesi istenen değerlerin bir kural olduğu ifade edilir, sonra da çeşitli stratejilerle değer benimsetilmeye çalışılır. Literatürde değerlerin doğrudan verilmesinde iki yöntem vardır: Bunlar, değer telkini ve davranış geliştirmedir (Meydan, 2014, s.99).

Değer telkini yaklaşımında, toplumun ortak değeri olan ve yetişkinlerce iyi olduğu kabullenilen değerler, kural olarak gösterilir ve öğrencilerin o değerleri benimsemesi beklentisi vardır (Bolat, 2016; Meydan, 2014). Öğrenciden belirlenmiş olan değerlerin doğruluğunun veya yanlışlığının sorgulanması, sebepleri ve neticeleri hakkında düşünceleri yerine değerlerin manası, değere dair örnekler hakkında bilgi sahibi olması ve değeri onaylaması beklenir (Meydan, 2014, s.99).

Geleneksel bir yaklaşım olan değer telkininde fertlerin davranış şekillerini yönlendirmek maksadıyla telkin ve nasihatlerden yararlanılır (Bolat, 2016; Meydan, 2014).

Telkin yoluyla değerler öğretiminde öğrencilerin zihinlerinde değer yargıları ve daha önce belirlenmiş değerlerin meydana gelmesi hedeflenir (Yazıcı, 2006, s.510). Değer telkininde hedeflere varmak için model olma, olumlu ya da olumsuz pekiştireç verme, eleştiri yapma, azarlama, başka seçeneklere yönlendirme, eksik ya da subjektif bilgi vererek öğrencileri belirlenmiş değerlere yönlendirme, taklit yapma, oyun oynama, rol yapma, canlandırma ve buluş yoluyla öğretim gibi yöntemler uygulanır (Meydan, 2014; Yazıcı, 2006).

Bir diğer geleneksel yaklaşım olan davranış değiştirme yöntemi, davranışçı öğrenme kuramından etkilenen ve şartlanmaya bağlı olarak fertlerin davranışlarını değiştirmeyi hedefleyen bir yöntemdir. İstenen değerlere yakışır davranış meydana geldiğinde öğrencilere ödül verilerek öğrencilerin değerleri kabul etmeleri sağlanır (Meydan, 2014, s.100).

2.3.3. Değer gerçekleştirme yaklaşımları

1960'lerden sonra geliştirilen, fertlerin her birinin özel yaşam ile deneyimlerinden hareketle kendi değerler sistemini oluşturmasını ve yaşamda onurlu bir birey olmasını hedefleyen yaklaşımlardır (Akbaş, 2008; Meydan, 2014). Öğretmenin işlevi, öğrencinin yaşamın anlamını çözmesine, kendi değer sistemini kurmasına ve yaşam becerileri kazanmasına destek olarak bireyin etkili olmasını başarmaktır (Akbaş, 2008; Meydan, 2014). Değerler eğitimi yapılırken sıklıkla faydalanan yaklaşımlar, değer açıklama-berraklaştırma, ahlaki muhakeme (ahlaki ikilem tartışması) ve değer analizidir.

Değer açıklama yaklaşımı, Sidney Simon, Rath ve Hormin tarafından geliştirilen bir yaklaşımdır (Akbaş, 2008; Bolat, 2016). 1960'ların bitimi ile 1970'lerde ABD'de oldukça yankı bulmuştur. Değer açıklama yaklaşımının hedefleri, öğrencilere kendilerinin ve başka kişilerin değerlerini fark etmelerine, tanımlamalarına, kendi değerleriyle ilgili başkalarıyla açık ve dürüstçe iletişime geçmelerine, kendi bireysel his, değer ve davranış modellerini sınamak için mantıklı fikirlerden ve duygusal farkındalıktan yararlanmalarına destek olmaktır (Meydan, 2014, s.102).

Değer açıklama yaklaşımında öğretmen, telkinde bulunmadan ve yönlendirme yapmadan öğrencinin benimseyeceği değerleri belirlemesini destekler. Öğrencilerin var olan değerlerden her birini neticeleriyle beraber incelemesi ve müdafaa ettiği değerleri özgürce seçmesi beklenir. Öğretmenin daha sonraki işlevi, öğrencinin seçimini eleştirmeden ya da değiştirmeye çalışmadan öğrencinin kendi değerini açıkça ifade edebilmesi için öğrenciye imkânlar sunmak ve onu desteklemektir (Meydan, 2014; Yazıcı, 2006).

Karar verme aşamasında bireyler inanç ve değer yargılarını devreye soktukları için değerleri hakkında fikir yürütmüş olur ve değerlerini açıklığa kavuşturmuş fertlerin karar

verme süreçleri daha basite indirgenebilir. Bu yaklaşımı kabul eden öğretmenler, grup faaliyetlerini önemser, çalışmalarda bütün fikirlere saygı duyar ve belirli değerleri öğrencilere kabul ettirmeye çalışmadan onların değerleri açığa çıkarmalarını sağlar (Akbaş, 2008, s.13).

Değer açıklama yaklaşımı üç aşamada gerçekleştirilir: Birinci aşama, seçme aşamasıdır. Seçme aşamasında, öncelikle öğrenciler serbest bir şekilde değerleri seçer. Var olan şıklardan yola çıkarak alternatif seçenekler sunulur ve her seçeneğin muhtemel neticeleri tahmin edilerek değerlendirilir. Yapılan değerlendirmeden sonra tercih yapılır. İkinci aşama olan ödüllendirme aşamasında, öğrencinin tercih ettiği değerden mutlu olması ve o değeri net bir şekilde etrafına iletmesi beklenir. Son aşama olan hareket aşamasında ise öğrencinin tercih ettiği değere yakışır şekilde hareket etmesi beklentisi vardır ve kişi hayatının tüm alanlarında istikrarlı bir şekilde davranmalıdır (Akbaş, 2008, s.14).

Bir diğer yaklaşım olan ahlaki muhakeme yaklaşımı, Kohlberg tarafından geliştirilmiştir (Bolat, 2016, s.344). Yaklaşımda öğretmenin rolü, öğrencilerin ahlaki ikilem içeren hikâyelerle kendi çıkmazlarına çözüm bulmalarını sağlamaktır (Akbaş, 2008; Bolat, 2016; Yazıcı, 2006). Öğretmen, her öğrenciyi ahlaki ikilemlerle karşı karşıya getirir ve diğer öğrencilerin örnek olay hakkında söylediklerinin duyulacağı bir ortam oluşturur (Akbaş, 2008; Yazıcı, 2006). Öğretmenin rolü, öğrencilerin sergiledikleri davranışlara yön vermek için ahlaki ilkelerini geliştirme konusunda öğrencilere destek olmaktır (Yazıcı, 2006, s.512).

Öğretmen, çalışmalar esnasında öğrencileri bölümlere ayırır ve hikâyede sergilenecek en güzel hareketin hangisi olduğunu öğrencilere sorar (Akbaş, 2008; Bolat, 2016). Her gruptaki öğrenciler soru üzerine düşünür ve tartışma ortamı doğar. Öğrencilerin girdiği çıkmazlara çözüm yolları bulunur (Akbaş, 2008, s.15). Yaklaşım, öğrencilere yaşamın ileride karşılarına çıkarabileceği muhtemel durumlara doğrudan olmayan deneyim imkânı verir. Bu yaklaşımda temel hedef, öğrencilerin davranış şekillerine yol gösterebilecek ahlaki prensipler oluşturmalarına destek olmaktır (Akbaş, 2008, s.16).

Değer analizi yaklaşımı ise duygularla değil mantıksal süreçlerle değerlere dair problemleri çözmeyi hedefler (Akbaş, 2008; Bolat, 2016). Yaklaşım, hakiki veya suni bir sorunla yüz yüze gelindiğinde uygulanır. Değer analizi, genel anlamda destek gören bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda birden fazla basamağın etkinliği, öğretmenin arka arkaya yönlendireceği sorulara bağlıdır. Öğrencilerin değerleri öğrenme sürecinde kendilerine takdim edilen değerleri öğrenmeleri hedeflenmez. Bu yaklaşımda öğrenciler, kendi tercih ettikleri değerleri öğrenme gayreti içerisinde (Bolat, 2016, s.342).

Değer tercihinde bulunurlarken öğrenciler çözüme dayalı fikirler sunar, onları değerlendirir ve neticelere varır. Yaklaşımında örneğin *bir diğer insanın eşyası alınmamalıdır* gibi nasihatte bulunmak yerine bulunan eşyayı sahibine veren öğrencinin davranışının niçin dürüstçe olduğu tartışmaya açılır (Akbaş, 2008, s.14). Değer analizinin aşamaları, problem çözme basamaklarıyla benzerdir. Basamaklar, öğrenciler tüm yeterlilikleri elde edene dek uygulanır (Akbaş, 2008, s.15).

Değer analizinde genellikle toplumsal sorunlar hakkında kişisel ya da grup çalışması halinde literatür taraması yapılarak konu, seminer yöntemiyle sınıfta tartışmaya açılır. Değer analizi uygulamasında öğretmen, öğrencilere problemi takdim eder veya öğrenciler sorunu tespit eder. Sonra sırasıyla sorunu açıklama, soruna dair bilgi ve deliller bulma, muhtemel çözüm yollarını tespit ederek inceleme, alternatif çözüm yollarından elverişli olanları tercih etme ve yapılan tercih yönünde fillerde bulunma safhaları takip edilir. Öğretmen, sunumlarda ve sınıfta geçen diyaloglarda yol gösterici konumdadır (Meydan, 2014, s.102).

2.4. Sosyal Bilgiler Nedir?

Sosyal bilgiler kavramına ait çeşitli tanımlar vardır. Sosyal bilgiler, antropoloji, arkeoloji, hukuk, felsefe, coğrafya, tarih, psikoloji, sosyoloji, iktisat, politika bilimi, din ve benzeri sosyal bilimlere içeren, toplumsal ve insani bilimlerle entegre şekilde, kültür zenginliğine ve demokratik sosyal yaşama elverişli, etkin yurttaşların yetişmesi adına yeni nesle destek olmayı hedefleyen bir çalışma sahasıdır (Sözen ve Ada, 2018, s.59).

Sosyal bilgiler, ferdin üyesi olduğu toplumu ve dünyayı daha iyi bilmesine, sosyal yaşama aktif olarak katılım sağlamasına yarayacak bilgi, beceri ve değerlere sahip olmasına destek olan bir öğretim alanıdır (Kamber, Acun ve Akar, 2011, s.196). Sosyal bilgiler, ilköğretim kurumlarında iyi bir yurttaş yetiştirmek hedefiyle sosyal bilimlerden alınmış bilgilerin temelinde bireylere sosyal yaşama dair bilgi, beceri ve değerlerin öğretildiği sahadır (Görmez, 2018, s.4292). Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyine göre (NCSS), sosyal bilgiler, yurttaşlık yeterlikleri edindirmek amacıyla sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin interdisipliner anlayışla bir araya getirilmesinden meydana gelen bir sahadır (Doğanay, 2008, s.79). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı kapsamında bulunan konular, bireyin hayatı ve faaliyetlerini sosyal bilimler çerçevesinde interdisiplinler bir yaklaşımla incelemektedir. Öğrenme alanları, 4. sınıftan 7. sınıfa dek sarmal biçimde genişleyip sürmektedir. Konuların organize edilmesinde “genişleyen çevre yaklaşımı” kabul edilmektedir. İçerik, öğrenme alanları adı ile sıraya dizilmektedir (Hanaylı, Öztürk, Baysan ve Akar Vural, 2020, s.216).

2.4.1. Türkiye’de sosyal bilgiler dersi öğretim programı değişiklikleri

Giderek yerleşen dünyada iletişim, bilim ve teknolojiye iyi yetişmiş insana ihtiyaç artmaktadır. Bahsi geçen insan gücü, iyi bir eğitimle sağlanabilir. Nitelikli eğitim kavramı, devlet, toplum ve fertlerin isteklerini önemseyen, var olan insan kaynaklarıyla beraber fiziki şartları düşünerek hazırlanmış eğitim programları kapsamında iyi yetiştirilmiş öğretmen ile şuurlu ve motive edilmiş öğrenciler tarafından uygun yerlerde yapılan eğitim-öğretim faaliyetleri şeklinde ifade edilebilir (Dinç ve Doğan, 2010, s.19).

Globalleşmenin hız kazandığı, hudutların giderek yok olduğu ve iletişim vasıtalarının yaşamın olmazsa olmazlarından sayıldığı yüzyılımızda sosyal toplulukların bilgi alışverişleri ile hayatlarını farklı biçimlerde yönlendirme talepleri neticesinde toplumsal, politik ve ekonomik sahalarda önde olmak üzere çeşitli sahalarda değişimler meydana gelmektedir (Taş ve Kıröğlu, 2018, s.700). Milli ve evrensel boyuttaki gelişmeler, ferdi ve sosyal ihtiyaçların farklılaşması, eğitimde teknolojiye dayanılması ve politik eğilimlerin farklılaşması şeklindeki faktörler yönünde öğretim programlarında da değişiklik yapılmaktadır (Çoban ve Akşit, 2018, s.481). Kendi döneminin koşullarında en iyiye ulaşmak için yapılan programlar, süreç içerisinde gelişme ve değişimlere dayalı olarak zamanının ihtiyaçlarını gideremez hale düşmektedir. Bu durum, tüm programların dönem dönem ele alınıp incelenmesini zorunlu kılmaktadır (Koçoğlu ve Aydın, 2017, s.62).

Sosyal bilgiler dersi, geçmiş ile bugünü birbirine bağlayan ve bir hazine değerindeki medeniyetin ürünlerini yeni kuşaklara aktaran köprü rolündedir (Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2018; Sözen ve Ada, 2018; Tarman, Ergür ve Eryıldız, 2012). Bugün ülkelerin kuvveti, yurttaşlarının kendilerine bağlılık düzeyiyle doğru orantı gösterir ve bir ülke, yurttaşlarının bağlılığı ölçüsünde mevcudiyetini sürdürebilir. Bütün bu sebeplerle sosyal bilgiler öğretimi, bir ülkenin sürekliliğinde ve yurttaşlık bağlılığının yeni nesillere nakledilmesinde daima önem arz etmektedir. Özellikle son yirmi yıldır küresel çapta eğitim-öğretim programı geliştirme gayretleri ivme kazanmış ve sayısız ülke çalışmalarını revize etmeye başlamıştır. Teknolojiye bağlı meydana gelen gelişmelere ve küresel sorunlara dair gösterilen ortak tavır, sosyal bilgiler programının da yeniden şekillenmesine sebebiyet vermiştir (Döner ve Gülüm, 2019, s.2208).

Türkiye’de 1924 yılı ve devamında yapılan çalışmalarla eğitim programları şekillendirilmiştir. Sosyal bilgiler dersi de aynı yönde çeşitli zamanlarda incelenmiş ve öğretim programında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Sosyal bilgiler dersi, ülkemizde ilköğretim programlarında kendi ismiyle ilk defa 1968’de yer almıştır (Dinç ve Doğan, 2010, s.19). Daha önceki zamanlarda ise dersin kapsamında yer alan hedeflere *tarih, coğrafya,*

malumat-ı vataniye, yurt bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri adlı dersler vasıtasıyla varılmaya gayret edilmiştir. İlköğretim altıncı ve yedinci sınıflarda verilen sosyal bilgiler dersi, 1985'teki değişiklikle kaldırılıp *milli tarih ve milli coğrafya* şeklinde verildiyse de 1993 senesinde önceki sisteme tekrar dönmüştür. 1998 ve 2004 senelerinde hazırlanan programlarda dersin ismi ve programlardaki yeri muhafaza edilmiş ancak bilhassa 2004 senesine ait düzenlemelerle derse yüklenen görev, dersin hedefleri, anlayışı ve ölçme-değerlendirme süreçlerinde büyük değişiklikler yapılmıştır. 2004 yılında SBÖP, yapılandırmacı yaklaşım yönünde tekrardan düzenlenmiştir. 2005-2006 eğitim-öğretim senesinde pilot olarak uygulanan yeni ilköğretim ikinci kademe (altıncı ve yedinci sınıf) programı 2006-2007 eğitim-öğretim senesinde bütün ülke çapında yürürlüğe konmuştur (Dinç ve Doğan, 2010, s.20).

2005'te yapılan SBÖP'de değişikliğe gidilme nedenleri arasında, kişisel, sosyal, ekonomik değişim ve gelişmelerle beraber nüfus yapısı, aile yaşantısı, sosyal yaşam şekilleri ve üretim-tüketim süreçlerinde meydana gelen farklılıklar gösterilmiştir. Yine bunların yanında aktüel gelişmeler, var olan müfredatlar hakkındaki değerlendirmeler ile Avrupa Birliği normları ve eğitim anlayışı da göz önüne alınmıştır. 2017 senesine ait SBÖP'nin hazırlanma nedeni açıklanırken kendisinden önce yapılan programda da yer verildiği gibi sosyal, ekonomik, bilimsel ve teknolojik alandaki gelişmelerden bahsedilmekle birlikte kişisel ihtiyaçlara daha sık bir şekilde değinilmiştir. Bunun yanında milletler arası ölçekte yapılan sınavlara ait sonuçlar, kalkınma planları, çeşitli milli ve milletler arası kurum ve kuruluşlarca yazılan raporlar, 64. ve 65. hükümetlerin belirlediği eylem planları ve akademik çalışmalardan belirlenen veriler de esas alınmıştır (Çoban ve Akşit, 2018, s.481).

2017 yılı ilköğretim SBÖP, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü ve Din Öğretimi Genel Müdürlüğünün birlikte yaptıkları çalışmada taslak olarak hazırlanmış, 13 Ocak 2017'de yapılan basın toplantısıyla halkın fikirlerini almak için kamuoyuyla paylaşılmıştır. 10 Şubat 2017'ye dek bakanlık web sayfasında değerlendirmeye açık bırakılmıştır. Talim ve Terbiye Kurulundan onay alan taslak programlar için 2 Mayıs 2017'de makam onayı alınmıştır (Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2018; Taş ve Kiroğlu, 2018).

2005 yılı SBÖP, yeniden gözden geçirilerek 2017-2018 eğitim-öğretim senesinde pilot okullardaki 5.sınıf düzeylerinde, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında bütün eğitim kurumlarında faaliyete geçirilmiştir (Taş ve Kiroğlu, 2018, s.701; Yalçın ve Akhan, 2019, s.844).

2.4.2. Sosyal bilgiler dersi ve değerler ilişkisi

Sosyal bilgiler dersi, ferde, yakın ve uzak sosyal çevreyi, geçmişi, günümüzü ve ileriye tanıma fırsatı sunarken toplumsal kimliğin meydana gelmesine ve ilerlemesine de olumlu ilaveler yapar. Öğrenciye yaşam süresince ihtiyacı olabilecek bilgi, değer ve becerileri vererek önemli bir rol üstlenir. Bu önem arz eden rolleri nedeniyle sosyal bilgiler dersinin Cumhuriyet'in ilk senelerinden itibaren ülkemizde hazırlanan tüm programlarda temel ders şeklinde nitelendirildiği belirtilebilir (Taş ve Kıröğlu, 2018, s.700).

Sosyal bilgiler dersinin esas hedefleri, kültürel mirası nakletmek, kültürel mirasa dair değerlerin benimsetilmesini, öğrencilerin kişisel ve sosyal problemleri idrak etmesini sağlamak olarak sayılabilir. Sosyal bilgiler dersi, yurdumuzda ayrı bir disiplin şeklinde incelenmekte ve ilköğretim 4-8. sınıflarda mihver ders şeklinde verilmektedir (Akpınar ve Aydemir, 2012, s.42). Kapsamının tarihi özellikte olması, farklı kültür ve yaşamlara dair öykülerin ifade edilmesi ve birçok disiplini barındırması bakımından sosyal bilgiler dersini değer öğretiminde önemli kılmaktadır (Çelikkaya ve Filoğlu, 2014, s.1542). Nitekim sosyal bilgiler eğitimi, fertlere demokratik değer ve inançları kazandırma, mevcut değerleri fark ettirme ve bu değerlerin başka bireylerle ve çevreleriyle ilişkilerini etkileme biçimlerini görmelerine destek olma sorumluluğuna sahiptir (Kuş, Merey ve Karatekin, 2013, s.185).

Ülkemizde değer eğitimi, Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarında daima yer edinmiştir, 1998, 2005 ve 2017 senelerindeki program değişiklikleriyle daha planlı duruma getirilmiştir (Ünlü ve Kaşkaya, 2018, s.2659). İlköğretim kurumlarında öğretim programları yenilenmiş ve 2005 senesinde yürürlüğe konmuştur. Sosyal bilgiler dersi programında da değişiklik yapılmıştır. Bu ders, yeni bir yaklaşımla hazırlanmış ve öğrenme alanları interdisiplinler şeklinde beceri, değer ve kavramları içermektedir. Her öğrenme alanına, doğrudan verilecek değer ve beceri ilave edilmiştir (Tonga ve Uslu, 2015, s.92). Sosyal bilgiler dersinin milli değerleri kabullenme, demokratik değerlerin önemini anlayabilme, fertleri ve meydana getirdikleri yapıların değerlerini bilme, toplumu yönlendiren bireyler hakkında bilgi alma ve onlara sevgi duyma şeklindeki değerler eğitimine dair çok sayıda hedefi mevcuttur (Aktan ve Kılıç, 2015, s.9).

Okullarda yakın döneme dek değerler, örtük programlarla öğretilmeye çalışılmışken günümüzde ise öğretim programının temel unsurları arasındadır (Acun ve diğerleri, 2013, s.193). Eski sosyal bilgiler programlarında da örtük şekilde bulunan değerler, 2005 senesi ve sonrasında yapılan programlar kapsamında açıkça belirtilmiş ve kazandırılması düşünülen değerler, ilgili programlarda liste şeklinde belirtilmiştir (Çoban ve Akşit, 2018; İnel ve Urhan, 2018; Yıldırım, Becerikli ve Demirel, 2017). 2005 senesinde hazırlanan SBÖP'de

değerler önemli bir yer kaplamaktadır (Tay, Durmaz ve Şanal, 2013, s.69). Programda değerler eğitime ilk kez doğrudan yer verilmiştir (Keskin ve Öğretici, 2013, s.147). 2005 senesinde yapılandırmacı yaklaşımın benimsenmesiyle daha önceki senelerde bilişsel alana önem verilen programda duyuşsal alana dair değerlere de ağırlık verilmiştir (Alimcan ve Şam, 2017, s.241).

2005 SBÖP’de öğrencilere verilmesi hedeflenen yirmi değer, *adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik* olarak ifade edilmiştir (Çelikkaya ve Seyhan, 2017; İnel ve Urhan, 2018).

2017 senesine ait programda da değer eğitimi yer almıştır (İnel ve Urhan, 2018, s.45). 2017 yılı SBÖP’de bahsi geçen değerlerden *hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik* çıkarılıp yerine *eşitlik ve tasarruf* ilave edilerek toplamda 18 değer öğretilmesi amaçlanmaktadır (Çelikkaya ve Seyhan, 2017; İnel ve Urhan, 2018). 2018’de revize edilen SBÖP’de bulunan değerler programda şu şekilde belirtilmiştir: “*Adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik ve yardımseverlik*” (MEB, 2018, s.9).

2.4.3. Sosyal bilgiler dersi ve edebi ürünler ilişkisi

Fertlerin iyi özellikleri huy olarak benimsemesini sağlamayı hedefleyen dersler, sosyal bilgiler ve edebiyattır (Görmez, 2018, s.4292). Sosyal bilgiler dersi, insana dair bilgileri içerdiği için edebi türlerden faydalanmaya önem atfetmiştir (Kaymakçı, 2013, s.231). Edebi ürünlerin sosyal bilgilere önemli faydaları mevcuttur (İbret, Avcı, Karabıyık, Güleş ve Demirci, 2017, s.106). Öğrencilerin fikir yürütme becerilerini destekleyen edebi ürünler, değerlerin nesillere naklinde de kayda değer işlevdedir (İbret ve diğerleri, 2017, s.107). Sosyal bilgiler dersinde edebi eserlerden faydalanma, disiplinler arası bilgi alışverişini destekler. İncelenen örnek yaşam hikâyeleriyle öğrencilere model teşkil eder. Öğrencilere milli ve evrensel değerlerin verilmesini destekler ve kültürel aktarımı daha basitleştirir. Öğrencilere haset, öfke duyma, nefret etme ve önyargılı olma şeklindeki menfi davranışlarla baş etme hususunda yol gösterir (Kaymakçı, 2013, s.232).

2018 yılı SBÖP’nin uygulanmasında dikkat edilmesi beklenen hususlarda yer alan 8. maddede şu ifadeler yer almaktadır: “Efsane, destan, masal, atasözü, halk hikâyesi, türkü ve şiir gibi türlerden yararlanılarak sosyal bilgiler dersi edebî ürünlerle desteklenmelidir.

Öğrenciler, konuları sevdirecek roman, tarihî roman, hikâye, hatıra, gezi yazısı ve fıkra gibi edebi ürünleri okumaya teşvik edilmelidir” (MEB, 2018, s.10).

Kültürel değerlerden faydalanılabilecek ve sınıfa kolaylıkla taşınabilecek ürünler edebi eserlerdir. Sosyal bilgiler dersinde öğrenciler, okuma yaşantıları aracılığıyla kendilerini diğer insanlarla kıyaslar, diğer ülkelerin insanların yaşam biçimlerini öğrenir ve bilmediği kavramlar hakkında bilgi sahibi olur (Öztürk ve Otluoğlu, 2002, s.175). Edebi ürünler, Türkçeyi düzgün kullanma, iletişim, zaman ve kronolojiyi algılama becerilerinde gelişim gösterilmesini sağlarken soyut kavramları somutlaştırarak derse ilgiyi de artırır (Kaymakçı, 2013, s.231).

2.4.4. Risalet’ün Nushiyye ve değerler eğitimi

Toplumlar, tecrübelerine dayalı elde ettikleri kazanımlarını eğitimle sistemli bir şekilde yeni kuşaklara iletmek isterler. Eğitim aracılığıyla davranış değişikliği yaratmak için en etkili araçlardan biri edebiyattır (Kalfa, 2013, s.106). Eğitim ile edebiyat birbiriyle ilişkili iki kavramdır. Edebiyat sözcüğünün *terbiye ve eğitim* manalarındaki *edep* kelimesinden gelişi de aralarındaki ilişkiyi göstermektedir (Kalfa, 2013; Kaymakçı, 2013).

Edebi ürünlerin değerlerin verilmesinde etkili olmalarından yola çıkılarak insanlığa iyiliği ve doğruluğu öğretmeyi hedeflemiş olan Risalet’ün Nushiyye’nin değerler eğitiminde önemli olduğu söylenebilir (Demir, 2016, s.2030). Yunus Emre, eserde mutlu bir hayatın açarı mahiyetindeki kimi kavramları zıtlarıyla beraber simgesel olarak ifade etmiştir. Bir nasihatname olan eserde insanın nefsinden dolayı düştüğü haller ve o hallerden çıkabilmek amacıyla yapması gerekenler benzetme ve kişileştirme sanatları kullanılarak anlatılmıştır. Öğretici yapıda olan eser, içerik olarak kişinin insan-ı kâmil olma sürecinde *süluk* adlı ruhani seyahatini ele alır (Demir, 2016, s.2031).

Risalet’ün Nushiyye’deki beyit sayısı, değişik nüshalarda çeşitlilik arz etmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı’nın yayınında 562 beyit varken, bazı yeni yazmalarda beyitler 630’a ulaşmaktadır. Mustafa Tatçı’nın yayınında ise 600 beyit mevcuttur (Horata, 1991, s.176). Eserin on üç beyitten oluşan giriş bölümünde insanın toprak, hava, su ve ateş denilen dört elemenden yaratıldığından bahsedilir. Yunus Emre’nin anlatımıyla toprak, Allah’ın nuru ışığındandır ve ondan iyi huy, sabır, ululuk ve tevekkül sıfatları alınmıştır. Su, Allah’ın yaşamı ışığındandır. Sudan temizlik, iyilik, cömertlik ve kavuşma alınmıştır. Ateş, Allah’ın hışmı ışığındandır ve ondan tama, şehvet, kibir ve haset alınmıştır. Yalan, tezlik, iki yüzlülük ve nefis ise yelden alınmıştır. Şeref, vahdet-birlik, utanma ve adab-ı hal de can ile gelmiştir (Koçak ve Mollaibrahimoğlu, 2010, s.637-638). Nazım şeklinde yazılan kısımda insanın var oluşu yazılırken nesir halinde yazılan kısımda ise bilgi, akıl, iman ve imanı elde etme yolları

ele alınmıştır. Ardından gelen manzum kısımlarda öfke, haset, sabır, cimrilik, ruh, dedikodu, kibir, kanaat ve iftira gibi kavramlar sembolik hikâyeler şeklinde ifade edilmiştir (Kaya, 2014, s.426).

Yunus Emre, eserin *fi-ta'rifî'l-'akl* başlıklı nesir bölümünde insan aklının türlerine değinir. Aklın akl-ı ma'aş, akl-ı ma'ad ve akl-ı külli şeklinde üç aşamasından bahseder. Yunus Emre'nin değindiği akl-ı ma'aş (akl-ı cüz'i, akl-ı mecaz), görülen âlemi algılayabilen akıldır. Sufiler, Allah'ın bu akılla idrak edilemeyeceğini belirtir. Akl-ı ma'ad, irfanla kazanılabilen ve görünen şeylerin ardındaki hakikati algılayabilen akıldır. Akl-ı külli ise veli ve peygamberlerin akıldır. Yunus Emre, ardından imanın (yakın) derecelerini izah eder. Yakın, kesin ve net bilgi manasındadır. Tasavvuf inancında Allah, sanmakla değil yakın ile bilinebilir. Yakın, ilme'l-yakın, ayne'l-yakın ve hakka'l-yakın şeklinde üç dereceye sahiptir. Sufiler, ilme'l-yakının akılla, ayne'l-yakının görmekle ve hakka'l-yakının yaşamayla ulaşılan bilgi olduğuna inanırlar (Horata, 1991, s.181-182).

Risalet'ün Nushiyye'de giriş, mevzunun ele alındığı esas kısım ve netice kısımları çok net sınırlarla ayrılmamaktadır (Demir, 2016, s.2032). Mevzunun ele alındığı asıl kısımda konu işlenmiş ve insanın kalbi büyük bir ülke gibi tasvir edilerek orayı almak isteyen tama, öfke, dedikodu, cimrilik kavramlarının karşısına tevazu, cömertlik, sabır, kanaat ve doğruluk erleri konmuştur. *Dastan* denilen kısımlarda ifade edilen mücadelelerde bir yanda nefis ordusu diğer yanda da ruh sultanının ordusu mevcuttur. Akıl ise adil bir sultandır ve o ordulara doğruyu gösterir. Tüm kısımlarda kötü olan insan, aklın karşısına çıkarılarak insanın doğru yolu bulmasına yardımcı olunur. O sayede gönlün ülkesi kötülüklerden kurtulmuş olur (Demir, 2016, s.2032).

2.5.Yunus Emre'nin Hayatı

Yunus Emre, 13. yüzyılın ikinci yarısı ve 14. yüzyılın başlarında yaşam sürmüş bir dervıştır (Daşdemir, 2013, s.730). Yunus Emre'nin yaşamı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılma sürecine girdiği senelerle Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ilk senelerine tekabül eden bir devre denk gelmektedir (Çalışkan ve diğerleri, 2016, s.322).

13. asırdan günümüze dek hemen hemen sekiz yüz yıldır şiirleri daima dillerde olan büyük şair, oldukça tanınmasına rağmen hayatı ile ilgili yeterince bilgi elde edilememektedir (Sevgi, 2012, s.100). Yunus Emre'nin yaşamı hakkındaki bilgiler genellikle menkıbelerde bulunan ve tasavvuf yaşamıyla ilgili olanlardır (Kavak, 2017, s.136). “Yunus Emre'yle ilgili menkıbelerin asıl önemli kaynağı ise ‘Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli’dir. Bektaşî velâyetnameleri arasında önemli bir yer tutan bu eser, Yunus hakkında söz söyleyenlerin

dayandıkları ilk önemli kaynaktır” (Özçelik, 2010, s.29). Mevlevilikte de Yunus Emre hakkında bazı menkıbeler bulunmaktadır (Demirtaş, 2014, s.61).

Fuad Köprülü’nün konuya dair *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde yer alan ifadeleri şu şekildedir:

“Menkıbeleri Bektaşî Velâyetnamesi’ne ve sonraki tarihi eserlere girecek kadar büyük şöhret kazanan Yunus Emre’nin hayatı hakkında, kesin ve müspet olarak bir şey söylenemez. Son tetkiklere göre onu, XIII. Yüzyılın son yarısında Batı Anadolu’da yetişmiş bir Türkmen dervişi olarak kabul edebiliriz. Tapduk Emre adlı bir Babai şeyhine intisab ederek, muhtelif İslam memleketlerinde gezdikten sonra, tekrar Anadolu’ya, memleketi olan Sakarya havalisine döndü ve orada yaşadı; şeyhinin ölümünden sonra, onun müridleri gelib etrafına toplandılar. Daha hayatında menkıbeleri bütün Anadolu’ya yayılan Yunus böylece epey bir zaman yaşayarak birçok ilahiler, nutuklar yazdıktan ve onların halk arasında yayıldığını gördükten sonra, 707 tarihini takip eden seneler içinde öldü. Yazık ki, ölüm tarihini kesin olarak bilemediğimiz gibi, nerede medfun olduğunu da katiyetle söylemek imkânsızdır” (Köprülü, 1981, s.265).

Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* kitabında ise konuya dair şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Yunus Emre XIII. yüzyılın son yarısında Sivrihisar civarında, yahut Bolu mülhakatından Sakarya-suyu civarındaki karyelerden birinde yetişmiş bir Türkmen köylüsüydü. Divan’ındaki eserlerinden anlaşıldığına göre, uzun müddet Hak yoluna erişmeğe çalışmış, fakat bu emeline ancak Tapduk Emre’ye mürid olduktan sonra muvaffak olabilmıştır” (Köprülü, 1976, s.265).

2.5.1.Yunus Emre ile ilgili ilk çalışmalar

Yunus Emre hakkında yapılan ilk önemli çalışmalar, Milli Edebiyat dönemine aittir. Cumhuriyet döneminde ise bu çalışmalar büyük bir hızla sürmüştür. Milli kimlik oluşturma ve tarihi dayanaklar bulma adına yapılan çalışmalar, Rıza Tevfik ile başlamıştır (Demirtaş, 2014, s.62). Abdülbaki Gölpınarlı, Burhan Ümid Toprak, Cahit Öztelli ve Mustafa Tatçı da Yunus Emre’ye dair çalışmalar yapmışlardır. Yunus Emre, ilk defa Fuad Köprülü tarafından bilim ve edebiyat çevrelerine *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* eseriyle tanıtılmıştır (Yılmaz, 2013, s.154).

2.5.2. Doğduğu yer ve tarih

Yunus Emre'nin doğduğu tarih ile yer, yaşadığı mekânlar, nasıl yaşadığı ve nerede öldüğü tam olarak bilinmemekte ancak vesikalara bakıldığında Miladi 1240 veya 1241'de dünyaya geldiği, H. 707 M.1307-1308 tarihini izleyen seneler arasında öldüğü düşünülmektedir. Yunus Emre mesnevisinde yer alan ve Yunus Emre'nin o tarihten sonra yaşamını yitirdiğine dair kayıtlardan biri de aşağıdaki dizeler olabilir:

“Söze tarih yedi yüz yedi idi

Yunus can doğruluğa kıldı kodı

Yunus canı bu yolda fedaydı

Anın için tarihi yedi yüz yedi” (Filiz, 1995, s.53).

2.5.3. Yaşadığı devrin özellikleri

Yunus Emre, Anadolu'da politik ve sosyal anlamda kargaşalı bir dönemde yaşamıştır (Daşdemir, 2013, s.730). Yunus Emre'nin yaşadığı devir, Türk kültürü yönünden ele alındığında yok oluş ve var oluşun aynı anda gerçekleştiği bir devirdir. Yunus Emre, Anadolu'da tekrar bir sistem kurmaya çalışan halkı dış dünyadan iç dünyaya çekerek yeni sistemi, sevmek ve hoş görmek doğrultusunda inşa etmeyi hedeflemiştir (Koçak ve Mollaibrahimoğlu, 2010, s.635).

Anadolu'ya yapılan göçlerde 11. ve 13. yüzyıllar arasındaki dönemde artış yaşanmış ve Türkler Anadolu'yu mekân tutmuşlardır. Yurt edinme sayılabilecek dönemin yaşanmasında devlet yetkililerinin, askerlerin, ilim insanlarının ortak hareket etmeleri ve mutasavvıfların dünyayı yorumlama biçimleri oldukça aktif rol oynamıştır. Yunus Emre de yaşanan süreçte birlik olma yolunda en büyük çağrışı yapan mutasavvıflardandır (Çelepi, 2016, s.112).

Anadolu'da 12. yüzyılda politik ve sosyokültürel yaşam değerlendirildiğinde ciddi olaylar ve yeni yapılanmalarla karşılaşmaktadır. O dönemde yaşanan Moğol saldırıları nedeniyle Anadolu siyasi coğrafyası yerle bir olmuştur. Saldırıları kültürel yapı üzerinde daha uzun vadeli etki göstermiştir. Orta Asya ve İran'da yaşayan göçmen ve yerleşik Türkmen grupları ile çok sayıda ilim insanı, mutasavvıf, şair ve zanaatla uğraşan kişi de Moğol saldırılarından kaçıp Anadolu'ya gelmiştir. Yerleşik yaşamı bilen gruplar, Anadolu'da da yerleşik düzenin oturmasında oldukça etkili olmuştur (Çalışkan ve diğerleri, 2016, s.322).

13. yüzyılda Anadolu'ya hükmeden Anadolu Selçuklu Devleti, 1243'teki Köseadağ Savaşı neticesinde siyasi gücünü önemli ölçüde yitirmiştir. Moğollar, Sivas ve Kayseri'ye kadar ilerleyip çok sayıda insanı yok etmiştir. Gıyasettin Keyhüsrev, Antalya'ya kaçıp ülkeyi

Moğollara teslim etmiştir. 1246'da Keyhüsrev'in ölümünün ardından Anadolu'da bazı yerlerde başkaldırıları yaşanmış ve Türkmen beylikleri otorite mücadelesine girmişlerdir. Beyliklerden en kuvvetli olan Osmanlılar, 1289'da Yunus Emre'nin yaşam sürdüğü Eskişehir ile çevresini almış ve 1292'de Sakarya'nın güneyine doğru gitmişlerdir. 1326'da ise Bursa alınarak başkent yapılmıştır. O dönemde halk, hem iç hem de dış sorunlarla başa çıkmak mecburiyetindedir. Moğol saldırıları, Haçlı seferleri ve iç sorunlar nedeniyle hayat koşulları insanlar için zorlaşmıştır (Yılmaz, 2013, s.153-154). Diğer yandan Babai ve Cimri ayaklanmaları sonucu ortaya çıkan taht mücadeleleri gibi nedenlerle insanlar mutluluğu ahirette yakalamak amacıyla tekkelerden medet ummuştur (Kaval, 2013, s.103).

Yunus Emre döneminde Moğollardan kaçarak Maverraünnehir, Irak, İran, Suriye ve Mısır'dan gelen âlim ve tarikat liderleri, Anadolu'yu mesken eylemişlerdir. Nevşehir'de Hacı Bektaş-ı Veli, Tokat'ta Fahreddin Iraki, Konya'da Mevlana Celaleddin-i Rumi ve Kayseri ile Sivas çevresinde de Necmüddin Daye etrafında dini oluşumlar ortaya çıkmıştır. Kalenderiler, Babailer, gezginci dervişler, Gaziyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum, Fütüvvet ehli ve Ahi teşkilatları gibi tasavvufi yapılanmalar da dikkat çekmektedir (Yılmaz, 2013, s.154).

Tasavvuf hareketleri, 11. ve 13. yüzyıllar arasında yoğunlaşp Moğol saldırılarından kısa bir süre önce Anadolu'da toplumsal yaşamda aktif hale gelmiştir. Var olan olumsuz ortamın sosyal bir kaos yaratmaması amacıyla Anadolu'ya gelen Mevlana, Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Veli gibi isimler o zor şartlarda halkın manevi yaşamlarını güçlendirmişlerdir (Kaval, 2013, s.103). Kültürel tarihe bakıldığında toplumun kültürel gelişimine katkı sunan birçok isim yaşamıştır. Ahmed Yesevi ve Yunus Emre de bu isimler arasında yer almaktadır (Kaymaz, 1999, s.66).

2.6. Yunus Emre'nin Şahsiyeti

Bu bölümde Yunus Emre, dini, tasavvufi ve edebi şahsiyeti açısından incelenmiştir.

2.6.1. Dini şahsiyeti

Anadolu'da 13. yüzyılda Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlana gibi isimlerin manevi anlamda oluşturduğu zincirin halkalarından biri de Yunus Emre'dir. Yunus Emre, yaşadığı devrin hüznlerini, sevinçlerini ve dervişlik anlayışlarını oldukça mahir bir şekilde anlatmıştır. Yunus Emre'yi günümüze dek ulaştıran sebep de bu özellikleridir (Aydın, 1995, s.69). Anadolu coğrafyasında yaşanan taht ve taç mücadelelerinin yöneticileri yok ettiği bir devirde Yunus Emre, maddeden çok manevi saltanata doğru yol almıştır. İnsanlara kalıcı değerlerin kıymetini bilmeleri yönünde rehberlik yapmıştır (Aydın, 1995, s.70).

Yunus Emre'nin manevi âleminin zengin yapısı maddeye nazarında da tezahür etmiştir. Yunus Emre, Allah'ın var ettiği her nesneye mana yüklemiş ve bunu daima dile getirmiştir. Tasavvufi deneyimleri, insana dair sevgisiyle bir araya gelince erdem ve vicdan sahibi bir kişilik yapısı meydana gelmiştir (Kavak, 2017, s.136). Yunus Emre, Allah ve Hz. Muhammed'e olan sevgisini şiirlerinde genellikle dile getirmiştir (Filiz, 1995, s.54-55). Yunus Emre'nin, Allah'a ve Allah'ın yarattığı her şeye olan sevgisi aşağıdaki dizelerde de açıkça görülmektedir:

“Yaratılmışı severiz

Yaratan'dan ötürü” (Filiz, 1995, s.55).

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde insanlar farklı din, ırk ve mezheplere sahip olduğu için çok büyük insan kıyımları yaşanmıştır. O nedenle Yunus Emre, tüm insanların aynı olduğunu ve yetmiş iki millete eşit gözle bakmak gerektiğini şiirlerinde ifade etmiştir:

“Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan

Halka müderris olsa hakikate asidir” (Filiz, 1995, s.57).

2.6.2. Tasavvufi şahsiyeti

Yunus Emre, dünyaya bakış açısını insanlara anlatmak, onlara bilmediklerini öğretmek, iyiyi, doğruyu ve güzeli göstermek amacıyla sürekli uğraş vermiştir. Bu açıdan bakıldığında Yunus Emre'nin eğitimci bir rolünün de olduğu görülmektedir. Tasavvuf anlayışında, evrende var olan her şeyin Allah'ın bir yansıması olduğu kabul edildiğinden Allah'ın yarattıklarından en kusursuz olanının yani insanın iyi niteliklerle kuşanması gerekir. Allah'ın mükemmelliği insanda da tecelli etmelidir. O nedenle Yunus Emre, insanların ahlaki açıdan üst mertebede yetişmeleri konusunda gayret etmiştir (Koç ve Tanhan, 2010, s.621).

Allah'a duyulan aşk, dürüstlük ve gelenek gibi kavramlar Yunus Emre'nin düşünce yapısını temsil eder. Yazdığı şiirlerle kendi düşüncelerini yalın ancak derin bir şekilde idealize ettiği tip insan-ı kâmilidir. Yunus Emre nazarında var olan her şey, yek ve mutlak Allah'tan ortaya çıkmıştır. Allah'tan ortaya çıkan şey tekrar Allah'a varacaktır. Şeyler kendilerine ait bir vücut sahibi değildir, vücut yektir ve Allah'ındır. Yunus Emre, ahlaki tavrın insana yakışmayan hareketleri bırakarak ilahi var oluşa yönelmeyi gerektirdiğini vurgular. Yunus Emre, kendi tabiriyle *yaramaz* davranışları *yarar* duruma çevirenleri insan-ı kâmil diye nitelendirir, çünkü insanı insan yapan cevher, biricik var olma nedeni olan aşktır. Yunus Emre'nin tasavvufi anlayışı kutsal kitap, hazreti peygamberin davranış şekilleri ile tasavvuf ehlinin fikirlerinden temel alır. Yunus Emre'ye göre yaratılanların özünde hakikati

aşk olan Allah mevcuttur. Yani aşk hem hakikat hem de hakikatin aracısıdır ve Allah’a da aşk ile varılabilir (Demirtaş, 2014, s.65).

Yunus Emre, herhangi bir tekke veya tarıkatta şeyhlik yapmamıştır (Yılmaz, 2013, s.155). Tapduk Emre, Yunus Emre’nin şeyhidir. Barak Baba, Tapduk Emre’nin ve Sarı Saltık da Barak Baba’nın şeyhidir (Daşdemir, 2013, s.730). Geriye doğru bakıldığında böyle bir zincirle karşılaşılmaktadır. “Tapduk Emre Bektaşî an’anesinden de anlaşıldığına göre, XIII. yüzyılda Anadolu’yu dolduran o tanınmış şeyhlerden biriydi ve Sakarya çevresindeki bir köyde münzevi olarak yaşıyordu” (Köprülü, 1976, s.266).

“Tapduk Emre, bütün Sakarya çevresinde büyük bir manevi nüfuz kazanmış meşhur bir mutasavvıftı. Bilhassa Selçukluların inhitat devirlerine rastlayan o karışık zamanlarda, mutasavvıfların halk üzerindeki nüfuzları bir kat daha artmıştı. Yunus, o devrin bu umumi ruh haline tabi olarak ona süluk ettikten sonra, uzun bir çille-keşlik müddeti geçirdi; süluku tamamlamak için, dervişlere has bir ibadet heyecanı ile senelerce çalıştı. Sakarya ormanlarından yaz kış dergâha odun taşıyordu. Yunus’un böyle, dağlarda odun toplamakla meşgul olması, halk arasında tabii birçok hikâyelerin meydana gelip yayılmasına sebebiyet vermiş ve işte bu menkabeler, ta zamanımıza kadar gelmiştir” (Köprülü, 1976, s.267).

Yunus Emre’nin günümüzde Hacı Bektaş diye bilinen Kırşehir-Sulucakarahöyük’e Hacı Bektaş-ı Veli’den buğday istemeye gittiği gün yaşamının dönüm noktasıdır. Buğday yerine nefes vermeyi öneren Hacı Bektaş-ı Veli’nin önerisini reddeden Yunus Emre, ardından pişman olup nefes almak üzere geri dönünce Hacı Bektaş-ı Veli, kendisini Tapduk Emre’nin yanına gönderir. O günden sonra Yunus Emre, Tapduk Emre’nin himayesinde eğitim alarak olgunlaşır. Dergâhta kırk yıl hizmet verdiği sürece dergâhtan içeri eğri odun bile girmemiştir. Hizmeti boyunca aldığı eğitimle miskinlikten ve çiglikten arınıp Tapduk Emre’nin iznini de alarak dilinin kördüğümü çözülmüş şekilde dergâhtan gider (Doğan, 2013, s.831).

2.6.3. Edebi şahsiyeti

Yunus Emre, Türk dilinin sadeliğini ortaya koymuş ve sevgi değerini yaşam felsefesi olarak temel almış öncü bir halk ozanıdır (Yıldırım, Yüzbaşıyev, Saklan ve Alatl, 2011, s.255-256). Yunus Emre’nin ortaya çıkardığı yapıtlarda tasavvuf anlayışı egemen olmakla birlikte alçakgönüllülük, nefsi terbiye, ibadet, bir yol göstericinin rehberliğine duyulan zorunluluk, tasavvuf yolunda çekilen çile ve bu çilenin güzel yanları ifade edilmiştir (Kaya, 2014, s.425). Nasihatleri kapsayan bir kitap yazmak, Yunus Emre’nin bireysel isteğinden

değil yaşanan devrin sosyokültürel çehresi ile ilgilidir. Ayrıca halka ulaşma isteği de eser yaratmasında etkili olmuştur (Gökalp, 2009, s.520).

Risalet'ün Nushiyye adlı eserde *seyr ü süluk* sürecinde salikin rastlayabileceği durumlar, riayet etmesi veya kaçınması icap eden mevzularla ilgili nasihatler ele alınmıştır. Yunus Emre'nin esas amacı, saliklere rehber olmak ve tasavvufi deneyimlerini onlarla paylaşmaktır. Risaletü'n Nushiyye, Anadolu'da nasihatname türünün ilk örnekleri arasında olmasından dolayı kendine has bir yere sahiptir (Gökalp, 2009, s.521). İlim dilinin Arapça ve edebi dilin Farsça olduğu o dönemde Yunus Emre dışında Türkçe yazan kişi sayısı oldukça azdır. Şeyyad Hamza, Sultan Veled, Ahmed Fakih, Hoca Dehhani, Gülşehri, Âşık Paşa ve bazı manzumeleriyle Mevlana, Türkçe eserler vermişlerdir. Yunus Emre, yaşam sürdüğü devirdeki sorunları eserlerinde de ortaya koymuştur. Bu bakımdan eski Anadolu Türkçesinin öncülerindendir. İlk defa Orhun Yazıtları'nda karşılaşılan ve Divan-ı Lügati't-Türk, Divan-ı Hikmet, Kutadgu Bilig adlı yapıtlarla zenginliği ispat edilen Türk dili, Yunus Emre'nin kaleme aldığı yapıtlarda ise en parlak çağına erişmiştir (Cin ve Babacan, 2013, s.58). 13.yüzyıl, Anadolu Türkçesinin şahlandığı bir devirdir. Yunus Emre, şiir ve ilahilerinin sözlerini halkın konuştuğu dilden almıştır. O dilden elde edemediklerini de Arapça ve Farsçadan almıştır (Filiz, 1995, s.59).

Yunus Emre'nin kolay gibi algılanan ancak benzeri yazılmaya çalışıldığında çok zorlanılan yazım şekli, *sehl-i mümteni* olarak ifade edilmektedir. Âşık Paşa, Eşrefoğlu Rumi, Ümmi Sinan ve Hacı Bayram Veli, Yunus Emre'nin şiirlerinden etkilenmişlerdir (Demirtaş, 2014, s.66). Yunus Emre'nin çağlar aşp bugüne gelmesi insanlığı mahir bir dille anlatmasındandır (Bilginer, 1995, s.177). Şiirlerindeki sade, net ve doğrudan olan anlatım biçimi dile getirdiklerinin tesir gücünü artırmıştır. Yunus Emre'yi evrensel bir değer haline getiren de bu güçtür (Kaymaz, 2015, s.102).

Yunus Emre, insanlara bilmediklerini öğretmek ve insanları ahlaken eğitmek gibi amaçlarla Risalet'ün Nushiyye'yi ve tüm şiirlerini içeren Divan'ı yazmıştır (Demirtaş, 2014, s.67). 13. yüzyılda Anadolu'da yaşanan Moğol saldırılarının etkileri oldukça yıkıcı olmuştur, fakat yaşanan olumsuzluklara rağmen tasavvufi nitelikleri olan ve ahlaki içerikli yazılmış nasihatnamelerin sayısında da artış yaşanmıştır (Koçin, 1999, s.94).

Arapça *nasaha* sözcüğünden gelen nasihat sözcüğünün *öğüt, pend, ibret veren ders, tavsiye, yol gösterme* anlamları vardır (Kalkandelen, 2015, s.287). Bizim edebiyatımızda da *insana iyi ve güzel olan her şeyi öğretmek ve ahlaklı bireyler yetiştirmek* gibi manalar taşır (Kalkandelen, 2015, s.288). Nasihat veya öğüt anlamına gelen ve Farsça bir kelime olan

pend kelimesine name kelimesi ilave edilerek elde edilen pendname denilen eserler, ahlaki ve didaktik nitelikli birer öğüt kitabı veya risalesidir (Kuru, 2014, s.772).

Türklerin İslamiyet’i benimsemeye başladığı yüzyıllarda İslam dinini ve emirlerini anlatmak amacıyla yazılmaya başlanan, nasihat içerikli Divan-ı Lügati’t-Türk, Divan-ı Hikmet, Atabetü’l Hakayık ve Kutagdu Bilig adındaki yapıtlar, pendname türünü temsil eden ilk eserlerdir (Kuru, 2014, s.773). Nasihatnameler, Orhun Kitabeleri’nden Dede Korkut’a, Risaletü’n Nushiyye’den Nabi’nin Hayriyye’sine, Güvahi’nin Pendnamesi ile Cudi’nin Nesayihü’l Müluk’una kadar birçok eserle geleneksel bir şekilde devam etmiştir (Alper, 2014, s.213).

Risalet’ün Nushiyye, Anadolu’da gelişme gösteren mesnevi edebiyatının ilk Türkçe örneği sayılmaktadır. Tasavvuf ve dinsel içerikli bir nasihat kitabıdır (Yeniterzi, 2007, s.436). Eserin kaleme alındığı tarihe dair çeşitli ifadeler vardır ancak;

“Söze tarih yidi yüz yidiyidi

Yunus canı bu yolda fidiyidi” dizelerinden Yunus Emre’nin eseri H. 707/ M. 1307-1308 tarihlerinde tamamlamış olduğu varsayılmaktadır (Demir, 2016, s.2031).

Risalet’ün Nushiyye’deki şiirlerde, fani olan evrende kişinin nefsi ile olan savaşı ve savaşta özünü hatırlayarak insan-ı kâmil olmak için takip edilecek yollardan bahsedilmektedir. İnsan, dünyada Allah’a karşı kulluk vazifelerini yapar ve insanın kurtuluşu da helak oluşu da yaşadığı evrendedir. Kişi, bu dünyada İslami tasavvufun önerdiği şekilde yaşam sürdürerek hakikate ulaşmak ve kendi sırrına ermek zorundadır (Filiz, 1995, s.61).

Risalet’ün Nushiyye’de sembolizm akımı baskındır. Soyut kavramlar, teşhis (kişileştirme) sanatıyla ele alınmıştır. Eserde akıl, iman ve nefisten bahsedilmektedir. Kimi rivayetlere bakıldığında Yunus Emre’ye ait üç bin civarında şiirin olduğu, lakin Molla Kasım adındaki zahidin bu şiirleri İslam’a ters bulduğu için suya attığı ifade edilmektedir. Yunus Emre, aşağıdaki dizeleriyle duruma açıklık getirmiştir:

“Derviş Yunus bu sözü, eğri büğrü söyleme

Seni sığaya çeker, bir Molla Kasım gelir” (Yılmaz, 2013, s.157).

Tasavvufi düşüncede insanı kötülüğe iten faktör, nefis olduğu için nefisle mücadele etmek ve onu yenmek yani nefis terbiyesi gereklidir. Nefis terbiyesi benlik, kin, öfke, gurur gibi insanı aşağı seviyelere düşüren ve olumsuz etkileri olan tavırlardan uzaklaşmakla mümkündür. Nefse sahip çıkmanın esas ilkesi, insana ve yaşama saygı göstermektir. Bedeniyle dünyaya bağlı bireyin, evrenin fani olduğunu aklından çıkarmaması gerekir. Evrende mevcut her varlık, kişinin Allah’ın varlığını anlayabilmesi için bir araçtır. İnsanın

bu hakikati aklından çıkarması halinde insan maddeye bağlanır ve Allah'tan uzak düşer. Bu açıdan bakıldığında tasavvuftaki nefsin yedi makamı akla gelmelidir (Sağlam, 2017, s.350).

Nefsin birinci mertebesi olan nefs-i emmare, kötülük ve günah şeylerin yapılmasında emredicidir. Hayvanî nefistir ve kişiyi güzel olmayan hareketlere yöneltir. Sâlik bu aşamada bütünüyle hayvanî ve şehvânî isteklerinin etkisindedir. Kurtulmanın yolu, içten bir tövbe ve terbiyedir. İkinci mertebeye olan nefs-i levvame, kendini azarlayan nefistir. Bazen pişman olan, kişiyi yasaklardan koruyan, arada iyi şeyler ilham eden nefistir. Bu aşamada sâlik kötülükten iyiliğe dönmek ister ve kendini kınar. Üçüncü mertebeye nefs-i mülhime, ilham veren iyiyi, kötüyü, günahı sezen ve hareketlerini ona göre düzenleyen, bedeni isteklere karşı çıkabilen nefistir. Bu safhada sâlik, dünyevi zevklerden vazgeçer ve yalnızca Allah sevgisiyle ilgilenir (Ayış, 2019, s. 552). Dördüncü mertebeye nefs-i mutmaine, kötülüklerden arınan nefistir. Nefis, Allah'ın karşısında hesap vereceğine inandığı için eylemlerinin ilahî rızaya reva olmasına dikkat eder. Sâlikin bu safhada içi Allah aşkıyla dolmuştur. Dünyaya dairleri kalbinden silmiştir. Her şeyde Allah'ın tecellilerini gözlemeye başlar ve bazı kerametlere ulaşır. Beşinci mertebeye nefs-i râziyye, kendisiyle ilgili ilahî hükümlere razı olan, itiraz etmeyen nefistir. Sâlikte beşerî sıfatlar kaybolur. Altıncı safha nefs-i marziyye, Allah ve kulu karşılıklı bir rıza içindedir. Yedinci mertebeye nefs-i kâmilede sâlik, Allah'tan tüm olgunluk ve marifet sıfatlarını elde ederek kişileri irşat etme konumuna ulaşır. Bu mevki, Allah vergisidir ve burada mücadele sona erer. Sâlik, en ulu makama varmış ve *kâmil* sıfatını edinmiştir. Bu makamdaki insan tüm özellikleriyle *mürşid-i kâmil* olarak diğer kişileri irşad yetkisini kazanmıştır (Ayış, 2019, s. 553).

Nefis terbiyesi sürecinde amaç, birinci makamdan son makama ulaşmaktır. Mücadeleyi kazanan kişi, yer aldığı sosyal yaşamın da madden ve manen iyiye gitmesine destek olacaktır. Ahlaki öğütler muhteva eden yapıtlarda nefis mevzusuna daima yer verilmiş ve nefis terbiyesinin nasıl yapılacağına dair yolları göstermek hedeflenmiştir. Risaletü'n Nushiyye de aynı amaç için yazılmıştır. Yunus Emre, eserinde nefis terbiyesini İslami ahlak çerçevesinde incelemiş, kişiyi bir iç seyahate çağırılmış ve kötü davranışlardan uzaklaşmaya davet etmiştir (Sağlam, 2017, s.350).

2.7. Yunus Emre'nin Eğitimi

Yunus Emre'nin nerede eğitim aldığı, hangi işlerle uğraştığı da yine aşikâr olmayan konulardandır (Demirtaş, 2014, s.64). Yunus Emre'nin eğitimi hakkında birçok fikir ortaya konmuştur. Kimi kaynaklar ümmi derken kimileri de iyi bir eğitim aldığını ifade etmiştir (Demir, 2018, s.182). Risaletü'n Nushiyye'de görülen felsefi ve sözcüksel anlam yoğunluğu onun önemli bir eğitim aldığını ve kendisini yetiştiren Tapduk Emre dergâhında Arabi ve

Farisi kaynaklara dayalı iyi bir öğretiminin de olduğunu göstermektedir. Bahsi geçen durum, o dönemde dergâhların hem tefekkür hem de ilim mekânı olduğuna işaret eder (Polat, 2017, s.31). Yunus Emre, bilgi ve deha açısından çağdaşlarından daha ileridedir. Dönemin bilimlerini, dört kutsal kitabı, peygamberlerin hayatını, ortaçağ felsefesini ve mitolojiyi çok iyi öğrenmiştir (Cin ve Babacan, 2013, s.58).

Yunus Emre'nin okuma-yazma bilip bilmediği hakkında çeşitli düşünceler vardır. Yunus Emre'nin yaşamı incelendiğinde hakikate en yakın düşünce, iyi bir medrese eğitiminden geçmediği ama ilme tamamen de uzak durmadığı yönündedir. Aralarında Bursalı Mehmed Tahir, Âşık Çelebi, Rıza Tevfik ve Hüseyin Vassaf'ın da olduğu kimi yazarlar, Yunus Emre'nin okuryazar olmadığını yani ümmi olduğunu savunurken Abdülbaki Gölpınarlı, İsmail Hakkı Bursevi, Faruk Kadri Timurtaş ve Cahit Öztelli ise medrese eğitiminden geçtiğini ve eğitimi de Konya'da tamamen erdirdiğini ifade etmişlerdir (Yılmaz, 2013, s.156).

Allah katında en kusursuz şeyin kişinin bir şey bilmediğini kabul etmesi olduğu düşüncesi sufilerin temel bakış açılarındandır. Sufiler, ilim sıfatının insana değil Allah'a ait olduğunu düşünürler (Küçük, 1995, s.414). İnsan gerçekten ümmiliğini kabul ettiğinde ve sahip olduğu sınırlı bilginin de Allah'tan geldiğinin bilincine vardığında arif olur. Yunus Emre, kendisini ümmi diye kabul etmektedir. Ümmiliği, cahilliğinin ya da ilme olan karşıtlığının göstergesi şeklinde kullanmamıştır. Yunus Emre, ümmiliği annesinden doğduğu şekilde kalma ve dört unsurdan nasibini almış olma manalarında kullanmıştır (Küçük, 1995, s.415).

Konuyla ilgili olarak Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında şunları ifade etmektedir:

“Eski tarihi kaynaklarda ve menkıbelerde Yunus’un “ümmi” olduğu ehemmiyetle açıklanır. Tasavvuf tarihinde “ümmilik”le şöhret kazandıkları halde “Yunus” gibi “sufiyane irfan”ın en yüksek mertebesine yükselmiş birçok şahsiyetlere tesadüf edildiği gibi, ‘Melioransky’nin zannettiği gibi, bu iddiayı kabule o kadar büyük bir mani yoktur; esasen bundan maksad “Medresede tahsil görmüş bir danişmend” olmadığını anlatmaktır. Yoksa, İran edebiyatındaki belagat kaidelerine vakıf olmamakla beraber, bu Türk dervişinin ‘Mevlana’nın Farsça eserlerine herhalde aşina olduğu kanaatindeyiz. Zamanında Anadolu’da hakim olan Tasavvuf felsefesini “Celaleddin-i Rumi”den hiçbir surette aşağı sayılamayacak bir manevi kabiliyet ile kavrayan ve onu emsalsiz bir kudretle en basit şekiller altında

ifadeye muvaffak olan bu adam, “Harfleri heceleyemeyecek kadar ümmi” olamazdı. Onun şiirlerini büsbütün İlahi bir menba’dan çıkmış sayabilmek için “Halk muhayyilesi”nde teşekkül eden bu menkıbeye kıymet verilemez” (Köprülü, 1981, s.266).

2.8. Aile Yaşantısı ve Yaptığı İşler

Bektaşî Menakıbnamesi’nden edinilen bilgilerde Yunus Emre’nin Anadolu’da fakir bir çiftçi olduğu ifade edilmiştir (Doğan, 2013, s.831). Şeyhi Tapduk Emre’nin kızı Güllü Hanım ile evli olduğu tahmin edilmektedir. İhtilaflı bir bilgi olmakla beraber iki defa evlendiği ve iki çocuğunun olduğu söylenmektedir (Yılmaz, 2013, s.154).

“Yûnus Emre'nin hayatında ne işle meşgul olduğu, ne yaptığı da bilinmemektedir. Muhakkak olan bir nokta varsa, derviş ve şeyh olarak ömrünü tekyede geçirmedir. Onu Karamanlı göstermek isteyenler, bâzı kaynaklara dayanarak zengin bir kimse olduğunu, sürü’ besletip sattığını ileri sürüyorlar. Sarıköy'lü olduğunu iddia edenler ise, Yûnus'un ikinci olduğunu, çiftliğini zaviyesine vakf ettiğini söylüyorlar. İki ihtimal de doğru olabilir. Çiftçilik ve hayvancılık bir arada yürütebilir. Zaten çiftlik işletmek ikisini bir araya toplamak demektir. Çiftlik sahibi olmak, ekincilik yapmak Yûnus’un tasavvufla uğraşmasına, tekyelerde feyiz almasına ve feyiz vermesine elbette engel teşkil etmez. Yalnız, onun sadece bir derviş ve şeyh olarak yaşadığını gösteren bir delil ortada bulunmamaktadır” (Timurtaş, 1972, s.17).

Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Yunus Emre, İran’ı, Balkanları, Azerbaycan’ı ve nice Anadolu şehrini gezmiştir (Yılmaz, 2013, s.155). Yunus Emre, Tapduk Emre’ye ait dergâhtan ayrıldıktan sonra yer yer gezdiğini aşağıdaki dizelerde ifade etmektedir:

“Gezdüm Urum’ıla Şam’ı

Yukarı illeri kamu

Çok istedüm bulmadum

Şöyle garib bencileyin” (Doğan, 2013, s.831). “Yunus’un Tapduk Emre’ye intisabından sonraki bütün hayat safhaları, derin bir karanlık içindedir” (Köprülü, 1976, s.268).

“Menkabeye göre, şeyhine tamam kırk yıl hizmetten sonra süluku tamam ederek –çünkü kırk yıldan önce süluk devresini bitirmek mümkün değildir- irşad mertebesine erişmiş ve o zamandan başlayarak ilahilerini yazmıştır. Diğer bir menkabe de, şeyhinin emriyle kırk yıl diyar diyar dolaştıktan

sonra, ancak o rütbeye eriştiğini bildiriyor. Her ne olursa olsun, Divan'ındaki bazı şiirler gerek Mevlana'nın ve gerek şeyhi Emre Sultan'ın kendisinden önce öldüğünü, bir aralık mürşidinin emri ile Şam'a gittiğini ve Anteb'e uğrayarak orada birtakım nutuklar söylediğini göstermektedir hatta Kabe'ye gidip ziyaret ettiğini gösteren bazı manzumeler de Divan'ında vardır. Öyle görünüyor ki Aşık Yunus, şeyhinin tekkesinde senelerce manevi olgunluk elde etmeye çalışıp piştikten ve keramet menkabeleri halk arasında yayıldıktan sonra, tabii Tapduk'un izniyle oradan ayrılmış, çeşitli memleketleri gezip dolaşmış ve sonra -kuvvetli bir ihtimale göre- şeyhinin zaviyesinden başka bir yerde seccade-nişin olmuştur. Divan'ındaki bir manzume, Tapduk dergahından ayrılarak başka illere gittiğini ima ettiği gibi, diğer bir manzumede de, "Şeyhinin memleketinden kendisine dervişler geldiğini" söylüyor. Bunlardan anlaşıldığına göre, Yunus Emre, şeyhinin ölümünden sonra, onun dervişleri, Yunus'un etrafına toplanmışlardı. Daha sağlığında menkabeleri bütün Anadolu'ya yayılan Yunus Emre, böylece epey bir zaman yaşayarak, birçok ilahiler, nutuklar yazdıktan ve onların halk arasında yayılmasını gördükten sonra, H.707 (M.1307-1308) tarihini takip eden seneler esnasında öldü. Elimizdeki vesikalara göre, vefat tarihini, açık bir surette ta'yin edebilmek, ne yazık ki mümkün değildir" (Köprülü, 1976, s.269-270).

"Anadolu halkı arasında şöhretinin büyüklüğünden dolayı bugün altı, yedi yerde Medfen ve makamı mevcut ise de, bizce, Porsuk suyunun Sakarya'ya karıştığı yerde medfun olması ihtimali hepsinden kuvvetlidir" (Köprülü, 1981, s.265-266). Yunus Emre'nin ölüm tarihi ile nerede öldüğüne dair kesin bir bilgi yoktur. Konuyla ilgili çelişkili ifadeler mevcuttur. Bunlardan ilki, Bursa'da Çelebi Sultan ve Emir Sultan arasında kalan Şibli mahallesinde bulunan Abdurrezzak dergâhında Âşık Yunus, Yunus Emre ve Abdurrezzak adlarına ait üç mezar ile bir anıt bulunmaktadır. İkincisi, Manisa ilinin Kula ve Salihli ilçeleri arasında Emre adında yetmiş evden ibaret olan köyde yer alan türbedir. Üçüncüsü, Erzurum ilinde bulunan Palandöken dağı eteklerindeki Dutçu köyündedir. Dördüncüsü, Keçiözü civarlarındaki bir köydedir. Beşincisi, Karaman ilindedir. Altıncı olarak da Lamii Çelebi'nin Nafahat tercümesindeki rivayeti esas alınarak Yunus Emre'nin Porsuk suyunun Sakarya nehrine karıştığı civarda olduğu kabul edilmektedir, ancak bu bilgi tamamen doğru olmamakla beraber diğer rivayetlerden daha makul olarak değerlendirilmektedir (Filiz, 1995, s.54).

2.9. Değerler Eğitimi ve Yunus Emre

İnsan-ı kâmil, ahlaki bakımdan örnek olabilecek bir karakteri simgeler. İnsan-ı kâmil olma yolunda büyük aşama kaydeden kişi, değerleri kendinden sonrakilere nakletme ve onları koruma görevine sahip olan şahsiyettir. Değerlerin hem eylem haline getirilmesinde hem de kuşaklara nakledilmesinde örnek olmak zorundadır. Değer eğitiminde bireyin kendisiyle aynı değeri taşıyan ve iletişime geçebileceği kişilerin varlığı oldukça etkilidir. Değerleri yaşatan rol modellerin varlığı o değerlerin canlı kalabileceğini ve yakın olduklarını gösterir. O nedenle geçmişten bugüne dek etkileri yansıyan ve sosyal bir eğitici olan Yunus Emre değerler eğitiminde hayli önemlidir (Polat, 2017, s.34).

Eğitim sistemimizde edep sözcüğü, üzerinde sıkça konuşulan ve ahlaki ilkelerin bireye öğretilmesi manasını taşıyan bir kavramdır. Yunus Emre'ye ait aşağıdaki ifadeler de sözcüğün anlamına vurgu yapmaktadır:

“Girdim ilim meclisine

Eyledim kıldım talep

Dediler ilim geride,

İlla edep, illa edep” (Topal, 2019, s.248).

2.10. İlgili Araştırmalar

Yapılan literatür taraması neticesinde değer, değerler eğitimi, SBÖP ve değerler ilişkisi ile Risalet'ün Nushiyye'ye dair bazı çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalar şunlardır:

Yazıcı (2006) “Değerler Eğitime Genel Bir Bakış” isimli makalede, eğitimde kognitif ve psikomotor kazanımların verilmesinden ibaret yaklaşımın sosyal yapıyı meydana getiren bireylere değer öğretemeyeceğini ve sosyal birlikteliğin sağlanamayacağını belirtmiştir. Bahsi geçen durumun eğitim kurumlarında değerler eğitiminin sistemli ve etkili olarak yapılması gereğini beraberinde getirdiğini ve bunun da ancak öğretmenlerin değerler konusunu her yönüyle özümsemesi sayesinde mümkün olabileceğini belirtmiştir.

Koç ve Tanhan (2010) “Yunus Emre'nin Şiirlerinde Değerler Sistemi” adlı bildiri ile Yunus Emre'ye ait Divan'daki şiirlerin değerler eğitiminde bulunan sabır, cömertlik, hoşgörü, iyi kalplilik, doğruluk, güzel ahlak gibi değerler yönünden incelemeyi hedeflemiştir. Ayrıca çalışmada, Yunus Emre'nin dizelerinde sıkça geçen hak, adalet, sabır, cömertlik, doğruluk, iyilik şeklindeki değerlerin ve erdemli hareketlerin irdelenme biçimi incelenmiştir.

Kumbasar (2011) “Muzaffer İzgü’nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” adlı tez çalışmasında, İzgü’nün 1971-2003 seneleri arası yazdığı on iki romanını değerler eğitimi bakımından incelemiştir. Araştırmada, Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı kapsamındaki değerler incelenip yirmi beş değerlik bir liste hazırlanmıştır. Romanlar, bahsi geçen değerler yönünden ele alınmıştır. Romanlarda en sık rastlanan değerler sevgi, saygı, yardımlaşma, çalışkanlık ve temizliktir. Alçakgönüllülük değerine hiç denk gelinmemiştir. Romanlarda en az değinilen değerler ise barış, tutumlu olma, bilimsellik ve cesur olma şeklindedir.

Aktan (2012) “100 Temel Eserlerde Yer Alan Değerlerle Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin Uyumu” adlı tez çalışmasında MEB’in ilköğretim kurumlarına önerdiği “100 Temel Eser” arasında bulunan eserlerdeki değerler ve SBÖP’de bulunan değerlerin uyumunu ele almıştır. İncelenen eserlerde programdaki sevgi, yardımseverlik, saygı, estetik ve özgürlük değerleri en çok rastlanan değerlerdir. Bağımsızlık, estetik, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerleri ise bulunamamıştır.

Esra Yılmaz (2012) “Ziya Gökalp’in Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” adlı tezde Ziya Gökalp’a ait şiirlerini incelemiştir. Tez şiirlerin içerdiği değerler açısından ele alıp değerlendirmiştir.

Schwartz (2012) “An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values” adlı makalesinde, temel insani değerler kuramı hakkında genel bir bakış takdim etmektedir. Makale, değerlerin doğası, bir değeri diğerinden ayıran ve bütün değerler için müşterek olan özellikler üzerinedir. Schwartz’ın teorisi, kültürler arasında bilinen on temel bireysel değerın tanımını yapar ve değerlerin nereden geldiklerini izah eder.

Çırak (2013) “Cengiz Aytmatov Romanlarının Değerler Eğitimine Katkısı” isimli tez çalışmasında incelediği romanların değer eğitimine ne gibi katkıları olduğunu incelemiştir. Aytmatov’un romanları adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri yönünden ele alınarak veriler tespit edilmiştir. Bu verilerden yola çıkılarak Aytmatov’un romanlarının değerler eğitimine katkı sunabilecek zenginlikte olduğu neticesine varılmıştır.

Elbir ve Bağcı (2013) “Değerler Eğitimi Üzerine Yapılmış Lisansüstü Düzeyindeki Çalışmaların Değerlendirilmesi” isimli makalede değer eğitimine dair hazırlanmış yüksek lisans düzeyindeki çalışmaların değerlendirilmesini ve ilgili sahada çalışılabilecek konuların tespit edilmesini hedeflemişlerdir. Çalışmada meta-analiz yönteminden faydalanılmıştır.

Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi'ndeki din kültürü ve ahlak bilgisi dersi kapsamında bulunmayan yirmi bir adet doktora ve yüksek lisans tezi incelemeye alınmıştır. Araştırmacılar, değerler eğitime dair yapılan birçok tezdten hareketle ülkemizde değerler eğitiminin yeterince özümsemediğini ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının ve çalışan öğretmenlerin değerler eğitiminde faydalanabilecekleri modern yöntem ve tekniklere dair bilgilendirilmeleri gerektiği hususuna dikkat çekmişlerdir.

Emer (2014) “Safahat'ta Değerler Eğitimi Unsurları” adlı tezinde Mehmet Akif Ersoy'un Safahat isimli eserinde yer alan değer eğitimi unsurlarını belirlemiştir. Ayrıca eserin değerler eğitimindeki önemine değinmiştir.

Akbalık (2015) “Değerler Eğitimi Bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin Eserlerinde Yer Alan Eğitsel Unsurlar” adlı tez çalışmasında Sosyal Bilgiler, Türkçe ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin öğretim programlarındaki yirmi değeri saptayarak Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserlerini bu değerler açısından ele almıştır.

Güler (2015) “Değerler Eğitimi Açısından Lutfiyye-i Vehbi” isimli tez çalışmasında Sünbülzade Vehbi tarafından yazılan Lutfiyye-i Vehbi isimli yapıtı değerleri içermesi açısından incelemiş, değerlere nasıl ve ne sıklıkta yer verildiğini tespit etmiştir. Eserdeki şiirler, Schwartz'ın değer sınıflandırmasına göre incelenmiş ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışma neticesinde Lutfiyye-i Vehbi isimli eserin değerler eğitime katkı sunabilecek zenginliğe sahip olduğu ifade edilmiştir.

Okutan (2015) “Kabusname'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” isimli tezinde Keykavus b. İskender tarafından yazılan Kabusname adlı eserde bulunan değerleri belirleyip sınıflandırmayı, değerler eğitiminin önemini ortaya koymayı ve edebi eserlerin değerler eğitimindeki önemine vurgu yapmayı hedeflemiştir.

Bolat (2016) “Sosyal Değerleri ve Değerler Eğitimi Anlamak” makalesinde değer kavramı temelinde değerlerin oluşumu, sınıflandırılma biçimleri, değer-toplum, değer-kültür, değer-toplumsallaşma gibi kavramlar arasındaki ilişki, sosyal değerler ve değerler eğitimi hakkında kapsamlı bilgiler vermiştir. Değerlere dair verilen bilgiler, konuyla ilgili geniş bir pencere sunmuştur.

Demir (2016) “Değerler Eğitiminde Klasik Metinlerden Yararlanma: Bustan ve Risaletü'n Nushiyye” adlı makalede Fars ve Türk uluslarının eserleri olan Bustan ve Risaletü'n Nushiyye'yi kapsadıkları değer unsurları açısından karşılaştırarak incelemiştir. İki eser de kanaat, tevazu, cömertlik ve doğruluk değerlerini içermektedir. Farklı ulusların eserleri olmalarına rağmen insanlığın müşterek değerlerini içeren iki eserin içerdikleri

kanaat, tevazu, cömertlik ile doğruluk gibi değerlere değinme biçimleri ele alınmıştır. Bahsi geçen değerlerin bugün kişiye ve topluma ne gibi katkı sağladıkları tespit edilmiştir.

Ertunç (2016) “Yunus Emre’nin Risaletü’n Nushiyye’indeki Ahlaki Değerler” isimli tezini, Yunus Emre’nin Risalet’ün Nushiyye adlı eserinde yer alan ahlaki olgular çerçevesinde biçimlendirmiş ve çalışma bu ahlaki prensiplerin bulunduğu beyitlerin belli başlıklarda paylaşılmasıyla meydana gelmiştir. O nedenle çalışmada Yunus Emre’nin eserleri ile ahlaki nitelikte yazılmış başka makale, kitap ve tezler de incelenmiştir. Çalışma, Yunus Emre’nin ahlak kavramını ele alış biçimini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Topçu (2016) “Saltukname’nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” isimli tez çalışmasında Saltukname’deki değerleri incelemiştir. Bahsi geçen değerleri ahlaki, dini, sosyal estetik, siyasi, iktisadi ve ilmi değerler başlıkları altında ele almıştır.

Ertürk (2017) “Edip Ahmet B. Mahmud Yükneki’nin Atabetü’l Hakâyık Adlı Eserinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi” adlı tez çalışmasında Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki’nin Atabetü’l Hakâyık isimli eseri program kapsamında incelemiş olup eserde sosyal bilgiler dersi aracılığıyla verilmek istenen bilimsellik, dürüstlük, yardımseverlik ve duyarlılığın yanı sıra sözün değeri, alçakgönüllülük, cömertlik ve kanaatkârlık benzeri değerleri de tespit etmiştir.

Reşit Yılmaz (2017) “Ortaokul Sosyal Bilgiler Eğitiminde Safahat’ın Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” isimli tez çalışmasında, Mehmet Akif Ersoy’a ait Safahat adlı eserdeki metinleri, sosyal bilgiler aracılığıyla verilmesi hedeflenen değerler açısından incelemiştir. Ayrıca programda bulunmayan fakat sosyal yaşamda öne çıkan iffet, şecaat, şükür gibi toplumsal değerlere de değinilmiş ve eserde bu değerler de incelenmiştir. Neticede Safahat’ın sosyal bilgiler dersinde verilmesi hedeflenen değerler yönünden zengin olduğu saptanmıştır.

Sağlam (2017) “Risaletü’n Nushiyye ve Vagz-ı Azat’ta Nefis Terbiyesi” adlı makalede kişinin Yunus Emre’ye ait Risaletü’n Nushiyye ile Dövmemmet Azadı’ya ait Vagz-ı Azat adlı eserlerde nefis ve nefsin terbiyesi hususlarını eserlerden alıntılar yaparak karşılaştırmalı biçimde incelemiştir. Çalışma, farklı coğrafi mekânlarda ve zamanlarda yaşamış iki şairin eserlerini inceleyerek Türk dünyasının ortak değerlerini belirlemeye katkı sunmayı hedeflemiştir. Yunus Emre ve Azadı, cömertliği üstün meziyetlerden biri olarak görmüş ve cimriliğin bireye zarar vereceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca kişinin sarf ettiği her lafın sorumluluğunu taşıması gerektiğini, dedikodu ve gıybetin çirkin hareketler olduğunu belirtmişlerdir.

Açıkel (2018) “Yunus Emre’nin Eserlerinde Değerler Eğitimi Unsurları” isimli Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalında yapılan yüksek lisans tezinde Yunus Emre’nin Divan ve Risaletü’n Nushiyye adlı eserlerindeki değerler eğitimi unsurlarını belirlemeyi ve eserlerin değerler eğitimindeki önemini ortaya koymayı hedeflemiştir. Çalışma kapsamında eserlerdeki değerler eğitimi unsurları belirlenerek Yunus Emre’nin bu değerleri işlemedeki amacı, işleyiş şekli ve verdiği mesajlar hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Eryılmaz ve Çengelci Köse (2018) “Sosyal Bilgilerde Edebi Ürünler ve Değerler Eğitimi: Küçük Prens Örneği” adlı makale ile Küçük Prens kitabında SBÖP’deki değerleri belirlemeyi hedeflemişlerdir. Araştırma neticesinde Küçük Prens’te bilimsellik, estetik, çalışkanlık, yardımseverlik, saygı, duyarlılık, cesaret, vatanseverlik, arkadaşlık, adalet, düzenli olma, temizlik, sorumluluk, dürüstlük, sevgi, güç ve hazcılık temalarına dair değerlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Eserdeki cesaret, arkadaşlık, düzenli olma, temizlik, güç ve hazcılık değerleri hariç diğerlerinin 2017 SBÖP’de de yer aldığı ortaya çıkmıştır.

Kınacı (2018) “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlere Yönelik Görüşleri” isimli çalışmayı, üç farklı eğitim fakültesinde sosyal bilgiler öğretmenliği son sınıfta okuyan öğretmen adaylarıyla yürütmüştür. Öğretmen adaylarının görüşleri değerlendirildiğinde öğrencilerin değer kavramı ve değer eğitimi hakkında bilgi sahibi oldukları, değerler eğitiminin okulla sınırlandırılmaması gerektiğini ve bu eğitimin aile içinde yapılabileceğini belirttikleri tespit edilmiştir. SBÖP’deki vatanseverlik, saygı, sevgi, adalet, eşitlik, sorumluluk ve bağımsızlık değerlerini öğretmen adaylarının daha çok önemsedikleri belirlenmiştir.

Kolaç ve Özer (2018) “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünlerin Kullanımı ve Değer Aktarımındaki Katkılarına Yönelik Öğretmen Adaylarının Görüşleri” adlı makale çalışmasında sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünün 3. ve 4. sınıfında eğitim gören yirmi bir öğrenciyle yarı yapılandırılmış görüşme yapmış olup öğrencilerin oluşturduğu yetmiş iki ders planını analiz etmişlerdir. Araştırma neticesinde öğretmen adaylarının genel manada edebi ürünleri okumaktan hoşlandıkları, okumak için vakit ayırdıkları fakat bir kısmının sosyal medyada daha çok vakit harcamaları nedeniyle okumayı geri planda bıraktıkları belirlenmiştir. Ayrıca, en fazla 7. sınıfta şiir, öykü ve fıkra gibi türlerden yararlanarak ders planı oluşturdukları, duyarlılık, vatanseverlik ve saygı değerleriyle ilişkilendirmeler yaptıkları tespit edilmiştir.

Aydın (2019) “Değerler Eğitimi Açısından Atabetü’l Hakayık’ın İncelenmesi” isimli yüksek lisans tez çalışmasında, eserde 2018 yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı’ndaki değerler ve bunlara dair alt değerlere ne ölçüde değinildiğini ve Atebetü’l-

Hakayık'ın değerler açısından kültürümüze yapacağı katkıları tespit etmeyi amaçlamıştır. Eserdeki 512 dize, programdaki on kök değer açısından incelenmiş ve eserde sorumluluk, sevgi, öz denetim, yardımseverlik ve vatanseverlik değerlerine sık değinildiği belirtilirken saygı, dürüstlük, sabır, adalet ve dostluk gibi değerlere ise daha az değinildiği ifade edilmiştir.

Bilgen (2019) “Değerler Eğitimi Açısından Kutadgu Bilig” adındaki tez çalışmasında değer eğitiminde Kutadgu Bilig'in materyal şeklinde kullanımını ve eserde değer öğretiminde kullanılan yöntemleri ortaya koymayı hedeflemiştir. Belirlenmiş olan on dokuz değeri içeren eserdeki beyitler tespit edilerek analiz edilmiştir. Yusuf Has Hacib'in değer öğretiminde faydalandığı yöntem ve teknikler tespit edilerek Kutadgu Bilig'in din ve değer öğretiminde bir materyal olarak kullanılabileceği örnek ders modelleri üzerinden açıklanmıştır.

Yalçın (2019) “Tarık Buğra'nın Romanlarında Değerler Eğitimi” adlı yüksek lisans tez çalışmasında, Tarık Buğra'nın on romanını MEB'in hazırladığı Değerler Eğitimi (2010/53 numaralı) Genelgesi'nde bulunan değerler arasından belirlenen yirmi değer açısından ele almıştır. Araştırmada sevgi, sorumluluk, misafirperverlik, selamlaşma, temizlik, vefa, saygı, dürüstlük, duyarlılık, empati, yardımseverlik, aile birliği, cesaret, iffet, özgürlük, adalet gibi değerler ele alınmış ve doğa sevgisi hariç bütün değerler eserde tespit edilmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemine ve yöntemin seçilme nedenlerine değinilmiştir. Çalışma, nitel araştırma yaklaşımındadır. “Nitel araştırma; olguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama araçlarının kullanıldığı araştırmalardır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 45). Nitel araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel analizleri yapılmaz, zengin betimleme ve açıklamalarla neticeler yorumlanır. Nitel araştırmaların neticesinde elde edilen veriler de çeşitlilik arz eder. O bakımdan veriler gözleme dayalı notlar, görüşme not ve kayıtları, resim, doküman ve grafik halindeki materyaller olabilir. Nitel araştırmalarda belge ve yazılı dokümanların analizi, elde edilen verilere yardımcı olmak amacıyla yalnız veya başka yöntemlerle kullanılan bir yöntemdir (Ertürk, 2017, s. 46).

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. “Araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi olarak tanımlanan doküman incelemesi, tek başına veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte kullanılabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.217). “Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir. Araştırma yapılan alanla ilgili pek çok bilgi görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmaksızın belge inceleme yoluyla elde edilebilir. Bu sayede araştırmacı zaman ve kaynak tasarrufu sağlamış olur” (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.188).

Doküman incelemesi yöntemini kullanma süreci, araştırma alanı hakkındaki rapor, kitap, arşiv dosyaları, video, ses kayıtları, fotoğraf gibi dokümanların orijinalliği denetlenerek ve dokümanlar sistematik biçimde analiz edilerek yürütülmelidir (Karataş, 2015, s.72). Süreç, incelenecek dokümanı elde etme, ilgili dokümanların orijinalliğini denetleme, dokümanı kullanmaya dair izin alma, dokümanları anlama, analiz etme ve ulaşılan verileri kullanma gibi safhalardan meydana gelmektedir (Ertürk, 2017, s.48).

Çalışmada, Abdülbaki Gölpınarlı’nın Der Yayınları’ndan çıkan Yunus Emre Divân ve Risâletü’n-Nushiyye (1991) kitabı ile Umay Günay ve Osman Horata’ya ait Türkiye

Diyanet Vakfı Yayınları'ndan çıkan Yunus Emre Risaletü'n Nushiyye (1994) kitabı ayrıntılı bir şekilde incelenerek eserdeki değerler eğitimi unsurları belirlenmiştir.

3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu /Katılımcılar

Araştırmanın evreni, Yunus Emre'nin Risalet'ün Nushiyye adlı eseri, Sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve değerler eğitimiyle ilgili çalışmalardır.

Yunus Emre'nin kaleme aldığı Risaletü'n Nushiyye'deki değerlerin SBÖP kapsamındaki değerler açısından incelenmesine dayanan bu çalışmada, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (2018) ile Risalet'ün Nushiyye adlı eserin program kapsamındaki değerleri içeren beyitleri örneklem olarak belirlenmiştir.

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Veri toplama süreci, Yunus Emre ve değerler eğitimi ile ilgili çalışmalar esas alınarak Risaletü'n Nushiyye adlı eserin SBÖP kapsamında verilmesi hedeflenen değerler açısından incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya konu olan eser, baştan sona farklı zamanlarda birkaç kez okunarak eserde MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığınca yayımlanan SBÖP'de bulunan değerleri içeren dize ve beyitler belirlenmiştir. Eserde yer verilip de SBÖP'de bulunmayan değerler (tevazu, dedikodu yapmama, cömertlik vb.) ele alınmamıştır. Araştırmada Risaletü'n Nushiyye adlı eserden, SBÖP'den, Yunus Emre, Risalet'ün Nushiyye, değerler eğitimi ve SBÖP ile ilgili kaleme alınmış çok sayıda makale, tez, bildiri, kitap ve TDK sözlük maddelerinden veri toplama aracı olarak yararlanılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Veriler, nitel araştırmalarda kullanılan bir analiz çeşidi olan içerik analizi ile çözümlenmiştir. "İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklamaya yardımcı olacak kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizle özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analiziyle derinlemesine bir işleme tabi tutulur ve yeni kavramlar keşfedilir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır" (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 227).

"İçerik analizinde görüşme, gözlem veya dökümanlar yoluyla elde edilen nitel araştırma verileri dört aşamada analiz edilir: Verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması" (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 228-239).

Çalışmada bahsi geçen safhalara göre içerik çözümlemesi yapılmıştır. Eserdeki değerleri içeren dize sayılarının frekans ve yüzdeleri hesaplanıp tablo haline getirilmiştir.

3.5. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

“Genel anlamda geçerlik araştırma sonuçlarının doğruluğunu konu edinir. Nitel araştırmada geçerlik araştırmacının ilgilendiği konuyu olabildiğince tarafsız gözlemesidir. Nitel araştırmada geçerlik ölçme aracının ölçmeyi amaçladığı olguyu doğru ölçmesi ile yakından ilişkilidir. Bu durumda toplanan veriler gerçeği yansıtır ve araştırma sonuçlarının geçerliğine katkıda bulunur. Üzerinde çalışılan olgu veya konuyu bir bütün olarak incelemesi, bir fotoğraf oluşturulabilmesi için elde ettiği verileri teyit etmesine yardımcı olacak bazı ek yöntemler (katılımcı teyidi, meslektaş teyidi, uzman incelemesi vb.) kullanılması gerekir” (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.256).

Araştırmalarda, çalışmaların geçerlik ve güvenirliliğini sağlamanın yollarından biri o alandaki uzmanların görüşüne başvurmaktır. Uzman görüşü alma, araştırma yöntemleri hususunda uzmanlaşmış ve araştırma konusuna dair bilgi sahibi kişilerden, araştırmayı çeşitli yönleriyle inceleyip değerlendirmesi neticesinde araştırmanın güvenirliliğinin sağlanması amacıyla ilgili kişilere başvurulmasıdır. Uzmanlar, araştırmada ulaşılan verilere, veri analizine, elde edilen sonuçlara ve yazma işlemine dek tüm aşamalarda araştırmayı çeşitli açılardan inceleyip geri bildirimde bulunurlar. Uzmanlar araştırmanın farklı aşamalarına dair öneriler sunabilir (Ertürk, 2017, s.50). Bu bakımdan araştırmada, çalışmanın geçerliğinin ve güvenirliliğinin sağlanması için konuyla ilgili iki uzmanın görüşlerine başvurulmuştur.

3.6. Araştırmacının Rolü

Araştırmada veri toplama sürecinde araştırmacı tarafından araştırma konusuyla ilgili doküman incelemesi yoluyla yazılı kaynaklar incelenmiştir. Risalet’ün Nushiyye, baştan sona farklı zamanlarda defalarca okunarak SBÖP kapsamındaki değerler eğitimi unsurları tespit edilmiş, veriler betimsel analizle çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmacı, araştırmanın her sürecinde aktif bir şekilde rol almıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

Çalışmanın bu kısmında araştırma ile tespit edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir. Yunus Emre'nin Risalet'ün Nushiyye adlı eseri, SBÖP'de yer alan değerler eğitimi unsurları bakımından ele alınmıştır. Risalet'ün Nushiyye'de değerler eğitimi unsurlarını içeren dize ve beyitlerden doğrudan alıntı yapılmıştır. Eserde tespit edilen her bir değer ayrı ayrı incelenerek bulgular açıklanmış ve yorumlanmıştır. Değerler, MEB Talim Terbiye Kurulunun 2018 senesinde yayımladığı SBÖP'de bulunan değerler listesinden sağlanmıştır. Eser, günümüz Türkçesine tercüme edilmiş şekliyle değerlendirilmiş olup eserde tespit edilen ancak SBÖP'de bulunmayan tevazu, dedikodu yapmama, cömertlik gibi bazı değerler ele alınmamıştır. Araştırmada ayrıca sosyal bilgiler dersi aracılığıyla yapılacak değerler eğitiminde Yunus Emre'den ve Risaletü'n Nushiyye adlı eserden değerler eğitiminde nasıl faydalanılabileceği değerlendirilmiştir. Aşağıda çalışmanın alt problemleriyle ilgili bulgulara ve yorumlara değinilmiştir.

4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın birinci alt problemi çerçevesinde, SBÖP'de yer verilen değerlerin Risalet'ün Nushiyye'deki varlık durumunun incelenmesi neticesinde elde edilen bulgular aşağıda sunulmuş ve yorumlanmıştır.

4.1.1. Adalet değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

4.1.1.1. İlahi adalet

Eserin *Fi-ta'rifü'l-'akl* (*Akl'ın tarifi hakkında*) bölümünde imanın tarifi yapıldıktan sonra cennet ve cehennem kavramlarına değinilmiştir:

Uçmak Padişah'un fazlı pertevindendür (Cennet Allah'ın fazileti ışığındandır)

Tamu, Padişah'un adli pertevindendir (Cehennem, Allah'ın adaleti ışığındandır)" (Gölpınarlı, 1991, s.4; Günay ve Horata, 1994, s. 102).

Yunus Emre, yukarıdaki beyitte dünyanın yaradılışına değinirken cennetin Allah'ın erdem ya da fazilet ışığından, cehennemin ise Allah'ın adalet ışığından olduğunu ifade etmiştir. Cehennem kavramının kaynağı olarak adaleti göstermiş ve *adalet* değerine vurgu yapmıştır.

TDK'nin tanımına göre adalet şu anlamlara gelmektedir:

- Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe,

- Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme,
- Bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları,
- Herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk (TDK, 2020).

4.1.1.2. Sosyal adalet

Dastan-ı kibr (Kibir destanı) adlı bölümde ise adalet değeriyle ilgili tespit edilen dize şudur:

‘Akıl’ adl ıssı bir ulu kişidür (Akıl adalet sahibi ulu bir kimsedir) (Gölpınarlı, 1991, s.14; Günay ve Horata, 1994, s. 126).

Yunus Emre, her fırsatta aklın yüceliğine değinmiş ve akıllı her şeyden üstün tutarak akla en iyi meziyetleri yüklemiştir. Bu meziyetlerden biri de toplumsal yaşamın olmazsa olmaz kavramlarından biri olan adalettir. Yunus Emre, aklın her koşulda ve durumda adil davrandığını düşünmektedir. Bu düşüncesinin yansıması olan yukarıdaki dizede akıl, adil bir yüce kişi kisvesinde karşımıza çıkmaktadır. Yunus Emre, bu dizede akıllı adil davranan yüce bir kişiye benzeterek adalet değerinin önemini vurgulamıştır. Dize, *adalet* değerini işaret etmektedir.

Adalet, kanuni ve toplumsal kavramlardan biridir. Kanuni yönden adalet, insan haklarına saygı çerçevesinde hakkı sahibine vermek şeklindedir. Gelişmiş toplumlarda kişi hak ve özgürlükleri daima önde olduğu ve adalet uygulandığı için zulüm görülmez. İslam dini de adalet kavramına güçlü ve huzurlu bir toplum kurulması adına oldukça önem verir. Kuran-ı Kerim’de bireylere, yargıçlara ve idarecilere hitaben taraflardan biri bir diğer dinin mensubu olsa dahi o kişiye adaletli yaklaşmanın gerekliliği ifade edilmiştir (Kayaoğlu, 1986, s.201). İslamiyet’e göre insan hakları her şeyin üstündedir. Allah, farz kıldığı ibadetleri yerine getirmeyeni affedebileceğini buyurur fakat kişinin bir diğerine uyguladığı haksızlıkları affetmez. Yaratılışları gereği insanların kimi zayıf, kimi güçlü, kimi sağlam ve kimi hastadır. Kimi de yaşadığı konum itibarıyla daha uygun şartlara sahiptir. Eşitlik, sadece hak kavramının geçtiği yerde mevcuttur. Kanun karşısında her bireyin eşit olması, kazanılan haklardan kişilerin eşit bir şekilde faydalanmasıdır (Kayaoğlu, 1986, s.203). Sonuç olarak adalet, huzurlu toplumların ve ileri seviyedeki devletlerin en kutsi kavramıdır. Devletlerin medeniyet düzeyleri adaletle verilen değerle belirlenir. O nedenledir ki İslam dini de adaleti müslümanların yolunda vazgeçilmez bir rehber şeklinde görmüştür (Kayaoğlu, 1986, s.206).

Günümüzde en çok sahip olmamız gereken değerler arasında adalet yer almalıdır. Bireylerin adalet kavramından uzaklaşması sosyal sorunlar yaratır. Yaşanan toplumsal

problemler arasında yer alan hırsızlık yapma ve gasp gibi suçların genel olarak adalet değerinden yoksun bireylerce işlendiği tespit edilmektedir (Yılmaz, 2017, s. 87).

Adalet değeri üzerinde önemle durulması gereken bir değerdir. Adalet kavramı bireylerin huzurlu bir ortamda hak ettikleri şekilde yaşamalarının teminatıdır. Adil yöneticiler tarafından yönetilen toplumlarda genel bir barış ve istikrar hâkim olur. İnsanlar bu değerle eğitilmeli ve söz konusu değer yaşam şekli haline getirilmelidir.

4.1.2. Barış değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

4.1.2.1. Toplumsal barış

Dastan-ı ruh u akl ve ma-yata 'allaku bihima mine'l-ahval (Ruhla aklın hikâyesi ve onlarla ilgili haller) adlı bölümde barış değeriyle ilgili olduğu tespit edilen beyitler şunlardır:

“Bu nefis oğlanları tokuz kişidir (Nefsin oğlanları dokuz tanedir)

Nifak u şirk onların işidür (Geçimsizlik ve Allah’a ortak (eş) koşmak onların işidir)” (Gölpınarlı, 1991, s.6; Günay ve Horata, 1994, s. 106).

Yunus Emre, yaratılışla beraber insana havale edilen nefis ve can denilen iki sultan aracılığıyla türlü huylar verildiğini ifade etmiştir. Yukarıdaki beyitte kişiye havale edilen iki sultandan (nefis ve ruh/can) biri olan ve gönül şehrini almak isteyen nefisten yani insanın dünyevi arzularından bahsedilmekte ve nefsin dokuz oğlu olduğu, onların tek işinin ise geçimsizlik ve Allah’a ortak koşmak olduğu belirtilmektedir. Yunus Emre, nefsin insanlarda geçimsizliğe, Allah’ı görmemeye neden olduğunu söyleyerek bu huyların insanlar arasında kavga ve huzursuzluk yarattığını sembolik olarak vurgulamıştır. Burada sözü geçen nifak kavramı barışın olması gerektiğini ve *barış* değerinin önemini hatırlatmaktadır.

TDK’ nin tanımına göre barış şu anlamlara gelmektedir:

- Barışma işi,
- Savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, hazar,
- Böyle bir antlaşmadan sonra insanlık tarihindeki süreç,
- Uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam (TDK, 2020).

“Gazadan geldi şeh tahtın’ oturdu (Padişah (kanaan) geldi ve tahtına oturdu)

Sipahiler kamu tapuya turdu (Askerlerinin hepsi gelip huzura el bağladılar)

Kamu şehir ü kamu il rahat oldu (Bütün ülke huzura kavuştu)

Nereye varsan pür-ni’met oldu (Nereye varsan (her yer) nimetlerle doldu)” (Gölpınarlı, 1991, s.8; Günay ve Horata, 1994, s. 112).

Beyitlerde aklın tamanın karşısına çıkardığı ve padişah olarak nitelendirilen kanaat geldiğinde nefsin askerleri artık onun yöneticiliğini kabul etmektedir. Kanaatin gelmesiyle tüm ülkede barış ve huzur hâkimdir. Her yerde, herkese yetecek kadar nimet vardır. Açgözlülüğün (tama) yarattığı kargaşa hali son bulmuştur. Görüleceği üzere Yunus Emre, olumsuz bir özellik olan tamanın karşısına aklın yardımıyla olumlu bir karakter olan kanaati çıkararak gönül ülkesindeki huzursuzluğu gidermiş ve barış dolu bir ortam hâkim olmuştur. Yunus Emre, yaşamı boyunca barışı savunmuş ve bu düşüncesini eserlerine de yansıtmıştır. Nitekim beyitlere bakıldığında *barış* değerine atıf yapıldığı görülmektedir.

“Feragat oldı bunlar hoş geçerler (Bunlar (tamadan) vazgeçince huzura kavuştular)
Sürer saki şarab dün gün içerler (Sakinin (mürşid-i kâmilin) sunduğu şarabı gece gündüz içerler)” (Gölpınarlı, 1991, s.9; Günay ve Horata, 1994, s. 114).

Sözü edilen beyitte tamadan vazgeçilince huzura erişildiği ve barışın hâkim olduğu ifade edilmiştir. Burada Yunus Emre’nin yine *barış* değerine atıf yaptığı görülmektedir.

4.1.2.2. Kişinin kendiyle barışık olması

Dastan-ı kibr (Kibir destanı) bölümünde ise barış değeriyle ilgili aşağıdaki beyitler tespit edilmiştir:

“Tekebbür kişiler ere eremez (Kibirli kişiler ere (mürşid-i kâmile) ulaşamazlar)
Özinün düşmeni dürür göremez (O kendisinin düşmanıdır fakat bunu göremez)
Çü sensin düşmenün dostun kim ola (Sen kendine düşman olursan dostun kim olur)
Ki yavuz hu durur sana havale (Sana havale edilen ne kötü bir huydur)” (Gölpınarlı, 1991, s.12; Günay ve Horata, 1994, s. 122).

Yunus Emre, kişinin iç huzurunu ve kibirden uzak durmasını önemsemiş, bireyler arası dostluğun ve toplumsal barışın kendiyle barışık, tevazu sahibi insanlar sayesinde kurulacağına inanmıştır. Yukarıdaki beyitlerde kibirli kişilerin kendi kendilerinin düşmanı olduklarını göremedikleri, kişi kendinin düşmanıysa kimseyle dost olamayacağı ve bunun çok kötü bir huy olduğu ifade edilmiştir. Bireyin öncelikle kendiyle barışık olması gerektiği ve kendiyle barışık olduğu takdirde diğer insanlara da bu düşünceyle yaklaşabileceği belirtilerek *barış* değerine atıfta bulunmaktadır.

“Bu hal ile kalursan bi-çaresin (Bu halde kalırsan çaresizsin)
İçün şirk ile tolmuş şur u şersin (İçin Allah’a ortak koşmakla dolu. Kavgacı ve kötüsün)” (Gölpınarlı, 1991, s.13; Günay ve Horata, 1994, s. 124).

Söz konusu beyitte Yunus Emre, kibrin sakıncalarına değinmeye devam etmiştir. Kibirli insanların Allah’ı tanımadığını ve kavgacı olduklarını ifade ederek bu duygunun ne

kadar zararlı olduğunu tekrar vurgulamıştır. İçinde bulunduğu duruma (kibirli olmaya) devam edersen çaresiz kalırsın, daima Allah’a ortak koştuğun için kavgacısın ve iyi bir insan değilsin ifadelerinde bireyin bir kavga halinde olduğu, dolayısıyla da barış kavramlarından uzak olduğu belirtilmektedir. Bakıldığında *barış* değerinin önemi bir kez daha göze çarpmaktadır. Yunus Emre,

“Ben gelmedim da’vi için

Benim işim sevi için

Dostun evi gönüllerdur

Gönüller yapmaya geldim” derken dünyaya gelme nedenini barış ve sevgi olarak göstermiş, işinin kavga yerine dostluk olduğunu dile getirmiştir (Kaplan, 2018, s.160).

20. yüzyıldan bugüne dek dünya üzerinde yaşanan savaşlar, artan nüfus, savaşların yarattığı göçler, insan hakları ihlalleri, açlık, sefalet ve etnik sorunlar insanlar için büyük tehdit oluşturmuştur. Yeni kuşaklara verilecek eğitimle huzura, güvene ve adalete dayalı bir düzen yaratılabilir (Aydemir, 2018, s.55). Yunus Emre, duygu ve düşünce âleminde kavgaya değil barışa, memnuniyetsizlik ve kargaşaya değil derinlere kök salmış sevgi ve hoşgörüye yer vermiştir. Ona göre insan, dünyaya kavga, kötülük ve huzursuzluk yaratmak için gelmemiş, tanışmak, sevip sevilmek, bilmek ve hoşgörülü olmak için gelmiştir (Araz, 2007; Karabağ ve Belenli, 2010).

Yunus Emre’ye göre insan, Tanrı’dan bir öz taşıdığı için insanı sevmek Tanrı’yı sevmekle özdeştir ve insan o nedenle çok önemlidir. İnsanı seven birey, kavganın değil barışın peşinden koşar dolayısıyla sevginin olduğu yerde barış da vardır. Barış dolu bir ortamda çekişme ve huzursuzluk olmayacaktır. Barışın hâkim olduğu bir toplumda genel bir dinginlik hali yaşanır, insanlar kargaşadan uzak ve huzur içerisinde yaşamlarına devam eder. Böyle bir toplum yapısı teşkil etmede öncelikle barışa inanmak gerekir. Her birey, bu inançla barışın tesis edilmesinde üzerine düşen görevleri yerine getirmelidir. Ulusal ve evrensel barış ortamı bu şekilde oluşabilir. Yunus Emre, yaşadığı savaş ve kargaşa çağında bile barışa inanmış ve şiirleriyle insanlara ümit vermiştir.

4.1.3. Bilimsellik değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

4.1.3.1. Aklın yol göstericiliği

Dastan-ı ruh u akl ve ma-yata ‘allaku bihima mine’l-ahval (Ruhla aklın hikâyesi ve onlarla ilgili haller) kısmında bilimsellik değeriyle ilgili aşağıdaki beyitler tespit edilmiştir:

“Buçuk gün turmayan aklun katında (Aklın katında yarım gün durmayan (aklına hiç kulak vermeyen)

Ne layık ola şahun hazretinde (Allah'ın huzuruna kavuşmaya nasıl layık olur?)
 Görem bir şahıs gelür benzi sararmış (Gördüm bir kimse gelir benzi sararmış)
 Dutulmuş dili aklı yavı varmış (Dili tutulmuş, aklı kaybolmuş)
 Gelüp aklun öninde tapu kıldı (O gelip aklın önüne boyun eğdi)
 Hak'a şükreyledi çün anı buldı (Onu bulduğu için Hakk'a şükretti)
 Eğer sen akl-isen gel beni gör dir (Eğer sen akıl isen gel beni gör)
 Timar eyle benüm derdüme ir dir (Beni iyileştir, derdime çare bul dedi)" (Gölpınarlı, 1991, s.6; Günay ve Horata, 1994, s. 108).

Yunus Emre, akla verdiği değeri her fırsatta dile getirmiştir. Ona göre akıldan nasibini almayan, düşünce geliştirmeyen kişi Allah'ın karşısına çıkacak düzeyde değildir. Allah karşısına çıkmak birtakım düşünsel faaliyetler gerektirir. Bu da Yunus Emre'nin akıl ve düşünmeye verdiği önemi göstermektedir. Eserin yukarıdaki beyitlerinde aklın önemi ve zorda kalan insanın akılla diyalogu yer almaktadır. Aklın katında yarım gün durmayan yani akıldan faydalanmayan, düşünmeyen kişinin Allah'ın karşısına çıkmaya layık olmadığı ifade edilmiştir. Kişi, Allah'ın kendisine bahsettiği aklı kullanmalıdır. Benzi sararmış, lal ve aklını kaybeden biri aklın önüne gelir ve boyun eğer. Akıl bulduğu için şükreder ve akıldan derdine çare bulmasını ister. Yunus Emre'nin zorda kalan bireyin karşısına bilge olarak çıkardığı akılla ilgili ifadeler *bilimsellik* değerini hatırlatmaktadır. Bilimsellik terimi, içerisinde akıl kavramını da barındırmaktadır.

TDK' nin tanımına göre bilimsellik şu anlamdadır:

- Bilimsel olma durumu, ilmilik (TDK, 2020).

"Eytmedün göreyin bir gün anı (Bir gün bile onu göreyim demedin)
 Ne sordun kimseye ol kimse kanı (Ne de hiç kimseye, nerede diye sormadın)" (Gölpınarlı, 1991, s.7; Günay ve Horata, 1994, s. 108).
 "Bunalup sana geldüm halümi bil (Bunalıp sana geldim halimden anla)
 Mededün var-ise gözüm yaşın sil (Çaren varsa gözümün yaşını sil)
 Tama' habsine düşdüm çıkamazın (Tama hapsine düştüm çıkamam)
 Katı berkdür divarı yıkamazın (Duvarı çok sağlamdır yıkamam)" (Gölpınarlı, 1991, s.32; Günay ve Horata, 1994, s. 110).

Yukarıdaki beyitlerde tama (açgözlülük), akla serzenişte bulunarak bir gün dahi kendisini sormadığını ifade eder. Yunus Emre, devamında tamaya kapılan şahsın akla gelip tamadan kurtulmak için akıldan yardım dilemesini konu ederek esasen akla yüklediği derin manayı açığa çıkarmak istemiştir. Tamaya uyan kişi akılla karşılaştığı için Allah'a şükreder

ve aklın kendisini iyileştirmesini ister. Kişi akla, tamaya kapıldığını ve ondan kurtulmanın çaresinin akıl olduğunu anlayıp kendisine geldiğini söyler. Eserde, tama hapsinin duvarını yıkamadığını ve duvarın yiğit askerler tarafından kuşatılmış olduğunu dile getirir. O askerler, yakaladıkları herkesi zindana atmaktadır ve onlar nefsin kullarıdır. En büyükleri ise tamadır. Tamaya uyan kişi, tama tarafından yolunun kesildiğini ve ömrünün tükendiğini de ilave ederek akıldan yardım diler. Aşağıdaki beyitlerde aklın tamaya kapılmış kişiye yardımı görülmektedir:

“Çü gine geldi ‘akl öğütler anı (Akıl geri döndüğü için ona öğütler verdi)

Bize gelenlerin kurtuldu canı (Bize gelenlerin canı kurtuldu)

Bize geldün-ise endişe yime (Bize geldinse endişe etme)

Ne kılâm diyübeni gussa yime (Ne yapacağım diye tasalanma)

Kana’at fakr-ile uş gele şimdi (Kanaat fakr ile işte şimdi gelir)

Bakadur düşmene gör n’ide şimdi (Bak düşman şimdi ne yapabilecek, dikkat et)” (Gölpınarlı, 1991, s.7; Günay ve Horata, 1994, s. 110). “Fakr, tasavvufta sâlikin kendisini mutlak surette Hakk’a muhtaç bilmesi” (Günay ve Horata, 1994, s. 110).

Yukarıdaki beyitlerde görüleceği üzere Yunus Emre, akli çözüm mercii olarak göstermiş ve yine ön plana çıkarmıştır. Akıl, tamadan dönmek istediği için kişiye yardım etmeyi kabul eder ve kendisine öğütler verir. Akla danışanların canının kurtulduğunu ve kendisine geldiği için artık endişelenmemesini söyler. Kanaatin geleceğini ve artık düşmanın yani açgözlülüğün bir şey yapamayacağını belirtir.

“Çağırdı muştıcı geldi kana’at (Haberci onu çağırdı ve kanaat geldi)

Harir tonlar geyer biner Burag at (O ipek elbiseler giyer ve Burak ata biner)

Âlemleri yeşil bulundu çıkıdı (Onlar yeşil âlemleriyle ortaya çıktılar)

Kimesne eslemez yavlak inıkdı (Onlar akla karşı çok itaatkârdırlar, başka kimseyi dinlemezler)

Anı gördi kaçır nefis haşeratı (Onu görünce nefsin askerleri kaçarlar)” (Gölpınarlı, 1991, s.8; Günay ve Horata, 1994, s. 112).

Yunus Emre, eserdeki genel yaklaşım şekliyle bu kez de yine olumsuz bir duygu olan tamanın karşısına aklın rehberliğinde olumlu bir duygu olan kanaati çıkarmıştır. Akıl sorunun çözümü adına birtakım öneriler sunar ve kanaati kurtarıcı olarak çağırır. Kanaat aklın çağrısını dinler ve gelir. Nefsin kulları yeşil bayraklarıyla meydana çıkar ve akla itaat ederler. Onu gören nefsin askerleri kaçır. Burada da görüldüğü gibi akıl daima üstün gelmektedir. Doğru yoldan sapan kişi, akla danıştığında tekrar doğru yolu bulacaktır. Akıl

kavramı bilimsellikte benzer anlama gelmektedir. Akıl dendiğinde zihinlerde ilim, bilim, mantık ve rasyonalizm gibi birçok kavram uyanmaktadır. Hata yapmamanın yolu, düşünce ve eylemleri akıl süzgecinden geçirmektir. Burada bilimselliğin ne denli önemli bir değer olduğunu bir kez daha vurgulamakta fayda vardır. Kısacası beyitlerde bahsi geçen değer *bilimsellik* değeridir.

Dastan-ı kibr (Kibir destanı) kısmında yer alan aşağıdaki beyitlerde de bilimsellik değeri tespit edilmiştir:

“Gerek sen bilesin düşmen kim ise (Senin sana düşman olanı)

Senün devletüne peşman kim-ise (ve (ebedi) mutluluğa kavuşmanı istemeyeni bilmen gerekir)

Uyanıklık değil yolda gafillik (Bu yolda gaflet uyanıklık (akıllılık) değildir)

Uzatma ko sagıncı bunca yıllık (Daha fazla uzatma, bunca yıllık heveslerini bırak)” (Gölpınarlı, 1991, s.12; Günay ve Horata, 1994, s. 122).

Yunus Emre, bu ifadelerde kişinin düşmanını ve onu mutluluktan uzaklaştıranın ne olduğunu bilmesi gerektiğine değinerek girilen yolda uzun süredir sahip olunan heveslere son verilmesini salık vermiştir. Ayrıca gafletin akıllılık olmadığına, kişinin uyanması ve eski heveslerini terk etmesi gerektiğine de vurgu yapmıştır. Burada yine akıl ve bilme kavramları ön plana çıkarılmakta ve dolayısıyla *bilimsellik* değeri hatırlatılmaktadır.

“Yöri imdi meded iste akıldan (Şimdi yürü akıldan yardım iste)

Esir olmuş kişinin niçe yıldan (Yıllardır, kibre esir olmuş kişinin)” (Gölpınarlı, 1991, s.14; Günay ve Horata, 1994, s. 126).

Beytinde kibre esir düşmüş kişi doğru yolu bulması için tamada olduğu gibi akıldan yardım istemeye yönlendirilerek akıl öne çıkarılmış ve *bilimsellik* değeri vurgulanmıştır. Burada esasen aklın rehberliğinde kibirden uzak olmak manası vardır.

“Akıl’ adl ıssı bir ulu kişidür (Akıl adalet sahibi ulu bir kimsedir)” (Gölpınarlı, 1991, s.14; Günay ve Horata, 1994, s. 126).

Burada akıl kavramı *bilimsellik* değerini vurgulamaktadır.

“Gelür ‘akl önüne şermende olmuş (Kibir utangaç aklın önüne gelir)

Ki kaygu yaşıyla gözi tolmuş (Gözleri kaygı yaşlarıyla dolmuş)” (Gölpınarlı, 1991, s.14; Günay ve Horata, 1994, s. 126).

“İşit imdi ne dir gör ‘akl ana (Şimdi işit akıl ona ne söyler dikkat et)

Ki alçaklık ider derdüne deva (Ona derdine deva olarak tevazuyu tavsiye eder)

Sözi düketmedin alçaklık irdi (Akıl daha sözünü bitirmeden tevazu geldi)

Kibir gördi anı kaçdı tagından (Kibir onu görünce hemen geri döndü)” (Gölpınarlı, 1991, s.14; Günay ve Horata, 1994, s. 128).

Yukarıdaki beyitte kibrin utanarak ve yaşlı gözlerle aklın karşısına çıktığı ifadesiyle yine akıl ön plana çıkarılarak *bilimsellik* değeri vurgulanmaktadır. Ardından gelen beyitlerde de bilimselliğe vurgu yapılmaya devam edilmektedir. Yunus Emre, yine akılı işe koşmuş ve bu kez akıl kibrin karşısına tevazuyu çıkararak sorunların üstesinden gelmiştir. Yukarıdaki beyitlerde kibre aklın dediklerini dikkate alması gerektiği söylenir. Akıl ise kibrin derdine derman olarak alçakgönüllülüğü sunar. Tevazu akılı önemseydiği için daha aklın sözü bitmeden derhal gelir ve tevazuyu gören kibir geri döner. Bu beyitlerde aklın üstünlüğü tartışmazdır. Yine *bilimsellik* değeri vurgulanmaktadır. Beyitlerde tevazu değeri de ele alınmıştır fakat SBÖP’de tevazu değeri olmadığı için dizelerde baskın olan ve SBÖP’de yer alan bir diğer değer bilimsellik değeridir.

“Aşaklıkla kana’at hoş yar oldu (Tevazu ile kanaat dost oldular)

Ne ister-isen anlarda var oldu (Ne istersen onlarda bulunmaya başladı)

Akıl dapa casus haber iletirdi (Akl’a casus haber götürdü)

Gör alçaklığı girü neler itirdi (Tevazuyu gör akla neler neler etti)

Şükür kıldı Hak’a ol devlet ıssı (Aklı ve bilgisi devlete (mutluluğa) kavuşturduğu için)

İrürdi devlete ‘aklı bilüsü (O saadet sahibi Hakk’a şükretti)

Eger devlet gerekse ‘akla danış (Eğer devlet (mutluluk) gerekiyorsa akla danış)

Mürebbi süz ileri varmaya iş (Yol gösterici olmazsa hedefe varılmaz)” (Gölpınarlı, 1991, s.16; Günay ve Horata, 1994, s. 130).

Yunus Emre, yukarıdaki beyitlerde aklın olumlu yanlarını ifade etmeye devam etmektedir. Tevazu ve kanaat arkadaş olmuştur. Tevazu, akıl kendisini mutluluğa kavuşturduğu için Allah’a şükretmiştir. Mutluluğa ulaşmak isteniyorsa aklın yol göstericiliğine başvurularak amaca ulaşılacağı da açıklanmıştır. Burada da *bilimsellik* değeri vurgulanmaktadır.

“Bilüni gel unut sen usluysen (Senin aklın varsa, gel bilgini (bildiklerini yani kibri) unut)

Sa’adet gösterene huluyisen (Ebedi saadet göstereni istiyorsan)” (Gölpınarlı, 1991, s.16; Günay ve Horata, 1994, s.132).

Yukarıdaki beyitte Yunus Emre, sonsuz mutluluğu elde etmenin yolu olarak kişiye yine aklını kullanmasını tavsiye etmiş ve kişinin kibirten arınmasının önemine değinmiştir. Söz konusu beyitlere bakıldığında ilmin, aklın daima yol gösterici olduğu ve insanlara her koşulda iyiyi, güzeli ve doğruyu işaret ettiği görülmektedir. Buradan da anlaşılabileceği üzere

akıl süzgeci insana her zaman kazandırmaktadır. Tüm beyitlere bakıldığında vurgulanan değer *bilimsellik* değeridir. Bu beyitte de tevazu değeri vardır fakat SBÖP’de bu değer olmadığı için bilimsellik şeklinde ele alınmıştır.

Dastan-ı buşu ya’ni gazab (Öfke yani gazap destanı) adlı bölümde bilimsellik değeriyle ilgili beyitler şunlardır:

“Göresin ansuzın ol çıkagelür (Görürsün o (akıl) ansızın çıkagelir)

Üzüp tesbih imame yıkagelir (Tesbihi koparıp yıkagelir (çıkarıp gelir)” (Gölpınarlı, 1991, s.18; Günay ve Horata, 1994, s.136).

Beyitte aklın umulmadık anda geldiği belirtilerek *bilimsellik* değeri hatırlatılmaktadır.

“Bu ne haldür sana zulmet içinde (Karanlık içinde bu ne haldir)

Niçe uyuyasın gaflet içinde (Böyle gaflet içinde nasıl uyuyorsun)” (Gölpınarlı, 1991, s.20; Günay ve Horata, 1994, s.138).

Yunus Emre, karanlık içinde bulunan kişiyi eleştirerek kişinin o gaflet içinde nasıl uyuduğunu yani gerçekleri nasıl görmediğini sorgulamaktadır. Soru sorarak gafletten uyanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Sorgulamanın olduğu yerde bilimsellik vardır ve beyitte karanlığa dair de bir eleştiri mevcuttur. Karanlık da ancak bilimin ve aklın ışığında aydınlanabilir. Gaflet uykusundan bilim ile uyanılabilir. Burada *bilimsellik* değeri vurgulanmaktadır.

Yunus Emre, insanın aklı, ahlakı ve imanının tutarlılık gösterdiğine inanır. İslam dini, aklın peygamberliği kabul etmesiyle kutsal vahyin yine bir insan (peygamber) aracılığıyla insanın aklına seslendiği hakikatini temel alır. Bu nokta itibarıyla peygamberlik ile akıl arasında iletişim ağı kurulur. Vahiy insana seslendiği için aklı muhatap almış olur. Kutsal kitapta peygamberler bir değer ve örnek biri şeklinde takdim edilir. Risâletü’n Nushiyye’de akıl ile ahlak arasındaki işbirliğine sıkça değinilir. Akıl, ahlaki ilkelerin anlaşılıp pratiğe geçirilmesine destek olur ve kişinin kötülüğü emreden nefisten sakınması adına uyarıcı vazifesindedir. İman ve ibadet ahlakla birleşirse kişiye fazilet katar. Yunus Emre, kendini, varlığı ve Allah’ı bilmeyi, bütün varlıkları sevmeyi ve faziletli olmayı ayrılmaz bir bütün şeklinde değerlendirmiştir. Evrensel ahlaki prensiplerin İslami dilde ifade edilmesine Anadolu’da liderlik etmiştir (Polat, 2017, s.35). Yukarıdaki beyitler, tasavvufi anlamda değerlendirildiğinde ise beyitlerdeki ifadelerde akıl aracılığıyla gafletten uyanma hali mevcuttur. Bu uyanıklık hali mutlak gerçeğin Allah olduğunu bilmek ve anlamaktır.

“Gele bir iki tanışık idelüm (Gelin biraz istişare edelim)

Ki halvet kandasana gidelüm (Halvet neredeyse oraya gidelim)

Eya uslu kişi sin bir haber vir (Ey akıllı kişi sen bir haber ver)

Nerede var bize gizlenecek yir (Bizim için gizlenecek nerede yer var)” (Gölpınarlı, 1991, s.21; Günay ve Horata, 1994, s.140).

“Halvet, yalnızlık, inzivaya çekilmek anlamındadır. Tasavvufta “masiva”dan (maddi, dünyevi olandan) ilişkiyi kesip, tamamen Allah’a yönelmek ve kendini ibadete vermektir” (Günay ve Horata, 1994, s.140). Yukarıdaki beyitlerde kişi, masivayı terk edip kendini ibadete vermek istediği için akıllı kişiye danışılmakta ve kendisine gizlenip ibadet edilecek yer sorulmaktadır. Yukarıdaki beyitlerde aklın üstünlüğüne değinilerek *bilimsellik* değeri ön plana çıkarılmaktadır.

“Nice devran kim anda rıhli urdun (Bu nasıl devran ki orada (hayatta) göçmeye başladın)
Okuyup ‘aşr u ayet yolda turdun (On ayet okuyup yolda durdun)” (Gölpınarlı, 1991, s.21; Günay ve Horata, 1994, s.142).

Yunus Emre, yaşamı boyunca kutsal kitap emirlerine uymuş ve Kur’an-ı Kerim’i kendine rehber eylemiştir. Allah inancıyla ibadetlerini yerine getirmiş ve okumaktan hiçbir zaman geri durmamıştır. Okumanın önemine vurgu yaptığı dizeleriyle insanların dikkatini ilme ve bilime çekmeye; baş gözlerindeki perdeyi aralamaya ve kaldırmaya çalışmıştır. Beyitte hayatın sorgulaması yapılarak kişi yeterince ibadet yapmadığı ve yeterince okumadığı için eleştirilmektedir. Burada *bilimsellik* değerine vurgu yapılmıştır.

“Niçe ‘ilm ü’ amel sen bu tapuda (Allah katında ne kadar ilim amelin var)
Niçe yıldan berüsin bu kapuda (Sen ne zamandan beri bu kapıdasın)” (Gölpınarlı, 1991, s.22; Günay ve Horata, 1994, s.142).

Kişinin Allah katında ilim yolunda ne kadar emek harcadığı sorgulanmaktadır. Beyitte okumanın ve ilmin önemi vurgulanmaktadır. Başka bir deyişle *bilimsellik* değerine gönderme yapılmaktadır.

“Akıl casuslara söyler divanda (Akıl habercilerine divanda)
Yörün bulun düzenlik safı kanda (Yürüyün düzenlik safı neredeyse bulun der)
Didi casus düzenlik halin ana (Haberci düzenlik halinin nasıl olduğunu söyledi)
Buşudan tağılupdur degme yana (ve (insanların) öfke yüzünden her tarafa dağıldığını belirtti)
Çü casus bu sözi ‘akla irürdi (Haberci bu sözü akla ulaştırdı)
Niçe kim var-idi haber degürdi (Ayrıca onun gibi daha pek çokları da bildiklerini söylediler)
Çü hiç söz kalmadı ulaşdı ‘akla (Akla ulaşmayan hiçbir söz kalmayınca)
Buşuyu dutmaga iş düşdi ‘akla (Öfkeyi tutma işi Akl’a düştü)
‘Akıl fikreyleyüp söyledi haber (Akıl düşündü)

Buyurdu çavuşa cem'oldı leşker (ve haber salıp çavuşa emretti (Bunun üzerine) bütün askerler de toplandı)

Sabır kanı buşu gelince olmuş (Sabır nerede? Öfke gelince)

Düzeng-ile safa andak bozulmuş (Düzenlik ile huzur bozulmuş)

Eyidün sabr kim tiz tutsun anı (Sabr'a söyleyin onu çabuk tutsun)

Harab itdi il ü şehri diyarı (O şehri ve bütün (gönül) ülkesini harab etti)

Çıkageldi sabır ana olokdem (Sabır 'Aklın yanına o anda çıkageldi)

Sanasın buşuyı İbrahim Edhem¹ (Öfkeyi sanırsın ki İbrahim Edhem)

Görilmez oldu ol izi belürmez ((Öfke artık) görülmez oldu (ortada hiçbir izi kalmadı)

Nice izi ki hiç tozu belürmez (İzi değil tozu bile kalmadı)" (Gölpınarlı, 1991, s.22-23; Günay ve Horata, 1994, s.144-146).

Yunus Emre'nin yücelttiği bir diğer olumlu özellik ise sabırdır. O'na göre sabrın olduğu yerde düzen vardır. Öfkeyle başa çıkmanın yolu sabırdan geçer. O nedenledir ki aklın yol göstericiliğinde olumsuz bir duygu olan öfkenin karşısına sabır çıka ve öfkeyi yener. Aklın habercilerden düzenlik safının nerede olduğunu bulmalarını istemesi üzerine haberciler düzenlik halini anlatır ve insanların öfke yüzünden dağıldığını akla iletirler. Akıl öfkeyi engelleme görevini üstlenir. Akıl çavuş ve askerlere emir verir. Öfke geldiği anda sabrın nerede olduğunu sorar, çünkü o sırada düzen ve huzur bozulmuştur. Öfke bütün gönül şehri harap etmiştir ve akıl öfkeyi tutması için sabrı görevlendirir. Sabır aklın yanına gelir ve o anda öfke yitip gider. İzi ve tozu dahi kalmaz. Burada öfkenin yıkıcı, harap edici etkilerinden bahsedilmekte ve bu etkilerden kurtulmak için yine akla danışılmaktadır. Akıl daima üstün ve yol gösterici olarak karşımıza çıkmaktadır. Akıl çözüm olarak öfkenin karşısına sabrı çıkararak öfkeyi alt etmektedir. Aklın yol göstericiliği *bilimsellik* değerini çağrıştırmaktadır.

Dastan-ı buhl u hased (cimrilik ve hasetlik destanı) kısmında bilimsellik değerine dair tespit edilen beyitler şunlardır:

“Göre ne haldedür canun u cismün (Hak ne haldedir canın ve cismin)

Ne kimsenin sen ü ya nedür ismün (Kimsin sen, ismin nedir)

Bu ne küteh nazar ya ne firaset (Bu ne dar görüş, bu nasıl anlayıştır)

Ki bir dem olmadun kendünle halvet (Sen bir an bile kendinle baş başa kalmadın)

Muhaldür 'akıl olmaklık bahilden (Cimrinin akıllı olması mümkün değildir)

¹İbrahim Edhem hakkında geniş bilgi için bakınız: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-b-edhem#1>

Ne kimse alkış ıder ana dilden (Onu gönülden kim alkışlar)” (Gölpınarlı, 1991, s.26-27; Günay ve Horata, 1994, s.154).

Yunus Emre, cimriliğin insanı kendini tanımaktan, kendi hayatı üzerine düşünmekten alıkoyduğunu beyan ederek cimriliğin de olumsuz yanları üstünde durmuştur. Sen kimsin, kendini tanır mısın? Çok dar görüşlüsün ve kendinle hiç zaman geçirip kendini sorgulamadın. Cimri insandan akıllı olması beklenemez. Cimri insanın kimse tarafından takdir edilecek yanı yoktur. Beyitlerinde cimrilerin, yani varı yoğun dünya malı olanların kendileri hakkında kafa yormadıkları, kendilerini sorgulamadıkları eleştirilmektedir. Anlayış ve algılayışlarının kısıtlılarından ve akıllı olmadıklarından bahsedilmektedir. Anlayış, akıl, algı ve sorgulamanın olmadığı yerde bilimsellik de olmaz. Burada *bilimsellik* değerinin önemine vurgu yapılmıştır.

“Hasudun kandasa bellü bazarı (Haset insanın pazarı (davranışları, alışverişi) nerede olsa bellidir)

Anın gitmez olur hiç gönlü tarı (Ondan gönül darlığı hiç gitmez)

Ne söz söyler-ise havsalası dar (Ne söylerse söylesin onun anlayışı kıttır)

Ne dinse tarlığından bin dahı var (Onun anlayışsızlığından ne kadar bahsedilirse bahsedilsin daha bin tanesi vardır)” (Gölpınarlı, 1991, s.28; Günay ve Horata, 1994, s.158).

Yunus Emre, cimriliğe ve cimri insana eleştiri getirdiği gibi kıskançlığa ve kıskanç insanlara da getirmiştir. Kıskançlığın insanda akıl ve ızan bırakmadığından dem vurarak bu olumsuz duyguyu ve bu duyguyu yaşayan insanları tenkit etmiştir. Kıskanç insan hareketleriyle her yerde kendini belli eder ve yüreği daima dardır. Birçok alanda da anlayış sorunu yaşar. Ne derlerse desinler anlayışları oldukça kıttır. Bu ifadelerde Yunus Emre, kıskanç insanlarda anlayış ve idrak sorunu yaşandığından bahsederek akıllarını kullanmadıklarını ima etmektedir. Akıl ve anlayış kavramları *bilimsellik* değerini çağrıştırmaktadır.

“Bahil olmuşdı ‘ilm ü hüner ıssı (İlim ve hüner sahibi bir kişi cimri olmuştu)

Esirgedi özin ol nazar ıssı (Fakat bakışlarıyla feyz veren (mürşit) onu korudu)” (Gölpınarlı, 1991, s.32; Günay ve Horata, 1994, s.166).

Her insan cimriliğe kapılabilir. Birinci dizede ilim sahibi birinin cimri oluşundan ve ikinci dizede ise mürşidin onu koruduğundan bahsedilmiştir. Sözü geçen mürşit, kişiye doğru yolu gösteren kişidir, yol gösterici anlamındadır. Dolayısıyla *bilimsellik* değerinden bahsedilmektedir.

“Diler kim bul elinden kurtıla ol ((Mürşid) onun cimriliğın elinden kurtulup)

‘Ayan ola ana Hak’dan yana yol (Hak’tan yana olan yolu bulmasını ister)

Gelüp ‘akl önüne yüz yire urdı (Cimrilik ateşi onda iz bırakmıştı)
 Eser itmişti ana buhlın odı (Gelip Akl’ın önüne yüzünü yere vurdu (ayağını öptü))
 Çü agaz itdi kim sözini diye (Meramını anlatmak için söze başladı)
 Kulak dutdı ‘akıl yol kelecıye (Akıl da o söze kulak verdi)
 Öküşdür ma’siyet endişe dayım (Günahım çoktur daima kaygı içindeyim)
 Dilerem buhlıdan ben kurtılayım (Ben bu cimrilikten kurtulmak isterim)
 ‘Ömer geçdi diriga giç uyandım (Çok yazık ömür geçti ben (gaflet uykusundan) geç uyandım)
 Bana bu dünya baki kala sandım (Bana bu dünya baki kalacak sandım)
 Dilerem kim bana feryad iresin (Dilerim ki bana yardım edersin)
 Güç olmuş kişiye sen dad iresin (Zorda kalmış insanın imdadına sen yetişirsin)
 Gör imdi ‘akl ana ne diyiser (Şimdi akıl ona ne der gör)
 Bize gelen hasedden el yuyısar (Bize hasetlikten elini çeker)
 ‘Akıl bir kişidür Allah’a bakar (Akıl (daima) Allah’a bakan bir (veli) kişidir)
 Uyarsan ‘akla uy ol buhlı yakar (Uyarsan akla uy, o cimriliği yakar)
 ‘Akl eydür gele bir gözlerün aç (Akıl gel gözlerini bir aç)
 Sahavet kandayısa ol yana kaç (Cömertlik neredeyse oraya koş git, der)
 Denince söz sahavet dahı irdi (Çağrılınca cömertlik geldi)
 ‘Ataya perde olanı götürdü (Ve (onun gözündeki cimrilik) perdesini kaldırdı)” (Gölpınarlı, 1991, s.32; Günay ve Horata, 1994, s.168).

Yol gösterici ona cimrilikten kurtulup Hak’tan yana olan yolu bulmasını ister. Cimri aklın önüne gelir ve derdini anlatır. Akıl da onu dinler. Cimri günahının çok olduğunu, sürekli kaygılı olduğunu ve cimrilikten kurtulmak istediğini belirtir. Ömrünün gaflet uykusunda geçtiğini, geç uyandığını, dünya malının kendisine kalacağını sandığını söyler ve akıldan kendisine yardım etmesini ister. Akıl daima Allah’a bakar. Uyulacaksa akla uyulmalıdır. Akıl kişinin gözlerini açar. Kişiyi cömertliğe sevk eder. Cömertlik gelerek şahsın gözünde bulunan cimriliğe dair perdeyi çekip alır. Beyitlerde cimriliğe kapılmış kişinin cimriliğin zararlarını fark etmesi ve cimrilikten kurtulmak istemesine değinilmiştir. Bu kişi o nedenle akla başvurur ve derdine derman arar. Akıl bilge kişidir ve cimriliğin karşısına cömertliği çıkararak kişinin cimrilikten kurtulmasını sağlar. Aklın yol göstericiliği *bilimsellik* değerini hatırlatmaktadır.

Yukarıdaki dizeler anlamsal olarak cömertlik değerini de içermektedir, fakat SBÖP’de bu değer olmadığı için dizelerin içerdiği bir diğer değer olan bilimsellik kapsamında ele alınmıştır.

Dastan-ı gaybet ü bühtan (Gıybet ve iftira destanı) kısmında bilimsellik değerini içerdiği tespit edilen beyitler aşağıda verilmiştir:

“Gel imdi eydeyin birkaç nasi’hat (Gel şimdi birkaç nasihat edeyim)

Bu ‘akl-ı cüz’iden sana eyü baht (Bu cüz’i akıldan (insan aklından) sana iyi bahtlar açılsın)

Kalur taşra bu şardan ‘akl-ı ma’iş (Akl-ı ma’iş bu şehrin (gönlün) dışında kalır)

Bakar bu yola ‘akl-ı cüz’i bakış (Çünkü) o bu yola cüz’i akılla bakar)” (Gölpınarlı, 1991, s.35; Günay ve Horata, 1994, s.176).

Gel şimdi birkaç nasihat vereyim. Bu insan aklından (cüz’i akıl) sana iyi bahtlar açılsın. Akl-ı maaş (ma’iş) bu gönlün haricinde kalır. Çünkü o yola cüz’i akılla bakıyor. Sözü edilen ifadelerdeki akl-ı ma’iş (ma’iş) dünya düzenini kavrayan insan aklıdır. Buna akl-ı cüz’i de denir. Beyitlerde insan aklının öncülüğü dile getirilmiş ve yine akıl nasihat vermektedir. Burada akl-ı maiş yani dünya düzenini kavrayan akıl gönül ülkesinin dışında tutulmaktadır. Yani aklın ve gönlün olaylara bakış açıları farklı olduğu için iki kavram birbirinden ayrı düşünülmektedir. Beyitlerde öne çıkan değer *bilimsellik* değeridir.

“Diyüp ahvalini derdin yeniler (Durumunu söyleyip derdini yeniler)

‘Akıl şahenşehinden çare diler (Şahlar şahı Akıl’dan çare diler)

Kamu vasfı vü ‘arz-ı hali oldı (O bütün vasıflarını ve halini arz etti)

‘Akıl ne didise göz yumdı kaldı (Akıl ne dediyse, gözünü yumdu kaldı)” (Gölpınarlı, 1991, s.42; Günay ve Horata, 1994, s.192).

Kişi halini akla anlatarak akıldan derdine çözüm ister. Aklın her dediğini dinler. Akla tüm özelliklerini ve vaziyetini anlatır. Aklın her dediğini kabul eder. Beyitlerinde aklın üstünlüğüne inanılarak yol göstericiliğine başvurulmuştur. Akıl yine yardım elini uzatmış ve derde çözüm sunmuştur. Burada aklın yol göstericiliğine başvurulması *bilimsellik* değerini hatırlatmaktadır.

Yunus Emre’nin yaşam ve ilim arasında kurduğu önemli bağın nedeni, yaşamın insanın en değerli sermayesi olmasıdır. Bilmek özellikle hakikati bilmek en yararlı eylem olduğu için insanın sahip olduğu sermayeyi ilimle donatması gerekir. Yunus Emre, bu yönde tasavvufi irfanla kuşanıp insan hakikatini bilgi edinerek çözme çabasına girmiştir. Bu süreç içinde hakikatin bilgisine erişip mutlak varlığın sırrına ermeyi amaç edinmiştir (İgalçı, 2018, s.104).

İnsan-ı kâmil düşüncesi, bünyesinde değişmeyi ve ilerlemeyi barındırır. Bu model ahlak edinme ve bilge olma sürecidir. Yunus Emre bu tasavvurun inanç boyutunu Allah aşkı olarak ifade eder. Bilgi boyutunu da okuyup öğrenme ve bilme (ilm’el yakîn), yaşayıp öğrenme ve bilme (ayn’el-yakîn), bilginin hakikatinin sırrına erip gerçeğe özdeşleşerek öğrenme ve bilme (hakk’el-yakîn) şeklinde üç grupta sınıflandırarak izah eder. Yunus Emre, bilginin irfana ve hikmete evrilmesini ve kişiyi de faziletli davranmaya sevk etmesini diler. O, ilmi hem yapabilmek, sahip olmak ve hükmedebilmek hem de sevmek, anlayabilmek, tanımak adına önemli bulur ve bilginin başlangıç noktasını kendini bilmek şeklinde izah eder (Polat, 2017, s.40).

Yunus Emre, ilim kazanırken akıllı bir araç kabul ederek aklın kalbin emrine verildiğinde güzelliklerin olacağını, bu nedenle kalp ile akıl arasındaki oluşacak ilişki aracılığıyla ezel ve ebed arasında da bir irtibat kurulacağını ifade etmiştir (İgalçı, 2018, s.104). Günümüz dünyasına uyarlandığında bireyin kendini bilmesi beraberinde diğer varlıkları bilme ihtiyacını da doğurmaktadır. Bilmenin ahlaki erdemlerle kuşanması akıl ile kalp arasında da sağlam bir bağ yaratacaktır.

Yunus Emre’ye göre yolun başlangıç noktası, bireyin kendini tanıyıp iyi bir birey olması olduğu için bireyin kendini bilmesi oldukça önemlidir. Birey kendini bilerek bilgi edinir ve hakikati bulmak için çaba sarf eder. Çaba harcayan birey hedefine daha net ve emin bir şekilde yürür (İgalçı, 2018, s.105).

Sonuç olarak Yunus Emre, dizelerinde doğrudan bilimsellik değerine değinmese dahi bilimsellik değerinin alt boyutlarını oluşturan akıl, akıl yoluyla zorluklarla baş etme gibi ifadeler kullanmış ve bilmenin önemini vurgulamıştır. Bilindiği gibi bugün -bilme kavramı tasavvufi anlamının dışında değerlendirildiğinde- bilimselliğe önem verilen toplumlarda ilmi gelişmeler takip edilerek her alanda ilerleme kaydedilebilir. Aksi halde gerileme baş gösterecektir. Hurafelerden uzak ve bilimin ışığında yol alınarak modern medeniyetler düzeyine ulaşılabilir.

4.1.4. Çalışkanlık değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

Dastan-ı buhl u hased (Cimrilik ve kıskançlık destanı) kısmında aşağıda tespit edilen dize çalışkanlık değeriyle ilgilidir:

“Kin yokdur gayretün iy kaydasuz can (Hiçbir gayretin yoktur ey kaygısız can)” (Gölpınarlı, 1991, s.26; Günay ve Horata, 1994, s.154).

Yunus Emre, burada çalışkanlık değerine değinmiş ve kişiyi hiç gayret göstermediği yönünde eleştirmiştir. Dizede kişinin hiçbir çaba sarf etmediği yani çalışkan olmadığı ifade edilmektedir. *Çalışkanlık* değerinin önemine gönderme yapılmıştır.

TDK' nin tanımına göre çalışkanlık şu anlama gelmektedir:

- Çalışkan olma durumu, faaliyet (TDK, 2020).

“Bahil olmak seni Hak’dan ayırdı (Cimri olmak seni Hak’tan ayırdı)

Kanı gayret hamiyet kanda vardı (Gayretin, hamiyetin nereye gitti)” (Gölpınarlı, 1991, s.27; Günay ve Horata, 1994, s.156).

Yukarıdaki beyitte cimrilik, bireyi kazancını kendinden dahi sakındırmakla kalmayıp Allah’tan da uzaklaştırır ve cimri kişinin herhangi bir çabası da olmaz denilmektedir. Hâlbuki insan yaratılışından kaynaklı olarak Allah’a ulaşma gayretine maliktir fakat cimrilik bireyi gideceği yoldan saptırır. Yunus Emre, ikinci dizede *gayretin nereye gitti* derken kişiye çaba harcaması, çalışkan olması gerektiğini hatırlatmaktadır. Çalışkanlık istenen bir durumdur. Özetle bu beyitlerde vurgulanan değer *çalışkanlık* değeridir.

İnsanların yeme, içme, barınma gibi temel insani ihtiyaçlarının giderilmesi ve yaşamın devam ettirilmesi için çalışmak gerekir. Bireysel amaçlara ulaşmak için insanlar çalışmak zorundadır. Çalışmayan insanın kendisine ve başkalarına bir faydası yoktur. Çalışkanlık değeri insanın refah seviyesini artırır (Ertürk, 2017, s.87).

Çalışkanlık değeri, bireyi ve toplumu var eden bir değerdir. Çalışkan fertlerden oluşan toplumların refah seviyeleri artar ve o toplumlar her alanda daima ileriye giderler. Hedef sahibi olmak, kişiyi olumlu yönde sevk ederek kişinin hep daha üst seviyeye ulaşmasını kolaylaştırır ve bu da ancak çalışkan olmakla başarılabilir.

4.1.5. Dayanışma değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

4.1.5.1. Sosyal dayanışma

Dastan-ı buşu ya’ni gazab (Öfke yani gazap destanı) adlı bölümde dayanışma değeriyle ilgili tespit edilen beyit aşağıda verilmiştir:

“Ne böyle cünbiş-ile ola dirlik (Ne böyle hareketle dirlik)

Ne böyle dirlik-ile ola birlik (Ne de böyle dirlikle birlik olur)” (Gölpınarlı, 1991, s.21; Günay ve Horata, 1994, s.142).

Yunus Emre, birliğin dirlik getireceğine duyduğu inançla dizelerinde birlik ve dirliğe vurgu yaparak insanları birlik ve dayanışma içinde olmaya davet etmiştir. Ona göre birliğin olmadığı yerde dirlik de yoktur. Yukarıdaki beyitte geçen dirlik ve birlik kavramları *dayanışma* değerini hatırlatmaktadır.

TDK' nin tanımına göre dayanışma şu anlama gelmektedir:

- Dayanışmak işi, tesanüt,
- Bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması, tesanüt (TDK, 2020).

Dastan-ı gaybet ü bühtan (Gıybet ve iftira destanı) kısmında ise aşağıdaki beyitlerin dayanışma ile ilgili olduğu tespit edilmiştir:

“Ögüt alur-isen sen bu haberden (Sen bu sözlerden öğüt alırsan)

Gerek hariciler sürile şardan (Hariciler (din dışı olanlar) bu şehirden (gönülden) sürülecektir)
Ki bin er şehir içre el bir itdi (Bin er şehir içinde elbirliği ettiler)

Hariciler sürilüp el bir itdi (Ve haricileri sürüp birlik oldular)” (Gölpınarlı, 1991, s.36; Günay ve Horata, 1994, s.176).

Yunus Emre, birlik ve dayanışma ile sorunların üstesinden gelineceğini, sorunlara kalıcı ve etkili çözümler bulunacağını belirtmektedir. Yukarıdaki beyitlerde aklın vereceği nasihatler dinlenirse hariciler yani dinin dışındaki her şey kişinin gönlünden kovulacaktır. Bunun üzerine nasihatler dinlenmiş ve bin asker gönül şehrinde bir araya gelip haricileri sürmüşlerdir. Burada geçen el birliği etmek ve birlik olmak kavramları doğrudan *dayanışma* değerine atıf yapmaktadır.

Dayanışma değeri, bireyleri ortak bir payda altında bir araya getirip beraberliğe ve zorlukları yenme sürecine güç katar. Toplumların müreffeh olabilmesi ve zorluklara göğüs gerebilmesi adına bu değerın yitmemesi gerekir. Dayanışma ve bağlılığın neticesinde yardımseverlik meydana gelir. Yardımseverlik cömertliği, fedakârlığı, üleşmeyi ve dayanışmayı da içerir. Yani insanların dayanışma değerine sahip olması yardımsever, hayırsever ve sorumlu bir birey olduğunu da gösterir (Sönmez ve Akıncan, 2019, s.804).

Dayanışma değeri, bir toplumun olmazsa olmaz değerlerindendir. Toplumsal birlik ve bütünlüğün zeminini yaratır. Bu zemin üzerine inşa edilen bir toplum ise kolay kolay yıkılamaz.

4.1.6. Duyarlılık değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

4.1.6.1. Bireysel sorunlara karşı duyarlılık

Dastan-ı buşu ya'ni gazab (Öfke yani gazap destanı) adlı bölümde duyarlılık değeriyle ilgili beyitler şunlardır:

“Niçün bigânesin sen iki başdan (Sen iki tarafa da niçin yabancısın (ilgisizsin))

Gerekse sağışın it iki başdan (Gerekirse iki taraftan da hesabını yap)” (Gölpınarlı, 1991, s.21; Günay ve Horata, 1994, s.140).

Beytinde kişi iki tarafa (bu dünya ve öteki dünya) karşı da ilgisiz yani duyarsız olduğu için eleştirilmektedir ve her iki taraftan da hesabını yapması önerilmektedir. Aslında kişiden duyarlı olması, olayları fark etmesi ve ona göre değerlendirmelerde bulunması istenmektedir. Bahsi geçen değer *duyarlılık* değeridir.

TDK' nin tanımına göre duyarlılık şu anlama gelmektedir:

- Duyarlı olma durumu, duygunluk, duyarlık, hassaslık (TDK, 2020).

“Sözüm kendüzümedür nükde degül (Sözüm kendi özümedir, nükte değil)

Bilün can birliğ’ ikilikde degül (Bilin can birliktedir, ikilikte değil)

Hayıf ol kişiye kala bu yoldan (Bu yoldan ayrılanlara yazık)

İdinsün çare kurtulsun bu halden (Onlar bir çare bulup bu halden kurtulsunlar)

Gafillikdur bizi bu yolda koyan (Bizi bu yolda koyan gafilliktir)

Nite gafil olur ma’şukı duyan (Nasıl gafil olur Ma’şuk’u (Allah’ı) duyan)” (Gölpınarlı, 1991, s.22; Günay ve Horata, 1994, s.144).

Yunus Emre, gaflete düşen insanların birbirlerinin sorunlarına sağır olduklarından, birlik ve beraberlikten uzaklaştıklarından yakınmaktadır. Allah’ı bilen insanın gaflete düşmesine anlam verememektedir. Yunus Emre, beni yıkıp bizi inşa ettiği için Allah aşkı taşıyan kişilerden gafletten kurtulmanın çaresini bularak birbirlerine duyarlı bir şekilde yaklaşım sergilemelerini beklemektedir. Sözüm kendimedir şaka değil, birlik olmak gerekir. Yoldan çıkanlar acınası haldedir. Bir çaresini bulup o durumdan kurtulmalıdırlar. Kişiyi bu yoldan ayıran gaflettir. İnsan Allah’ı duyduğu halde nasıl gafil olabilir? Bu beyitlerde insanların bir gaflet içinde oldukları için doğru yoldan saptıkları ve birlik olamadıkları vurgulanmaktadır. Kısacası bu beyitlerde içinde Allah inancı taşıyan insanların bu gafletten kurtulması ve birbirlerine karşı daha duyarlı olması gerektiği ifade edilerek *duyarlılık* değerine atıf yapılmaktadır.

Dastan-ı gaybet ü bühtan (Gıybet ve iftira destanı) adlı kısımda ise aşağıdaki beyitler duyarlılık değerini içermektedir:

“Padişah haznesinde meta ‘öküş (Tanrı’nın hazinesinde meta (kıymetli eşya) çoktur)

Uyhudan uyanup dut sözüme guş (Gaflet uykusundan uyanıp sözüme kulak ver)

Kişi k’ol kapuya hacata vardı (O kapıya (Allah’ın huzuruna) hacete varan kişi)

Neyise maksudı anı başardı (Maksadı ne ise ona erişir)” (Gölpınarlı, 1991, s.36; Günay ve Horata, 1994, s.178).

Yunus Emre, dünya üzerindeki her şeyin yaratıcısının ve cömertliğin hakiki sahibinin Allah olduğunu tekrar vurgulayarak Allah’ın ihtiyacı olan herkese ihtiyacı olan

şeyi verdiğini söylemektedir. Bunu bilmek için de kişinin aymaz olmaması, Allah’a inanması ve Allah huzuruna çıkması gerekir. Yunus Emre, burada aslında bir insan olarak bir başka insana dair kaygı yaşamakta ve o insanın sorununa eğilerek ona karşı duyarlılık göstermektedir. Kişinin gaflet içinde olmasından kişi adına endişe duymaktadır ve kişinin Allah’ı bilerek bu gafletten kurtulabileceğine dair çözüm önerileri sunmaktadır. Yunus Emre, bireysel soruna duyarlılık örneği göstermiştir. Allah’ın hazinesinde kıymetli eşya çoktur. Yani Allah, isteyene istediğini verir. Yeter ki gafletten (aymazlıktan) kurtul ve sözümü dinle. Allah huzuruna çıkan kişi hedefine mutlaka ulaşır. Sözü edilen beyitlerde kişinin gafletten uyanarak duyarlılık göstermesi ve Allah’a inanarak güvenmesi beklenmektedir. Vurgulanan değer *duyarlılık* değeridir.

“Anun-çün gözleri hicab içinde (Onun için gözleri hep örtülüdür)

Kalır zulmat-ile ol h’ab içinde (O (daima) uyku içinde, karanlıkta kalır)

Kulağı işiden şeklini görmez (Kulağı işitir fakat şeklini görmez)hs

Ki görmek adı ana uyıvermez (Görmek işi ona uymaz)

Anı göstermeyen kin-ile gaybet (O’nu (Allah’ı) göstermeyen kin ve gıybettir)

O sâğınca sana heyhat heyhat (O düşüncelerden sana yazık yazık)” (Gölpınarlı, 1991, s.38; Günay ve Horata, 1994, s.184).

Yunus Emre, kin ve gıybetin Allah’ı insanlara göstermeyecek derecede kötü huylar olduğunu ve insanların gözlerine perde çektiğini düşünerek bu hal içinde yaşadığını görmeyen insan adına endişelenmekte ve onlara acımaktadır. Burada Yunus Emre’nin gösterdiği duyarlılık yine bireysel bir soruna karşıdır.

Onun gözleri hep kapalıdır ve daima karanlıktadır. Allah’ı duyar fakat şeklini bilmez. Görmeyi de başaramaz. Allah’ı ona göstermeyen şey kin ve gıybettir. O düşünceler nedeniyle acınacak haldesin, sana yazık! Söz konusu ifadelerde kin ve gıybet kapılan insanın gözlerinde perde olduğu ve daima karanlıkta kaldığı söylenmektedir. O kişinin Allah’a inanmadığı yani kin ve gıybetin Allah’ı ona göstermediği belirtilmektedir. Bu kişi adına duyulan kaygı dile getirilmektedir. Burada bir insanın içinde bulunduğu olumsuz düşünce ve yaklaşımlarından dolayı o kişiye karşı duyarlılık gösterilmektedir. Kişinin içinde bulunduğu durumun nedeni de söylenerek görmesi ve aslında o durumdan kurtulması sağlanmak istenmektedir. Burada hâkim olan değer *duyarlılık* değeridir.

“Niçe avareliğla sana böyle (Bu avareliğin ne zamana kadar sürecek)

Bir iki gün n’ola olsan seninle (Bir iki gün de kendinle ilgilensen ne olur)” (Gölpınarlı, 1991, s.41; Günay ve Horata, 1994, s.190).

“Dahı bir gün sana sataşmadun sen (Bir gün bile sen özeleştiride bulunmadın)

Dahı bir gün tagundan aşmadun sen (Bir gün dahi dağından (kibrinden) aşmadın, inmedin)
 N’ola bir gün eger küfrünü yenesin (Ne olur bir gün olsun küfrünü yen)
 Seni şerh eyleyüp seni bilesin (Kendini şerh edip (anlayıp) açıklayıp kendini bilesin)”
 (Gölpınarlı, 1991, s.42; Günay ve Horata, 1994, s.190).

Yunus Emre, yine bir başka kişinin sorununa duyarlı davranarak kişinin mevcut halini dile getirmiş, kişinin de kendi haline kayıtsız kalmamasını ve yaşadığı sorunlara çözüm bulma noktasında harekete geçmesini tavsiye etmiştir. İnsanı esas alan düşünceleriyle, tüm insanlığa kucak açan, sevgi dolu yüreğiyle çağlar aşıp bugüne dek gelen Yunus Emre’nin bireysel ve toplumsal sorunlara ilgisiz kalması mevzu bahis dahi edilemez. Avareliğin ne kadar sürecek. Birkaç gün de kendinle ilgilenmelisin. Bir gün bile kendini eleştirmedin. Kibrini bırakmadın. Ne olur bir gün Allah’ın varlığı ve birliğini, inançları inkâr etme. Allah’a karşı kulluk vazifesini yerine getir, küfrünü yen. Kendini anla ve bil. Bu ifadelerde bir başka kişinin içinde bulunduğu olumsuz durum nedeniyle o kişi için endişelenme söz konusudur. Burada kendisine zaman ayırmayan, başıboş davranan kişiye kendiyle ilgilenmesi, kendini eleştirmesi ve kibirten uzaklaşması tavsiye edilmektedir. Yani aslında bir başka kişiye karşı gösterilen duyarlılık hali mevcuttur. Dolayısıyla dizelerde *duyarlılık* değeri hâkimdir.

Duyarlılık, günlük hayatta insanların yaşadığı sorunlara önem verme durumuyla ilgili olan bireysel ve toplumsal sorunlara gösterilen duyarlılık, dünya üzerinde yaşanan sorunları fark etmeyi ve sorunların çözümüne dair düşünmeyle ilgili olan küresel sorunlara karşı duyarlılık, tarihe yön veren insanları bilmeyi ve onların varlıklarını korumayı içeren Türk tarihi ve büyüklerine gösterilen duyarlılık şeklinde ele alınabilir. SBÖP’de ise duyarlılık kavramı, doğal çevreye ve kültürel mirasa duyarlılık şeklinde incelenmiştir. Doğal çevreye duyarlı olmak, çevresel sorunların farkında olmayı ve çevreyi koruma bilincini taşımayı gerektirirken kültürel mirasa duyarlılık ise maddi ve manevi kültürel değerlere sahip çıkmakla ilgilidir.

Sosyal problemlerin çözülmesi için bireylerin o problemleri fark etmeleri ve ilgili soruna dair kaygı taşıyarak sorunu çözme ihtiyacı duymaları gerekir. Son zamanlarda bilimle uğraşan çok sayıda kişi, vakıf ve sivil toplum örgütleri, yurttaşların toplumsal sorunlara dair kayıtsızlığını ifade etmektedir. Bu kayıtsızlık hali sürdüğü takdirde siyasi ve toplumsal sistemlerde zayıflama olacaktır. Yaşanan bu kayıtsızlık durumu ve duyarsızlık halleri yurttaşlık eğitimiyle yok edilebilir. Böylelikle fertlere toplumsal sorumluluk bilinci verilebilir ve onların toplumsal mevzulara dair fikir sahibi olmaları sağlanabilir. Gençlik ve çocukluk evreleri, yurttaşlık bilincinin meydana geldiği, toplumsal düzene dair algıların

oluştugu ve temel değerlerin edinildiği evreler olmasından dolayı toplumsal duyarlılık konusundaki kaygıların ortadan kaldırılmasında gençliğe ve çocuklara ciddi görevler düşmektedir. Bu evrelerde yapılacak olan vatandaşlık eğitimiyle toplumsal sorunlara dair duyarlılıkta artış sağlanabilir. Sosyal sorumluluk sahibi bireyler böylelikle bir başka birey için kaygılanacak, toplumsal düzenin ve devletin bulunduğu durumdan daha iyiye ulaşması adına çalışmayı bir vazife bilip üzerine düşeni yapacaktır (Öcal, Demirkaya ve Altınok, 2013, s.68-69). Aynı durum diğer duyarlılık alanları için de geçerliliğini korumaktadır. Bu noktada vatandaşlık eğitimi görevini üstlenmiş olan sosyal bilgiler dersinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Duyarlılık değeri, insanı erdemli yapan bir değerdir. Bireyin hem diğer bireylerle hem de dünya ile bağ kurmasını sağlar. Kişinin düşünce ve davranışlarıyla kendisini ortaya koymasına yardımcı olur.

4.1.7. Dürüstlük değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

4.1.7.1. Davranışlarda dürüstlük

Eserde insanın yaradılışında etkili olan hava, su, ateş ve toprak kavramları üzerinde durularak yaradılış sürecinde her bir unsurla insana çeşitli özellikler verildiğine değinilmiştir.

Eserin *Fi-ta'rif-i'l-'akl (Akl'ın tarifi hakkında)* kısmında yel yani hava ile gelen dört huydan bahsedilmektedir ve bunların yalan (kizb), ikiyüzlülük (riya), tezlik (acelecilik) ve nefis (insanın dünyevi arzuları) olduğu ifade edilmektedir. Bahsi geçen kısımda dürüstlük değeriyle ilgili tespit edilen beyit aşağıdaki gibidir:

“Yıl ile geldi bile bil dört heves (Hava ile dört türlü heves (huy) geldi)

Ol-durur kizb ü riya tizlik nefes (Onlar, yalan, riya, tezlik ve nefistir)” (Gölpınarlı, 1991, s.4; Günay ve Horata, 1994, s. 102).

Eserde insanın yaradılışında etkili dört unsurdan biri olan hava aracılığıyla insana gelen dört türlü huy arasındaki dürüstlikle ilgili olan ve aynı zamanda iki kötü huy olan yalan ve ikiyüzlülüğü aldığı belirtilmiştir. Doğruluk kavramı, yalan ve riyanın zıddı bir kavramdır. İnsanlar yalan söylediklerinde gerçekten ve doğrudan uzaklaşmış olurlar. Yine aynı şekilde ikiyüzlü davrandıklarında da aslında gerçeğin dışına çıkmış olurlar. Kısacası insanlar, kendi gerçek düşüncelerini ifade etmedikleri veya gerçek davranışlarını sergilemedikleri için insanların dürüst davranmadıkları anlamına gelir. Burada yalan ve riya kavramları *dürüstlük* değerini hatırlatmaktadır. Türk Dil Kurumunun dürüstlük tanımına bakıldığında *doğruluk* şeklinde tarif edildiği görülmektedir.

Türk Dil Kurumunun tanımına göre dürüstlük şu anlamdadır:

- Doğruluk (TDK, 2020).

Dastan-ı ruh u akl ve ma-yata 'allaku bihima mine'l-ahval (Ruhla aklın hikâyesi ve onlarla ilgili haller) bölümünde gönül ülkesi tamadan kurtulmuştur. Bütün ülke huzura kavuşmuştur. Bu bölümde tespit edilen dürüstlük değerine dair beyitler şunlardır:

“Görünmez oldu ol kızlığ u afet (Kıtlık ve afet (orada) görünmez oldu)

Matırbazlar olurlar cümlesi mat (Matırbazların (stokçu, karaborsacı) hepsi kaybettiler)” (Gölpınarlı, 1991, s.8; Günay ve Horata, 1994, s. 114).

Beytinde kişinin aklın rehberliğinde tamadan kurtulduğunda kıtlık ve afetlerin son bulduğu, açgözlülükle mal saklayan ve karaborsacılık yapanların da yenildiği belirtilerek insanları artık aldatamayacakları yani yenilgiyi kabul ederek doğru yolu kabul etmek zorunda oldukları ifade edilmiştir. Beyitte *dürüstlük* değeri vurgulanmıştır.

“Ki zira cümle iş ulularundur (Her iş ulu kimselere (velilere) düşer)

Temenna eylegil yol bularundur ((Doğru) yol bunların yoludur. Sen bunu iste)” (Gölpınarlı, 1991, s.9; Günay ve Horata, 1994, s. 116).

Beyitte velilerin doğru yolda olduğu ve onların takip edilmesi gerektiği belirtilmektedir. İfade değerlendirildiğinde bahsi geçen doğru yol *dürüstlük* değerini işaret etmektedir.

Dastan-ı buşu ya'ni gazab (Öfke yani gazap destanı) adlı bölümde ise dürüstlikle ilgili şu beyitler tespit edilmiştir:

“Bilürem anı eyü adı yokdur (Onu (öfke) iyi bilirim, iyi adı yoktur)

Ki şerde hiç anın irşadı yokdur (Daima şerde (kötülükte) dir. Onun doğru yolu bulacağı yoktur)” (Gölpınarlı, 1991, s.18; Günay ve Horata, 1994, s. 136).

Bu beyitte Yunus Emre, öfke duygusunu eleştirmiş ve öfkesini kontrol edemeyen kişinin doğruluktan nasiplenmediğini dile getirmiştir. Yine beyitte öfkeden bahsedilerek öfkenin hiç iyi anılmadığı, daima kötülük yaptığı ve doğru yola giremeyeceği söylenmektedir. Burada öfkenin yanlış ameller peşinde ve doğrudan uzak olduğu ifadeleri *dürüstlük* değerini hatırlatmaktadır.

“Süpürmedün sarayı gele bize (Sarayı (gönlünü) temizlemedin)

Ne ferraş isterüz kim gele düze (Biz hizmetçi falan istemeyiz. Yeter ki doğru yola gele)

Buşu hayli zamandır yolu almış (Öfke hayli zamandır yolu ele geçirmiş)

Kimesn'izlemeyüp gizlenü kalmış (Kimse geçemediği için de (doğru yol) gizli kalmış)” (Gölpınarlı, 1991, s.22; Günay ve Horata, 1994, s.144).

Gönlünü temizlemen gerekir. Bunun için hizmetçiye gerek yoktur, doğru yola girmek yeterlidir ifadelerinde doğrudan, doğru yoldan dem vurulması dürüstlük değerini çağrıştırmaktadır. Yunus Emre'ye göre öfke doğru yolu ele geçirdiği için kimse o yoldan geçememiş ve yol gizli kalmıştır. Yani öfkenin dürüst davranmaya engel olduğunu anlatmaktadır. Doğru yola girilerek dürüst olunabilir. Vurgulanan değer *dürüstlük* değeridir.

4.1.7.2. İbadette dürüstlük

“Taşun seccade vü tesbih ü destar (Dıştan seccade, tesbih ve sarıkla görünürsün)

İçün murdar u can bilinde zünnar (İçin murdar (pis) ve canının belinde zünnar ile görünürsün)

Bu vech-ile niçesi olısar hal (Bu şekilde (bu yaşayışla) nasıl hale kavuşulacaktır)

Ki hiç eyü ‘amel yok toludur kal (Çünkü hiç iyi amelleri yoktur, hep kal ile doludurlar)

Geçürmez sini taşragı ta’atun (Sana dış (gösteriş için yaptığın) ibadetlerin yeterli gelmez)

Arı olmaz-ise gizlü sıfatun (Eğer gizli sıfatların (gönlün) temiz olmazsa)

Çü batın evini pes uğrı aldı (Çünkü batın (iç) evlerini (gönlünü) hırsız (öfke) aldı)

Bu zahir ‘amelün de taşra kaldı (Dışarıdaki amellerin ise dışarıda kaldı)” (Gölpınarlı, 1991, s.20; Günay ve Horata, 1994, s.140).

Yunus Emre, düşünce ve davranışları arasındaki uyumla yaşamı boyunca dürüstlük timsali olmuştur. Dediği gibi yaşamış ve yaşadığı gibi demiştir. Öyle ki menkıbelere göre girdiği dergâhta odunculuk hizmetini yerine getirirken şeyhinin dergâhının kapısından eğri odun dahi içeri koymamıştır. Yunus Emre, insanlığa doğruluğu ve dürüstlüğü her alanda telkin etmiştir. Bunlardan biri de Allah huzurunda ve Allah’a karşı dini vecibeleri yerine getirirken dürüst davranılmasıdır. Yukarıdaki beyitlerin manası şu şekildedir: Dışarıdan bakıldığında seccade, tespih ve sarıkla görünürsün fakat için kirli yani gerçeği yansıtmıyorsun. Bu şekilde yaşayanlar nasıl bir hale girecek çünkü hiç iyi şeyler yapmıyorlar, dedikleri sadece lafta kalıyor. Gönlün temiz değilse gösteriş için yaptığın ibadetler yeterli gelmez ve o ibadetlerin faydası yoktur çünkü kalbini, içini hırsız gibi öfke sardı, dışarıdaki eylemlerin yine dışarıda kaldı. Beyitlerde yer alan ifadelerde dürüst davranmayan, içi dışı bir olmayan birinden bahsedilmektedir. Bu kişi, Allah’a karşı ibadetini içinden geldiği veya içselleştirdiği için değil gösteriş olsun diye yapmaktadır. Burada kişi bu tavırları nedeniyle eleştirilmektedir. İnsanın içi temiz olmazsa gösteriş amaçlı yapılan ibadetleri bile yeterli olmayacak, insan ancak dürüst olduğunda yani içi neyse dışı da o olduğunda yaşamı anlamlı olacaktır. Beyitlerde *dürüstlük* değerine gönderme yapıldığı görülmektedir.

4.1.7.3. Sosyal ilişkilerde dürüstlük

Dastan-ı buhl u hased (Cimrilik ve kıskançlık destanı) kısmında dürüstlük değerini içeren beyitler aşağıdaki gibidir:

“Şu kim yoldaşına hıyanet eyler (Yoldaşına hıyanet eden bir kimse)
Kime yoldaş olursa la’net eyler (Kime yoldaş olursa (onlardan) lanet alır)
Sana yoldaş olanı sen bilürsen (Sana yoldaş olanı tanıyıp)
Seni kurtarasın togrı gelürsen (Doğru yola gidersen sen kendini kurtarırsın)
Togurlık besleyene buhl irmez (Doğruluk besleyene cimrilik gelmez)
Hased hod kibrdür hiç anı görmez (Hasetlik ve bilhassa kibir artık onu hiç görmez)”
(Gölpınarlı, 1991, s.27-28; Günay ve Horata, 1994, s.158).

Yunus Emre, arkadaşlıkta da dürüstlüğün önemine değinerek dürüst olmayan kişinin arkadaşlığının kabul görmeyeceğini, o nedenle arkadaş seçiminde ihtiyatlı davranmak gerektiğini dile getirerek dürüst olan kişilerin daima doğru yolda yürüdüklerini ve tüm kötü niteliklerden arınmış olduklarını ifade etmiştir. Yunus Emre’nin dürüstlüğe dair ifadeleri sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde de yol gösterici özellik taşımaktadır. Yoldaşına ihanet eden, ona dürüst davranmayan kişi kimle arkadaşlık yapsa ondan lanet alır. O nedenle arkadaşını iyi seçip ve tanıyıp doğru yola girersen kurtulmuş olursun. Doğru olan kişi zaten cimri olamaz, kıskançlık ve kibir de daima ondan uzak olur. Yukarıdaki beyitlerde doğru yolda yürüyen ve dürüst davranan insanın tüm özelliklerinin de güzel olacağı (örneğin cimri, kıskanç ve kibirli olmayacağı) ifade edilerek dürüstlüğe övgü yapılmaktadır. Doğru yol ve doğruluk besleme gibi kavramlar *dürüstlük* değeriyle ilintili kavramlardır. Bakıldığında ifadeler, alçakgönüllülük değerini de içermektedir fakat bu değer SBÖP’de yer almadığı için değinilmemiştir.

4.1.7.4. Sözlerde dürüstlük

Dastan-ı gaybet ü bühtan (Gıybet ve iftira destanı) kısmında ise şu beyitler tespit edilmiştir:

“Eğerçi işlenür bühtan u gaybet (Her ne kadar iftira ve dedikodu edilirse de)
Ser-encam oldılar bunlar melamet (Bunlar sonunda ayıplanırlar)
Ki gaybet can-ile kadimi degül (Gıybet can gibi ezeli değildir)
Ki gaybet kandasâ âdemi degül (Gıybet neredeyse orada insanlık da yoktur)
Çü gaybet mertebesi küfre girür (Çünkü gıybetin mertebesi küfre gider)
Nasibi neyise ol anı alır (Nasibi ne ise o onu alır)

Kişinün hayzıdır azgında gaybet (Gıybet insanın ağzında hayz² gibidir)

Ki gaybet söyleyen bulmaya rahmet (Çünkü gıybet eden rahmet bulamayacaktır)

Eğer var-ise ‘aklun gaybeti ko (Eğer aklın varsa gıybeti bırak)

Ki gaybet koyanın hazinesi tolu (Gıybeti bırakanın hazinesi doludur)” (Gölpınarlı, 1991, s.36; Günay ve Horata, 1994, s.178).

İnsanlar gıybet edip iftira atsa da bunlar canla birlikte edinilen yani doğuştan gelen özellikler değildir ve yine insanlar tarafından hor görülür. Gıybetin olduğu yerde insanlık da kaybolmuştur. Gıybet, Allah’ın varlığı ve birliği gibi dinin temelleri arasında gösterilen inanç yapılarının inkârına kadar gider. Kişi, sürekli gıybet ve iftira ile meşgulse hiçbir zaman iyi şeylerle karşılaşmayacaktır. O nedenle akıl sahibiyse gıybet yapmayı bırak. Çünkü gıybeti bırakanların hazinesi doludur. Yunus Emre, burada gıybet ve iftiranın çok kötü huylar colduğunu ancak doğuştan getirilmediklerini ifade etmektedir. Gıybetin bırakılabileceğini ve bırakıldığında kazançlı çıkılacağını da belirterek kişiyi doğru yola yani dürüstlüğe davet etmektedir. Tüm beyitlerde dolaylı biçimde vurgulanan değer *dürüstlük* değeridir.

“Çü bugz u gaybet-ile gide ta’at (Çünkü kin ve gıybet ile ibadetler gider)

Gerek bu ikiden itmek feragat (Bunun için bu ikisinden vazgeçmek gerekir)

Gerek fani cihandan dartınasın (Fani dünyadan elini çekesin)

Muhalif işlerinden hep yunasın (Aksi (kötü) işlerden hep temizlenesin)

İçerü gizlüdür cümle yavuz hu (Bütün kötü huylar içerde gizlidir)

Gider gösterme kimseye anı yu ((Onları) çıkar kimseye gösterme (hemen) temizle)

Gerek sen zengi vü pası yuyasın (Senin kir ve pası(kötülükleri) yıkaman gerek)

Sana layık mıdır anı koyasın (Bunları saklaman sana layık mıdır)” (Gölpınarlı, 1991, s.36-37; Günay ve Horata, 1994, s.180).

Bakıldığında beyitler, genel olarak şu manaları içermektedir: Kin tutan ve gıybet yapan insanın yaptığı ibadetin anlamı yoktur. Bu kötü huyların ikisi de bırakılmalıdır. Gelip geçici dünyadan elini çek. Kötü işlerden uzak dur. İnsanın içinde birçok kötü huy vardır ama bunlar kimseye gösterilmeden temizlenmelidir. İnsana kir ve kötülük yakışmaz derhal temizlen, kiri ve pası yıka. Yunus Emre, bu beyitlerde kin ve gıybet gibi olumsuz düşünce ve tavırların ibadetleri anlamsız hale getirdiğini, derhal terk edilmesini ve bunların insanlığa reva olmadığını ifade etmiştir. İnsanın içinde taşıdığı kin, kötülük gibi kötü huyları kimseye

²Kadınlara mahsus aybaşı. Kadının âdet hâli.

hissettirmeden, göstermeden temizlemesini ve başkalarına zarar vermemesini de söylemektedir. Gıybet yapan insanın da dürüst olduğu söylenemez. O nedenle derhal gıybette arınılması tavsiye edilerek dürüst olmaya çağrı yapılmaktadır. Burada *dürüstlük* değeri öne çıkarılmaktadır.

“Sana ko didüğüm gaybetdür ü kin (Sana bırak dediğim gıybet ve kindir)

Bu iki düşmeni dost sanma miskin (Ey miskin bu iki düşmanı kendine dost sanma)” (Gölpınarlı, 1991, s.38; Günay ve Horata, 1994, s.182).

Kin ve gıybet iyi özellikler olmadığı için o huyları bırak. O iki düşmanı sakın dost olarak bilme. Yunus Emre, beyitte kin ve gıybetin kişiye dost olmadığını ve bu huyların bırakılması gerektiği uyarısını yaparak kişiyi iyi insan olmaya ve dürüstlüğe davet etmektedir. Nihayetinde gıybet yapmak, birinin arkasından yani o kişi yokken konuşmaktır. Burada gıybetin bırakılması hususunda *dürüstlük* değeri ağır basmaktadır.

Dastan-ı gaybet ü bühtan (Gıybet ve iftira destanı) adlı bölümde dürüstlük değerine dair tespit edilen beyitler aşağıdaki gibidir:

“Sana ‘akıl dime seni unuttun (Kendine akıllı deme sen kendini bile unuttun)

Ne dise kin ü gıybet anı tuttun (Kin ve gıybet ne derse sen onu tuttun)” (Gölpınarlı, 1991, s.39; Günay ve Horata, 1994, s.184).

“Kendine akıllı deme, kendini bile unutan kişiye akıllı denmez. Sen aklını kullanmak yerine kin ve gıybetin dediklerini yaptın” ifadelerinde kin ve gıybet yapan kişinin başkası hakkında arkasından ve olumsuz konuştuğu, dedikodu yaptığı yani dürüst davranmadığı dile getirilmektedir. Burada da *dürüstlük* değeri ön plana çıkarılmaktadır. Beyitte dedikodu yapmama ahlaki ilkesi de mevcuttur fakat SBÖP’de bu değer olmadığı için en yakın değer olan dürüstlük değeri olarak değerlendirilmiştir.

“Dilersen gaybeti ben bildüreyin (İstersen gıybeti ben anlatayım)

Şakavet perdesini kaldurayın (Ve kötülük perdesini kaldırayım)

Dimek gördüğünü gaybet bu mutlak (Gördüğünü söylemek bu mutlak gıybettir)

Ki perdelülere sabit degül Hak (Gözü perdeli olanlara(kalp gözü mühürlü olanlara) Allah görünmez)

Dise görmese bühtan-ı ‘azimdür ((İnsan) görmediği bir şeyi söylerse büyük bir iftiradır)

Buyuran böyle Kur’an-ı Kadim’dür (Bunu böyle buyuran Kur’an-ı Kadim’dür)

Kaçan kim göz gönülden togru baka (Ne zaman göz gönülden bakarsa)

İşitmez kulaguna hakkı çaka (İşitmeyen kulağa bile doğruluğu gösterir)

Çü hakdan gayrı sözi yokdur ayruk (Doğruyu duyan kişiler doğruluk ile doludurlar)

Hakı tuyan kişiler hakk-ile tok (Çünkü onların doğruluktan başka sözleri yoktur)” (Gölpınarlı, 1991, s.40-41; Günay ve Horata, 1994, s.188).

İstersen gıybeti anlatayım ve kötülük perdesini kaldırayım. Gördüğünü söylemek gıybet demektir ama görmediğini söylemek iftiradır. Gıybet edip iftira atanların gözlerinde perde olduğu ve kalp gözüyle göremedikleri için Hakk’ı da göremezler ve bu Kur’an-ı Kadim’de de geçmektedir. Kişi ne zaman gönül gözüyle bakarsa duymayan kulağa bile doğruluğu söyler. Doğruyu duyanlar da doğru insanlardır, çünkü duydukları sadece doğrular olduğu için söyleyecek sözleri de doğru sözden başka söz olmayacaktır. Yunus Emre, burada gıybet ve iftiranın tarifini yaparak bu iki kötü huya sahip olan insanlarda Allah’a iman olmadığını, gıybet ve iftira nedeniyle o insanların gözlerinde perde olduğunu ve o nedenle Allah’ı göremediklerini belirtmiştir. Beyitlerde doğru konuşan ve doğrudan yana olan insanlardan bahsedilerek *dürüstlük* değeri hatırlatılmaktadır.

“Söze yol yok durur kim söylene boş (Boş söylenen söze yol (izin) yoktur)

Meger söz hakk ola hem hakk ola guş (Hem söz doğru olmalı hem de kulak doğruyu duymalı)

Nice söyler-isen sen hakkı söyle (Ne kadar sözün varsa hakkı kendine söyle)

İcazet yok durur ayruksı meyle (Başka davranışlara izin yoktur)” (Gölpınarlı, 1991, s.41; Günay ve Horata, 1994, s.190).

Gereksiz söz söylemeye izin verilmez. Söylenen söz doğru olmalı ve o sözü dinleyen kişi de doğru şekilde duymalı yani dürüst olmalıdır. Sözü istediği gibi yorumlamamalıdır. Ne kadar laf edeceksen kendine et, başka hareketlere izin yoktur. Yunus Emre, bu ifadelerde insanların konuşmalarında gereksiz sözler sarf etmemeleri, sözlerinde daima gerçeği yansıtmaları ve dinleyicilerin de sözü doğru anlayarak söze herhangi bir ilave yapmamaları gerektiğini söylemektedir. Dürüst insan eylemlerinde olduğu gibi söylemlerinde de daima doğruyu yansıtır. Sonuç olarak verilmek istenen mesaj *dürüstlük* değerinin önemidir.

“Ko ayruklar sözini sen seni güt (Başkalarının sözünü bırak sen kendini idare et)

Kınama kimseyi sen işit ögüt (Sen öğüdü duy, kimseyi ayıplama)

Sana kimse suç bir zerre ırmez (Kimsenin suçu zerre kadar sana dokunmaz)

Sana ayruk yidügi çeşni virmez (Başkasının yediği sana tat vermez)

Sen ayruk yidügiyle toymayasın (Sen başkasının yediğiyle doymazsın)

Anunla cism ü ömri yoymayasın (Onunla bedenini ve ömrünü heba etmeyesin)” (Gölpınarlı, 1991, s. 41; Günay ve Horata, 1994, s.190).

Kendine sahip çık ve dedikodu, gıybet, iftira dolu yalan yanlış şeyler söyleme. Öğütleri dinle ve kimseyi ayıplama. Kimsenin suçu seni etkilemez, başkasının yediği içtiği de başkalarına lezzet vermez. Sen başkalarının yediğiyle doymazsın. Bedenini ve ömrünü boşa harcamayasın. Yunus Emre'nin bu ifadelerde vermek istediği mesaj, kişinin dedikodu ve gıybeti derhal bırakıp kendi haliyle alakadar olması yani kendi aynasına bakmasının en doğru davranış şekli olduğudur. Beyitlerde kişi doğru yola ve dürüstlüğe davet edilerek *dürüstlük* değeri vurgulanmıştır.

“Sa’adet olsa Hak virse basiret (Hak basiret (uzak görüşlülük) verseydi de)

Göreydün ne kılur sana gaybet (Saadete ulaşıydın ve gıybet’in sana neler yaptığını görseydin)

Niçe yıl bir kişi gaybete uymuş (Nice yıldır bir kişi gıybete uymuş)

Ser-encam ‘akıbet kendüyi tuymuş (Fakat sonunda kendi (gönlünün) sesini duymuş)

Peşiman oldu vü dil-teng ü gamgin (Gönlü sıkıntıda ve kederli, pişman oldu sonunda)

Neler itmiş ana bu gaybet ü kin (Bu gıybet ve kin ona neler yapmış)” (Gölpınarlı, 1991, s.42; Günay ve Horata, 1994, s.192).

Allah uzak görüşlülük verse de mutluluğu bulup gıybetin sende yarattığı olumsuz etkileri görseydin. Bir kişi yıllarca gıybet yapmış ama nihayetinde kalbinin sesini dinlemiş. Bakmış ki gönlü sıkıntı içerisinde ve nihayetinde pişman olmuş. Ancak o zaman gıybetin ve kinin kendisine ne kadar zarar verdiğini anlayabilmiş. Yunus Emre, bu ifadelerde kalbinin sesini dinleyen ve kin ile gıybetin kötü olduğunu anlayan kişilerin mutluluğa kavuşacağını, gönlü sıkıntısından kurtulacağını belirterek dürüst olmanın faydalarını hatırlamıştır. Bu beyitlerde *dürüstlük* değerine vurgu yapılmıştır.

Doğruluğun incelendiği bir başlık fikirde doğruluktur. Bireyin amacı, söz ve hareketleri fikirlerinden temel aldığı için hakiki manada doğru olmak adına ilkin fikirler doğru olmalıdır. Bir diğer doğruluk başlığı, sözlerde doğru olmak şeklindedir. Başka bir ifadeyle sözlerin gerçek olması, söylenen ile yapılanın uyumlu olmasıdır. Sıdk, öz ile sözün uygunluğudur. Faziletli kişi, sözüne sadakatli davranır (Kasapoğlu, 2010, s.122). Diğer doğruluk çeşidi ise niyette doğruluktur. Yapılacak olan bir iş için iyi niyet sahibi olmak, içten davranmaktır. Kalpte doğruluk, içi dışı bir olmak, ikiyüzlülüktan kaçınmak ve payına düşeni kabul etmektir. Sıdk, samimiyettir. Niyette doğruluk, kişinin fikirlerini yönlendirir ve birey kişiliğini düzeltmeye çalışır. Kişi, niyetini lafları ve hareketleriyle gösterir. Son olarak bir diğer doğruluk çeşidi olan eylemlerde doğruluk, kişinin hareketlerinde ikiyüzlülüktan uzak olmasıdır. Dürüst kişinin lafları ile davranışları birbiriyle tutarlıdır. Kişi hem laflarında hem davranışlarında dürüst olmalıdır (Kasapoğlu, 2010, s.123).

“İşi togruluga buyurdu ‘akıl (Akıl ona doğruluk buyurdu)

Yöri imdi buna ta’cil yâri kıl (Şimdi yürü, bunu kendine acele yar et)” (Gölpınarlı, 1991, s.42; Günay ve Horata, 1994, s.192).

Beyitlerde akla başvuran kişiye akıl tarafından doğruluk yani dürüst olmak emredilmekte ve kişinin doğrulukla arkadaş olması söylenmektedir. Aklın çare olarak sunduğu doğruluk kavramı *dürüstlük* değerini vurgulamaktadır.

“Kığırdı togruluk yarenlerini (Doğruluk yarenlerini çağırdı)

Özüyle sapmasuz varanlarını (Kendisinden başkasıyla ilgilenmeyen, yoldan sapmadan giden arkadaşlarını)

Gör imdi togrulık bir neler eyler (Doğruluk şimdi neler yapar, gör)

Yıkar gaybet evin kara yir eyler (Gıybet evini yıkıp kara yerle bir eder)

Togurlık cümlesinden yüksek üzer (Doğruluk hepsinden yüksekte uçar)

Togurlık besleyenler ‘arşda gezer (Doğruluk besleyenler arşta gezer)

Mahal mi ‘arş ya ferş togrulara (Doğruluğun yeri ne gökyüzü ne de yeryüzüdür)

Virür kendüligini şeh bunlara (Allah bunlara kendisini verir)” (Gölpınarlı, 1991, s.42-43; Günay ve Horata, 1994, s.192).

Doğruluk daima doğru yolda olan arkadaşlarını çağırdı. Gör şimdi doğruluk neler yapar. Gıybet evini yıkıp yerle bir eder. Doğruluk tüm huylardan üstündür. Doğru insanlar da ne yerde ne göktedir, onlar arşta’dır yani Allah’a yakındır. Yunus Emre, beyitlerde doğruluğun olduğu yerde gıybet gibi kötü huylara yer olmadığını, doğruluğun gıybeti yok ettiğini belirtmiş ve doğruluğun mertebe olarak daima en üstte olduğunu, Allah’ın doğruların yanında olduğunu ifade etmiştir. Beyitlerde genel anlamda dürüstlüğün bir gereği olan doğruluk kavramı ön plana çıkarılmış ve *dürüstlük* değeri vurgulanmıştır.

“Aşıkdur togrulıga togru canlar (Doğru canlar doğruluğa âşıktırlar)

Togurlığı bulur dostı sevenler (Allah’ı sevenler doğruluğu bulurlar)

Sadıkdur tugrulıgda eyü kişi (İyi kişi doğruluğa sadıktır (içten bağlıdır))

Togurlık eyü ider yavuz işi (Doğruluk kötü işi, iyi yapar)” (Gölpınarlı, 1991, s.42-43; Günay ve Horata, 1994, s.192).

Doğru insanlar doğruluğu sever. Allah sevgisi taşıyanlar doğruluğu bulur. İyi insanlar daima doğru davranış sergiler. Doğruluğun olduğu yerde kötü işler bile iyiye evrilir. Tüm beyitlerde doğruluk ve doğru insandan bahsedilerek bu kavramları içine alan *dürüstlük* değerinin önemi vurgulanmıştır.

4.1.7.5. Sözlerde ve davranışlarda dürüstlük

“Ögüdi cümle togrulukdan alır (Öğüdü hep doğruluktan alır)

Togurluk dirligi ebedi kalur (Doğruluk dirliği (hayatı) ebedi kalır)

Fidi canum sana ey togru varan (Ey doğrulukta olan insan canım sana feda olsun)

Müşahede bulur anı başaran (Bunu başaran ilahi güzelliği görür)

Ezel-ebed ne ola togrulara (Doğrular için ezel ve ebedin önemi yoktur)

Zahir-batın hicab olmaz bulara (Zahir (dış) ve batın (iç, hakikat) bunlar için örtülü değildir)

İki ‘âlem bir oddur bir nazarda (Bir bakışta iki âlem de bir ateştir)

Ki birdür togruya imruz u ferda (Doğru kimseye bugün de yarın da birdir)

Ki togru halini yarına koymaz (Doğru işini yarına bırakmaz)

Bugün yarın demek ol hale uymaz (Bugün yarın demek o hale uymaz)

Neyise zahirün batının oldur (Dışı ne ise içi de öyledir)

Neyise endişen ol yana yoldur (Düşüncen ne ise yolun da o tarafadır)” (Gölpınarlı, 1991, s.43; Günay ve Horata, 1994, s.194).

Doğru olanı yapmak ve hep doğruluktan öğüt almak gerekir, çünkü doğruluk yaşamı sonsuz kılar. Doğru olabilen kişi ilahi güzelliği görür. Doğrular için ezel ve ebet önemli değildir. Dış ve iç aynıdır ve aşikârdır. Doğru kişiye bugün de yarın da birdir. Doğrunun işi yarına kalmaz. Bugün, yarın demek doğruluğa uymaz. İçleri ve dışları, sözleri ve davranışları uyumludur. Kişilere verilen nasihat doğruluktan yana olmalarıdır. Doğru kişiler ancak Allah’ın yarattığı güzellikleri fark eder. Doğru kişi için geçmiş veya gelecek önemli değildir. Onlar daima doğrudurlar. Doğru kişilerin içi ve dışı birdir yani dürüsttürler. Dışı neyse içi de aynı şekildedir. Düşüncesi neyse gittiği yol da aynıdır. Yunus Emre, bu ifadelerde doğruluk, dürüst insanın içi ve dışının bir olması, düşünceleriyle davranışlarının ahenk içinde olması gibi dürüstlüğe dair özelliklerden bahsederek *dürüstlük* değerine değinmiştir.

“Kamuya togru dersin togruyısan (Sen doğruysan herkese doğru dersin)

Bulınmaz togrulık sen egriyisen (Sen eğri isen doğruluk bulunmaz)

Yola gitme sen egri iy bi-gane (Ey bigâne eğri yola gitme)

Senün dirlüğüne sensin bahane (Kendi hayatına sebep (yine) sensin)

Togrulık hil’atin ol vakt giyesin (Doğruluk elbiseni o vakit giyesin)

Has u ‘am harcıya togru diyesin (Ve aydına, halka herkese doğruluk tavsiye edesin)

Togrulık göstere göz bakışına (Göz bakışına doğruluk göstere)

Ki senden cümle yavuz iş taşına (Böylece bütün kötü işler senden uzaklaşsın)

Çıragı yakıca karanı kaçır (Doğruluk çırasını yakınca karanlık kaçır)
 Özi göyner bize nur babın açar (Kendisi yanar, bize nur kapısını açar)
 Çırac yandı delil togru bulundu (Mum yandı doğruluk delili bulundu)
 Ev aydın oldu vü ugrı yolundu (Ev aydınlandı ve hırsız kovuldu)
 Çırac didüğüm iman nurı mutlak (Mum dediğim şüphesiz iman nurudur)
 İmanluya didarın gösterür Hak (İmanıyla Allah cemalini gösterir)
 Ol ıgru didüğüm şeytandır azar (Hırsız dediğin azgın bir şeytandır)
 Ki dem-be-dem içinde fitne düzer (İçinde daima fitne düzer)
 Makamını yıkarsan ta'at-ile (İbadet ile (şeytanın) makamını yıkarsan)
 Muraduna iresin devlet-ile (Bu talihle muradına kavuşursun)
 İy gafil bilmedün 'ömrün geçesin (Ey gafil! Ömrünün geçip gittiğini anlamadın)
 Ecel eli kamu 'aybun açasın (Ecelin eli bütün ayıplarını açacaktır)
 Azın azın bu 'ömrün geçesidür (Ömrün yavaş yavaş geçmektedir)
 Sorarsın sen bu ayun nicesidür (Sen bu ayın kaçıdır (hangisidir) diye sorarken)" (Gölpınarlı, 1991, s.43-44; Günay ve Horata, 1994, s.194-197).

Sen doğru olduğun durumda, her kişiyi de doğru görürsün. Sen eğriysen zaten doğru değildir. Ey ilgisiz, yabancı kişi yanlış yolu seçme. Hayatına bahane kendinsin. Kendi hayatına neden olma. O vakit doğruluk elbiseni giyesin ve herkese doğruluk tavsiye edesin. Gözün daima doğruyu görsün kötülük senden uzaklaşsın. Doğruluk ışıyla karanlık kaybolur. Doğruluk sayesinde bize ışığın kapısı açılır. Işık yanınca ev aydınlandı ve hırsız kovuldu. Mum iman ışıdır ve inanan kişi Allah'ı görür. Hırsız ise içinde daima kötülük olan azgın bir şeytandır. İbadet ederek o şeytanın makamını yıkarsan ancak dileğine kavuşursun. Gafil davrandığın, etrafında olan bitenlerden haberdar olmadığın için ömrünün geçtiğini anlamadın ama ecel eli bütün yanlışlarını sana gösterecektir. Sen ayın kaç derken ömrün yavaş yavaş geçmektedir.

Sözü edilen beyitlerde Yunus Emre, doğru kişinin her şeyi doğru olarak gördüğünü, bünyesinde yanlışlara yer olmadığını belirterek kişiye eğri yola girmemesini önermektedir. O nedenle kişiden doğruluk elbisesini giyip herkese doğruları ve doğru yolu göstermesini beklemektedir. Kişinin gözlerinin daima doğruyu görmesini vurgulayarak doğruluğun iyi yanlarını belirtmiştir. Doğruluk sayesinde karanlıklar yani yalanlar ve kötülükler kaybolur, ışık yani gerçekler ve güzellikler görülür. Doğruluk ile gönülde aydınlanma olur, aydınlık sayesinde insanın ruhunu ve kalbini (gönlünü) saran kötü düşünce ve hisler fark edilir. Yanan mum Allah'a olan imandandır. Hırsız azgın bir şeytan gibi kalbinde makam

kurmuştur. O makam ibadet ile yıkılırsa kişi isteklerine kavuşur. O nedenle kişi hayatına karşı ilgili olmalı ve doğru bir hayat için üzerine düşeni yapmalıdır. Genel olarak bakıldığında ruhu ve kalbi saran bu kötülükler hırsıza, gönül (kalp) de bir eve veya ülkeye benzetilmiştir. Doğruluk gelince insanın kalbi (ev) aydınlanmaktadır ve ışığın etkisiyle hırsız görülerek evden kovulmaktadır. Yani insan kalbini kötülüklerden arındırarak doğru yola girmektedir. Beyitlerde genel manada bahsi geçen değer *dürüstlük* değeridir.

Tapduk Emre'nin dergâhına bir tane dahi eğri odun götürmeyen Yunus Emre'ye göre her iki dünyada da dürüst olmak, doğru tavır sergilemek, özü ve diliyle doğruluk peşinde koşmak esastır (Karabağ ve Belenli, 2010, s.502).

Ahlaki ilkelere değer veren İslâm dininde dürüstlüğe dair birçok emir mevcuttur. İslâm ahlakında doğruluk, bir müminde bulunan en temel niteliklerdendir. Müslümanlığın gereklerinden olan doğru söz söylemek ve doğru davranmak tevhid inancını benimseyen müminin en açık özelliğidir (Kasapoğlu, 2010, s.120). Doğruluk, bireyin şahsiyeti haline gelirse kişide Allah korkusu, iyi biri olma ve iç huzura kavuşma gibi birçok müspet özellik kazanılır. Sadakat kavramı, kişinin dinine, ulusuna, eşine, dostuna, komşu ve akrabalarına söz ve eylemleri aracılığıyla iyilik yapma gayretidir (Kasapoğlu, 2010, s.128). Allah yolunda kişiliğini geliştirmeyi hedefleyen biri için sadakat ve doğruluk bireyin hedefine varmasında gerekli koşullardan biridir. Sufiler, sadakat ile hedeflerine daima ulaşırlar ve hiçbir şey onları hedefinden alıkoyamaz. Müminin Yüce Allah'a kavuşabilmesi adına sıdk, en lüzumlu sıfatların ilk sırasındadır. Mümin, sıdk ile bireysel olgunluğa ulaşır. Dürüst birey kişisel bütünlük içerisinde (Kasapoğlu, 2010, s.129).

Allah yolunda daima doğru yolda yürüyen Yunus Emre, doğruluğu Allah'a iman, doğru yolda yürümek, nefsini yenmek, sözü doğru ve tam söylemek, gerçeği dile getirmek, riyakâr olmamak ve iftira atmamak şeklindeki ahlaki ilkeler olarak değerlendirmiştir. Yunus Emre'yi rehber alan bireyler çoğaldıkça yeryüzünde eğriler ve yanlışlar doğru olacaktır.

Dürüst bireylerden temel alan toplumda ahlaki çöküntülere sık rastlanmaz. İnsanlar, gerçeği yansıttıkları ve yaşadıkları için birbirlerine karşı olumsuz duygu ve düşünceler taşımaz. Küçük yaşlardan itibaren bireylere dürüstlüğün yüce bir değer olduğunun öğretilmesi durumunda dürüstlük temel bir yaşam ilkesi haline gelir.

4.1.8. Eşitlik değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

4.1.8.1. İnsanlar arası eşitlik

Dastan-ı kibr (Kibir destanı) adlı bölümde eşitlik değeriyle ilgili tespit edilen beyitler şunlardır:

“Özinden gayrı kimseyi beğenmez (Kendinden başka kimseyi beğenmez)

Yüce yirde turur aşaga inmez (Yükseklerde durur hiç aşağı inmez)

Nice tahta binenler yire düşdi (Tahta çıkıp da (kibirlenen) nice insan, (sonunda) yere düştüler (tahtından oldular).

Nice benin diyene sinek üşdi (Benlik davası güden nice insan leş haline geldi)

Sana ugratma kibrin endişesin (Kibir düşüncesini yanına yaklaştırma)

Uyarsan kibre ıraga düşesin (Kibre uyarsan (Allah’tan) uzak düşersin)” (Gölpınarlı, 1991, s.10; Günay ve Horata, 1994, s. 118).

Yukarıdaki beyitlerde Yunus Emre, teşhis sanatından faydalanarak kibri bir şahıs gibi göstermiş, kibrin hep yukarılarda durarak diğer insanları küçümsemediğini ve onlara tepeden baktığını dile getirmiştir. Kibrin sadece kendisini beğendiği ve daima yukarılarda durduğu ifade edilmiştir. Yani kendini diğer kişilerden üstün görme hali mevcuttur. Oysa kimse kimseden üstün değildir ve herkes eşittir. Beyitlerin devamında nice kibirli insanın tahtından indiği, benlik davası gütmenin sonunun iyi olmadığı ve kibirli insanın Allah’tan uzaklaşacağı ifade edilerek bu düşünceden vazgeçilmesi önerilmektedir. Yunus Emre, yetmiş iki millete bir gözle baktığını, herkesin eşit olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Yine insanlara sadece insan olmasından kaynaklı hak ettiği değeri vermiş ve verilmesi gerektiğini de insanlara telkin etmiştir. Yukarıdaki beyitte *eşitlik* değerinin önemine vurgu yapıldığı söylenebilir.

TDK’ nin tanımına göre eşitlik şu anlamlara gelmektedir:

- İki veya daha çok şeyin eşit olması durumu, denklik, müsavilik, müsavat, muadelet,
- Kanunlar yönünden insanlar arasında ayırım bulunmaması durumu,
- Bedensel, ruhsal başlıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasi haklar yönünden ayırım bulunmaması durumu (TDK, 2020).

“Tekebbür eyleme kim sevriksen (Kibirlenme ki varlıktan vazgeç)

Sevürkmişler yolına birikesin (ve varlıktan vazgeçenlerin (benliğini öldürenlerin) yolunda toplanasın)

Kapu gözet kapu ko dip gözetme (Kapıyı gözet (mütevazı ol) dibi (yüksekleri, başköşeyi) gözetmeyi bırak)

Ki devlet kapudadır koma gitme (Ebedi mutluluk, kapıdadır, onu bırakıp gitme)” (Gölpınarlı, 1991, s.10-11; Günay ve Horata, 1994, s. 118)

Büyüklik yapma, gözün yükseklerde olmasın ve mütevazı ol. Sonsuz mutluluk mütevazı olmaktadır. Beyitlerde insanlara tepeden bakmanın, onlardan üstün olduğunu

düşünmenin değil mütevazı olmanın mutluluk getireceğinden bahsedilerek *eşitlik* değeri ön plana çıkarılmıştır.

“Begenme gel seni ırak düşesin (Gel, kendini beğenme! (yoksa Allah’tan) uzak düşersin.)

Kalup dermande ‘ucb ile kalasın (Acze düşer, kendini beğenmişliğiyle kalırsın.)

Tekebbür sözi her nireye vara (Kibirli insanın sözü, nereye giderse gitsin)

İşiden la’net okur ol habere (İşitenler, o söze lanet okur)” (Gölpınarlı, 1991, s.11; Günay ve Horata, 1994, s. 118)

Kendini beğenmeyi bırak yoksa Allah’tan uzaklaşır, acze düşersin. Kibirli insanın sözleri nerede duyulursa duyulsun lanet okunur. Burada kibirli davranan, büyüklük taslayan insanların diğer insanlar tarafından iyi karşılanmadığı belirtilip Allah’tan uzaklaşmamak için derhal kibirli davranmayı bırakmaları tavsiye edilerek *eşitlik* değerine değinilmektedir.

“Sakingil olmagıl kibr-ile yoldaş (Sakın, kibir ile yoldaş olma.)

Kibir kandayısı anunla savaş (Kibir neredeyse onunla savaş)

Kogıl kibri vefa sana ne kıla (Kibr’i bırak sana o vefa eder mi?)

Vay ol gün kim suret nakşı yıkıla (Suret nakşı yıkıldığı gün (vücudun toprak olduğu zaman) vay haline)

Suret yıkılmadın kibri yıkagör (Vücudun yok olmadan, Kibr’i öldürmelisin.)

Bu düşvarlık makamından çıkagör (Bu zorluk makamından (kötülüğün içinden) hemen çıkmalısın.)” (Gölpınarlı, 1991, s.11; Günay ve Horata, 1994, s. 118)

Kibirle yoldaş olmaktan sakın. Kibir kişiye dost değildir. Vücudun yok olmadan kibirden kurtulmalısın ve bu kötü şartlardan derhal çıkmalısın. Bu beyitlerde de kibrin kötü bir huy olduğu, onun dost bilinip yanılığa düşülmemesi ve bu kötü huyun terk edilerek zor durumlardan kurtulunması gerektiği ifade edilerek *eşitlik* değerinin önemi bir kez daha dile getirilmiştir.

“Tekebbür kişiler ere eremez (Kibirli kişiler ere (mürşid-i kâmile) ulaşamazlar)” (Gölpınarlı, 1991, s.12; Günay ve Horata, 1994, s. 122).

Yunus Emre, yukarıdaki ifadeyle kendini diğer insanlarla eşit görmeyen, üstünlük taslayan kişilerin kendilerini eğitecek bir yol göstericiye ulaşamayacaklarını, doğru yola girmek için fırsatlarının olmayacağını belirterek kibirli olmanın olumsuz yanına değinmiş ve *eşitlik* değerinin önemini vurgulamıştır.

Yunus Emre’nin düşüncesine göre iman ve irfanla yoğrulan, içinde yaratandan kaynaklanan ve yetmiş iki millete aynı nazarla bakan, eşsiz insan sevgisi bulunan gönülde kıskançlık, ikiyüzlülük, kin, nefret, kibir ve gıybete yer verilmez. Allah’a ulaşmak için

çıktığı yolda sevgi ve hoşgörüyü mürşit olarak belirleyen Yunus Emre rengi, dili, dini, ırkı, mezhebi ne olursa olsun tüm insanları eşit görmüş ve herkese kucak açmıştır (Araz, 2007, s.3). Yazdığı şiirlerde insana dair sevgiye ve tevazuya çok değinen Yunus Emre'ye göre insan, asil yaratıldığı için kibir duygusuna kapılmamalı ve kin beslememelidir. Bir diğer insanın kusurlarını hoş görmeli ve affedici olabilmelidir (Dağlı, 2020, s.164).

Tasavvuf düşüncesinde başkasının kusurunda kör olmak vardır. Eğrisiyle, doğrusuyla, iyisiyle, kötüsüyle her birey sırf insan olduğu ve Allah tarafından yaratıldığı için biriciktir ve değerlidir. Eşitlik değeri sayesinde insanlar arasında dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın herkes benzer muameleye tabi olur. Eşitliğin olduğu yerde barış da vardır ve sosyal yapıda herhangi bir kargaşa yaşanma ihtimali düşüktür.

4.1.9. Özgürlük değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

4.1.9.1. Somut özgürlük anlayışı

Dastan-ı ruh u akl ve ma-yata 'allaku bihima mine'l-ahval (Ruhla aklın hikâyesi ve onlarla ilgili haller) bölümünde özgürlük değeriyle ilgili aşağıdaki beyit tespit edilmiştir:

“Tamadan kurtarurlar il ü şehri (Tamadan bütün ülkeyi (gönlü) kurtarırlar)

Sıdılar leşkerin cebri vü kahri (Ve onun askerlerini zorla öldürürler)” (Gölpınarlı, 1991, s.8; Günay ve Horata, 1994, s. 112).

Yunus Emre, eserinde gönlü, tamaya (açgözlülüğe) kapılmış ve kurtarılmayı bekleyen bir ülkeye benzetmiştir. Beyitte şehir (gönül), aklın yardımıyla kendisini kuşatan ve özgürlüğünü elinden alan tamadan kurtarılarak özgür kılınmıştır. Bahsi geçen değer *özgürlük* değeridir.

TDK' nin tanımına göre özgürlük şu anlamlara gelmektedir:

- Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbesti,
- Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet (TDK, 2020).

Dastan-ı buşu ya'ni gazab (Öfke yani gazap destanı) adlı bölümde özgürlük değeriyle ilgili tespit edilen beyit aşağıdadır:

“N'ideyim buşu tutup almış anı (Ne yapayım, onu almış (her yanını öfke sarmış)

Ki mahkum eylemiş boşu divanı (Öfke divanı onu mahkum etmiş)” (Gölpınarlı, 1991, s.19; Günay ve Horata, 1994, s.136).

Yunus Emre, öfkenin gönlün her yanını sardığını ve öfke divanının kişiyi mahkum ederek kişinin özgürlüğünü elinden aldığını belirtmiştir. Yunus Emre, bu beyitte öfkenin

insanı esir ettiğinden, öfkesini yenemeyen kişinin aslında o duygunun elinde tıpkı bir esire dönüştüğünden, dilediği gibi hareket edemediğinden bahsederek *özgürlük* değerine dolaylı vurgu yapmıştır.

Dastan-ı buhl u hased (Cimrilik ve kıskançlık destanı) adlı bölümde ise özgürlük değeriyle ilgili şu beyitler tespit edilmiştir:

“Ne hacet ben dimek çok çıkdı fi’lün (Benim söylememe ne gerek var, pek çok hareketin görüldü)

Nişanı ol durur bağlanmış elün (Elin bağlanmış)

Suçu olmayan kişinin bağlanmaz eli (Suçu olmayan kişinin eli bağlanmaz)

Tolaşır kendüye hem kendü fi’li (Fakat haset hareketleri kendisine dolaşır)

Çü suçun bilmez-isen bildüreyin (Suçunu bilmiyorsan söyleyeyim)

Tutup uğrıyı elüne vireyin (Hırsızı tutup eline vereyim)

Çün uğrı yoldaşı başını virür (Çünkü hırsızın yoldaşı başını verir)

Hasudlık bil seni yavlak düşürür (Hasetlik seni bundan daha fazla düşürür, bunu bil)” (Gölpınarlı, 1991, s.27; Günay ve Horata, 1994, s.156-158).

Yunus Emre’nin eleştirdiği bir diğer olumsuz duygu da kıskançlıktır. Yunus Emre, kıskanç insanların sergiledikleri davranışlarla her yerde kendilerini ön plana çıkardıklarından, bünyelerini saran bu menfi hissin esareti altında yaşadıklarından bahsederek bu duygudan arınılmadığı takdirde kıskançlığın daha da büyük problemler yaratacağını hatırlatmış ve kişinin bu esaretten kurtulması gerektiğinin altını çizmiştir. Yukarıdaki beyitlerde kişinin birçok hareketinden kıskançlığı kendini ele vermektedir. Kişi, bir suçlu gibi davranmakta ve eli kolu birbirine dolanmaktadır. Kıskançlık duygusu kişiyi adeta esir almış ve istediği gibi davranmaktan yani özgürlüğünden alıkoymuştur. Kıskançlığa son verilmezse daha kötü sonuçlar doğurabileceği de hatırlatılmaktadır. Burada kişinin duygularının esiri olmaması gerektiği vurgulanarak dolaylı şekilde *özgürlük* değerinin önemi dolaylı olarak ortaya konmaktadır.

Yunus Emre, her insanı bir değer olarak tanımış, insanların birbirlerini sömürmesine karşı durmuştur. Diğer insanların hak ve hukukunun korunmasını daima hatırlatmıştır. Maddi hesaplar ve çıkar hevesleriyle bir diğerini ezen insanların yaklaşımlarını yanlış bulmuştur. Bir diğerini zarara uğratmadan kişisel özgürlükten faydalanılmasını nasihat etmiştir (Çubukçu,1980, s.304).

Yunus Emre’nin tasavvufi bakış açısına göre özgürlük değerlendirildiğinde Yunus Emre, insanın var oluşunu ruhsal alan ve yeryüzü şeklinde iki sahada düşünmüştür. Yunus Emre’nin düşüncesine göre insan ruhsal alanda Allah ile birliktedir. Var oluş sebebi Allah’a

dayanan insan, Allah'a aşkla bağlıydı, bu durumdan oldukça mutluluk duyardı ve orada kuvvetliydi. Tanrı'da dağılmış bir varlık şeklindeydi yani bu haliyle Tanrı'dan ayrı olduğu söylenemez. İnsanın Tanrı'ya tapma özgürlüğü mevcuttur (Çubukçu, 1980, s.302). Yunus Emre'ye göre insan, Tanrı katından evrenin yaratılışla birlikte yeryüzüne indirildi. İnsanın dünyaya gelişi ve oradan gidişi Tanrısal bir kanunun kuralıdır fakat insan geldiği yerde mutlu değildir. Şuurunun derinlerine daldıkça ruhsal alandaki hayatı ister. Dünyada bir bedene girmesi ve bedeninin ihtiyaçlarının olması insanı bazen yanılgıya düşürmektedir. İnsan sorumlu bir varlık olduğu için özgür olması gerekir. İyi olanla kötüyü seçmede özgürdür (Çubukçu,1980, s. 303).

Yunus Emre, esasen insana yeryüzünde verilen özgürlüğü kabul etmekle beraber ebedi özgürlüğün Tanrı katındaki olduğunu belirtmek ister. İnsanın şuurunun derinlerine indikçe, diğer insanlara zarar verebilecek isteklerini alt ettikçe Tanrı'ya yaklaşacağını ve iyi değerlere sahip oldukça içindeki Tanrı sevgisinin çoğalacağını düşünür. Yunus Emre yeryüzündeki insanın esas yurdu olan ruhsal alandan uzaklaştığını, kendisini dünyada garip hissettiğini düşünür. İnsan, Tanrı sevgisinde dağıldıkça hakiki özgürlüğüne kavuşur. Yeryüzündeki özgürlüğün sınırları bellidir fakat ruhsal alandaki daha geniştir. İnsanın gönlünde Tanrı sevisi arttıkça özgürlüğünün sınırları da genişler. Kısacası, Yunus Emre, insanın Tanrısal bir varlık olduğunu, yaratılma nedeniyle esas yurdundan uzak düştüğünü ve insanın yeryüzündeki sınırları belli özgürlüğünden istifade ederek Tanrı sevgisinde eriyebileceğini düşünmektedir. Bu vesileyle insan, aşkla ebedi özgürlüğe kavuşur (Çubukçu, 1980, s. 305).

Yunus emre, kırılmış, üzölmüş ve geleceğe güven beslemeyen bireylerden oluşın bir toplumda insana en iyi güveni Allah'a duyulan aşkın sağladığını düşünmektedir. Yüreğinde sadece Allah aşkı barındıran bir mümin özgürlüklerin özgürlüğünü, güvenliklerin güvenliğini sağlamış demektir. Yunus Emre, özgürlüğün aşkın bir varlığa (Tanrı'ya) bağlanmak olduğunu düşünmektedir (Bayraktar, 2018, s.83).

Günümüz özgürlük anlayışı ile o döneminki aynı değildir. O dönemin anlayışı, Allah'ın emirleriyle sınırlıdır fakat kişinin Hakk'a ulaşması için özgür olması gereklidir. Yunus Emre, insanın bulunduğu mekân (doğal veya yapay) ile arasındaki ilişkileri zamansız ve mekânsız bir anlayışla yorumlamış, kendine özgü tasavvufi yaklaşımla kendini terbiye etmek isteyen veya istemeyen insanlara nasihatlerde bulunmuştur. Ortaya koyduğu özgürlük ve akılcılık, zamansız ve mekânsız olduğu için bu çağa da gelecek çağlara da seslenir.

Özgürlüğün olmadığı yerde güven ve mutluluk da olmayacaktır. Kişi veya toplum özgür olduğu oranda yaşadığını hissedecektir. Özgür bireylerden oluşan toplumlarda yaşamın her alanında gelişme kaydedilecektir.

4.1.10. Saygı değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

4.1.10.1. İnsana duyulan saygı

Dastan-ı buşu ya'ni gazab (Öfke yani gazap destanı) adlı bölümde saygı değeriyle ilgili tespit edilen beyitler şunlardır:

“Benüm gibi kişiye ‘izzet itmez (Benim gibi bir insana saygısı yoktur)

Cevab virür bana öğüt işitmez (Bana cevap verir (karşı gelir), öğüt dinlemez)” (Gölpınarlı, 1991, s.19; Günay ve Horata, 1994, s.136).

Yunus Emre, saygı değerine değindiği yukarıdaki beyitte saygının önemini vurgulamıştır. Beyitte kişiye hiç saygısı olmayan, kendisine karşı gelen ve öğüt dinlemeyen birinden bahsedilmektedir. Beyitte *saygı* değeri açıkça dile getirilmiştir.

TDK’ nin tanımına göre saygı şu anlama gelmektedir:

- Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram,
- Başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu (TDK, 2020).

4.1.10.2. Allah’a duyulan saygı

“Ömür geçdi hicabı yırtamadun (Ömür geçti (küfr) örtüsünü yırtamadın)

Çü kulluga edeble yortamadun (Allah’a kul olmaya edeble koşamadın)” (Gölpınarlı, 1991, s.21; Günay ve Horata, 1994, s.142).

Yunus Emre, saygı değerini iyi ahlaklı ve terbiyeli davranma kavramları üzerinden ele almıştır. Özellikle Allah’ın varlığı ve birliğini, inançları inkâr etme anlamlarını taşıyan küfr mefhumu aracılığıyla saygı sınırları çerçevesinde davranmayan insana eleştiri getirmiştir. Yukarıdaki beyitte kişinin onca ömür tüketmesine rağmen Allah’ın varlığı ve birliğini, inançları inkâr etmeye devam ettiği ve Allah’a karşı kulluk vazifesini yerine getirme konusunda iyi ahlaklı, terbiyeli davranmadığı dile getirilmektedir. Başka bir deyişle *saygı* değeri hatırlatılmaktadır.

Dastan-ı buhl u hased (Cimrilik ve kıskançlık destanı) kısmında ise aşağıdaki beytin saygı değerini içerdiği tespit edilmiştir:

“Araz sermaye olmaz dost katında (Allah katında araz (sonradan olan haller, keyfiyetler. Burada zenginlikler anlamındadır) sermaye olmaz)

Edebdür varlığın Şeh hazretinde (Onun huzurunda edeb gerekir)” (Gölpınarlı, 1991, s.34; Günay ve Horata, 1994, s.172).

Yunus Emre, dünya malının hiçbir şey ifade etmediği, herhangi bir değer taşımadığı düşüncesiyle Allah huzurunda dünya malının yeri olmadığını, orada önem arz eden tek şeyin edep yani iyi ahlaklı davranışlar sergilemek olduğunu dile getirmiştir. Yukarıdaki beyte göre Allah katında zenginliğin bir hükmü yoktur. Allah’ın karşısına çıkıldığında gereken şey edeptir yani iyi ahlak ile toplum töresine yakışır şekilde davranmaktır. Söz konusu beyitte *saygı* değerine gönderme yapılmıştır.

Yunus Emre, insan haklarına saygılı olmayı yalnızca kanuni zeminde bir saygı şeklinde ele almaz, O, bu saygıya iman, ibadet ve ahlak yönlerini de ekler. Kişiyi Allah’ın aynası ve kişinin kalbini de Allah’ın yeri şeklinde değerlendirir. Yunus Emre, Hakk’ın rızasını kazanmak ile kişi (kul) haklarına bağlılık arasında doğru orantı olduğuna vurgu yapar. Bu sayede Allah’ın halifesi olan insanın gönlünü elde etmekle Hakk’ın sevgisine nail olunabileceği belirtilerek aslında insan onuru en yukarı düzeyden vurgulanmaktadır (Polat, 2017, s.33).

Saygı değeri, toplumsal yaşamda olması gereken en önemli değerlerdendir. Bireyi toplumda var eden, bireyin kendisini değerli görmesini sağlayan bir değerdir. Sosyokültürel veya ekonomik niteliklerine bakılmadan her bireye insan olması nedeniyle hak ettiği saygı gösterilmelidir. Bu bilinç her yaştan bireye aşılanmalıdır, ancak erken çocukluk döneminde verilmesi sosyal yaşamda daha derin ve olumlu etkiler yaratacaktır. Birbirlerinin yaşam biçimlerine ve haklarına saygı duyan nesillerin emeğiyle yaşanılabilir bir dünya kurulabilir.

4.1.11. Sevgi değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

4.1.11.1. Allah sevgisi

Dastan-ı ruh u akl ve ma-yata ‘allaku bihima mine’l-ahval (Ruhla aklın hikâyesi ve onlarla ilgili haller) adlı bölümde sevgi değeriyle ilgili tespit edilen beyitler şunlardır:

“Neyi sever-isen imanun odur (Neyi seversen imanın odur)

Nice sevmeyesin saltanun oldur (Nasıl sevmezsin, sultanın odur (sana hükmeden odur)

Sevündür bil seni senden ileden (Seni senden uzaklaştıran)

Ne sever-isen ol yanaya yiden (Nereye dersin o tarafa çeken, senin sevgindir, bunu bil)

Ki sevdüğünden öte menzülün yok (Sevdiğinden öte varacak yerin yoktur)

Asıl ma’ni budur söz kelecı çok (Asıl ma’na budur, daha fazla söze gerek yoktur)

Bu yolda da’vi sığmaz ma’ni gerek (Neyi seversen ona kavuşmak gerekir. Bu yolda davanın (benlik iddiasının) yeri yoktur)

Ne (yi) kim sever isen anı gerek (Burada ma'na (hakikat ve marifet) gereklidir)” (Gölpınarlı, 1991, s.6; Günay ve Horata, 1994, s. 108).

Yukarıdaki beyitlerde eserin ilgili bölümünde nefsin büyük oğlu olan tamanın (açgözlülük) dünyayı (dünyevi olanları) sevdiği belirtilmektedir. Ancak tamaya kapılanın duyduğu sevgi dünya malına taparcasına gösterilen sevgidir. Yunus Emre, yukarıdaki beyitlerde şunları ifade etmiştir: Bireyin imanı sevdiği nesneyle ilgilidir. Birey Allah’a sevgi duyarsa Allah’a, eşyaya sevgi duyarsa eşyaya iman etmiş sayılır. Bireyin içinde büyüyen sevgi neye karşı ise o sevgi çeşidi kişiyi yönetiyor manasını taşır. Seni kendinden uzaklaştıran ve seni istediğin tarafa çeken yine senin sevgindir. Sevgi beslediğin şeyden başka gidecek yerin yoktur, esas anlam da zaten budur ve daha başka lafa ihtiyaç yoktur. Bu açıdan davaya gerek yoktur, mana önemlidir. Sevdiğin ne ise ona kavuşmak lazımdır. Yunus Emre bu şekilde ifadelerde bulunurken sevdiği şeye kavuşmanın gerçek mana olduğunu ve onun dışında bir davanın anlamsız olduğunu dile getirmiştir. Yani Yunus Emre, Allah’a sevgi beslemek dururken başka şeyleri sevmeye dair bir davanın sözün manasından ırak kaldığını, esas hedefin Allah’ın sevgisine nail olmaya çalışmak olduğunu ifade etmektedir. Özetle beyitlerde *sevgi* değerine vurgu yapılmıştır.

TDK’ nin tanımına göre sevginin anlamı aşağıdaki gibidir:

- İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu (TDK, 2020).

“Yunus cümle sözün senün feride (Yunus senin bütün sözlerin tektir)

Çü söz senün durur ol sen işide (Mademki söz senindir onu önce sen dinle)

Niçe sözün var-ise sana söyle (Ne kadar sözün varsa kendine söyle)

Has u’am gönlünü şey’ullah eyle (Herkesin gönlünü Allah sevgisiyle doldur)” (Gölpınarlı, 1991, s.9; Günay ve Horata, 1994, s. 116).

Yunus tüm sözlerin tektir ve o nedenle önce sen dinle. Bütün sözlerini kendine söyle. Herkesin kalbine Allah sevgisi koy, şeklinde ifade edilen beyitlerde Yunus Emre, herkesin kalbinin Allah sevgisiyle kuşandığında nihayetinde en doğru yolu bulacağını düşünmektedir. İnsanlar Allah sevgisi sayesinde yanlış yapmaktan sakınmakta ve daima doğru yolda yürümeye çalışmaktadırlar. Yine burada *sevgi* değerine atıf yapıldığı görülmektedir.

Dastan-ı buşu ya’ni gazab (Öfke yani gazap destanı) kısmında bulunan şu beyit sevgi değerini içermektedir:

“Kişi kim ma’şukaya esrimeye (Kişi sevgili (Allah) aşkıyla serhoş olmazsa)

Delalet almış anı ne dimeye (Doğru yoldan şaşmıştır. Buna ne demeli)” (Gölpınarlı, 1991, s.19; Günay ve Horata, 1994, s. 136).

Yunus Emre, insanın Allah'a sevgi beslemesi ve o sevgiye yaraşır davranışlar göstermesi gerektiğini düşünmektedir. O sevgi sayesinde insanlar iyi ve doğru işler yapar, iyi ve doğru düşünceler üretir. Yunus Emre'ye göre içinde Allah sevgisi taşımayan kişi zaten doğru yoldan çıkmıştır. Bu beyitte *sevgi* değerine değinilmiştir.

Dastan-ı buhl u hased (Cimrilik ve kıskançlık destanı) adlı bölümde sevgi değeriyle ilgili tespit edilen beyitler şunlardır:

“Sahavet ider-sen ‘ışk alasin (Cömertlik edersen aşka ulaşırsın)

Tamam terk olıcak ‘ışkda kalasin (Bütünüyle her şeyi terk ettiğinde aşkta (baki) kalırsın)

Sahavet ‘ıvazını ‘ışk bağışlar (Cömertliğin karşılığını aşk verir)

Bulunur ‘ışk içinde ‘aceb işler (Aşk içinde (sayesinde) şaşılacak (derecede) işler bulunur)

‘Aşık olana ne sermaye vü mal (Aşık olana ne sermaye ne de mal gerekir)

Dilek iki gönül bir bu ne muhal (Dilek iki gönül ise bir, bu ne imkânsız bir şey. Bir gönülde hem maddi hem manevi arzuların gerçekleşmesi mümkün değildir)” (Gölpınarlı, 1991, s.34; Günay ve Horata, 1994, s.172).

Cömert olursan aşka ulaşırsın. Dünyaya dair şeyleri terk edersen aşkta bakisindir. Cömertlik, karşılığı aşktan alır. Aşkta insanı şaşırtan ameller vardır. Aşka düşen kişiye para ve mal gerekmez. Bir kalpte maddi ve manevi istekler aynı anda gerçekleşemez. Yunus Emre, cimrilüğün karşısına cömertliği çıkararak cömertliğin iyi bir davranış şekli olduğuna vurgu yapmıştır. Dünya malına değer verilmemesini, dünya malının dünyada kalacağını ve o nedenle derhal terk edilmesi gerektiğini söylemiştir. Yunus Emre, cömert kişinin er ya da geç cömertliğinin karşılığını manevi olarak alacağına inanmaktadır. Yukarıdaki beyitlerde ‘cömert yani eli açık kişi, aşka ulaşır ve olumsuz özellikler veya dünyaya dair şeyler bırakıldığında daima aşkta kalır’ ifadesinde aşktan kastedilen şey Allah’a duyulan sevgidir. Yunus Emre, dünyaya dair şeyleri, malı bir kenara atan kişinin manen cevabını alacağını, kalbine Allah sevgisi dolacağını ve kendisine zaten sevgi dışında herhangi bir mal mülk gerekmediğini belirterek sevgi değerine vurgu yapmıştır. Âşık olan kişinin dünya malı umurunda değildir. Burada bahsedilen manevi aşktır. Dünya malının bir kıymeti yoktur. Dünya malını geride bırakanın kalbinde sadece manevi hisler yer alır ve aynı anda maddi ve manevi istekler zaten gerçekleşemez. Burada ayrıca cömertlik değerine değinilse de bu değer SBÖP’te yer almadığı için baskın bir diğer değer olan *sevgi* şeklinde değerlendirilmiştir. İlgili beyitler, cömertlik değerine en yakın değer olan yardımseverlik değeriyle de ayrıca ilişkilendirilmiştir.

Dastan-ı gaybet ü bühtan (Gıybet ve iftira destanı) kısmında ise aşağıdaki beyitler tespit edilmiştir:

“Gözi görmez kişi sevgüden ırak (Sevgiden uzak olan insanın gözü görmez)
 Kanı dost kandasın sen gözün aç bak (Dost (Allah) nerede sen neredesin gözünü aç)
 Göremedin gözün n’anlaya gönül (Gözün görmedikçe gönül ne anlasın)
 Kabul itmezse göz neyleye gönül (Göz kabul etmezse gönül ne yapsın)
 Kamu sevgi dadın evvel göz alır (Bütün sevgilerin tadını önce göz alır)
 Pes andan sevgüyü gönülde kalur (Ondan sonra sevgi gönülde yerleşir)” (Gölpınarlı, 1991, s.39; Günay ve Horata, 1994, s.184).

Cümle âlemin Allah sevgisi taşıdığının farkında olmak ve bunu görmek için göz gerekir. Yunus Emre, sevginin kurallarından birini gözün görmesi gerektiği şeklinde ifade etmektedir. Gözü görmeyen kişilerde sevgi de bulunmaz; gözü görenler ise sevgiyle doludur. Allah nerede sen neredesin gözlerini aç. Yunus Emre’ye göre gözünün görmediğini gönül de anlamaz. Gözün görmediğini, sevmediğini gönül de sevmez. Tüm sevgilerin tadını öncelikle göz alır o nedenle bu tadın hasreti gönüllerde hissedilir ve akabinde sevgi kalbe yerleşir. Bu beyitlerin içerdiği temel değer *sevgi* değeridir.

“Gözi görmez kişinin sevgüsü yok (Gözü görmeyen insanın sevgisi yoktur)
 Gözi olan durur sevgüyle tok (Gözü olan (gören insan) ise sevgiyle doludur)
 Koyan kıymet göz olur her şeye (Her nesneye kıymet veren gözdür)
 Ki kıymetsüz kim ola baha saya (Kıymetsiz olana kim değer verir)
 Gözi yok kişi neye kıymet ide (Gözü olmayan kişi neye değer versin)
 Sogulmuş kuyudan kim su ilede (Suyu çekilmiş kuyudan kim su alabilir)
 Gönül kabiz göze fayız di mutlak (Gönlü kapalı göze mutlaka feyz vericiyi söyle, tavsiye et)
 İrer piş-keş cana eyle olıcak (Öyle olunca cana armağan olur)” (Gölpınarlı, 1991, s.39; Günay ve Horata, 1994, s.186).

Gözü görmeyen kişi sevgiyi de bilmez. Gözü gören ise sevgi doludur. Her şeye değer veren gözdür. Değersiz olana kim değer verir. Gözü olmayan kişi neye değer versin. Suyu olmayan kuyudan kimse su alamaz. Gönlü kapalı göze mutlaka iç huzuru vereni söyle. Öyle olunca cana hediye olur. Yunus Emre, bu ifadelerde gözü gören insanın sevgi duyduğunu ve her nesneye değer verenin göz olduğunu vurgulayarak gözü görmeyenin ise sevemeyeceğini belirtmektedir. Sevgi önce görerek olur, ama aslında gönülde artar ve dışarı yansır. Burada bahsedilen göz gerçek manadaki göz değil kalp gözüdür. Beyitlerin içerdiği temel değer *sevgi* değeridir.

“Suret gözi degül bu göz didüğüm (Bu söylediğim suret (beden) gözü değildir)
 Bilürem ben neden ne istedüğüm (Ben ne istediğimi bilirim)
 Göz oldur kim müdam ol canı göre (Göz odur ki daima canı görür)

Faridadur kula sultanı göre (Sultanı (Allah) görmek kula farzdır)

Bu baş gözi degül ol can gözidür (Bu baş gözü değil can gözüdür)

Kimün canı var-ise anı görür (Kimin canı varsa onu görür)” (Gölpınarlı, 1991, s.40; Günay ve Horata, 1994, s.186)

Yüzdeki göz değil göz dediğim. Neyi niçin istediğimi bilirim. Yunus Emre, gözün bitmek bilmeyen bir sevgi zenginliği olan Allah’ı görüp sevmesini dilemektedir. Bunu yerine getirecek olan göz ise yüzdeki değil kalpteki can gözüdür. Yunus Emre’nin önemseydiği göz, her daim canı görür. Kişinin yüzdeki gözle değil can gözüyle Allah’ı görmesi kula farz kılınmıştır. Baştaki göz olmayıp kalp gözüdür. Kim kalp sahibiyse Allah’ı görür. Canı olmayan kişilerin yüzdeki gözle gördükleri şeylere dair sevgileri gerçek sayılmaz ve Yunus Emre’ye göre bu sevginin bir hükmü yoktur. Yunus Emre, beyitlerde Allah sevgisinden bahsetmektedir. Vurgulanan değer *sevgi* değeridir.

Yunus Emre, dile geldikçe taşan bir sevgi deryasıdır. Yunus Emre’nin sevmekteki amacı birliğe ve dirliğe ulaşmaktır. Yunus Emre’nin kalbindeki sevgi yine Yunus Emre tarafından gönüllere nakşedilmeye çalışılmıştır. Yunus Emre, insanı insan yapan temel değerleri kitlelere duyurarak adeta bir ışık görevi görmüş ve insanları aydınlatmıştır. İnsanları hırs ve heveslerini ortadan kaldırmaya sevk etmiş, insanlara bu âlemin gelip geçiciliğini unutturmamaya çalışarak kalplere sevgiyi serpmiştir (Açıkel, 2018, s.184).

Yunus Emre, var oluşun temelini sevme ve sevmeye dayandırır. Ona göre Allah dünyayı sevgi üzerine kurmuştur. Yunus Emre, Allah’ı sevdiği için Allah’ın var ettiklerine de sevgi besler. Yeryüzündeki tüm şeyler Allah’ın emriyle gerçekleşmektedir. Bunlar Tanrı’ya ulaşma yolundaki nedenlerdir. Yunus Emre, sevginin kişinin rabbine kavuşmasını sağlayacağını düşünür. Yunus Emre’deki bahsi geçen sevgi, basit bir his olmayıp evrensel karakterdedir ve bireyi aşarak evreni saran bir sevgi anlayışıdır. Yunus Emre, fikri neyse eserlerinde onu zikretmiştir yani sevgiye çok değer yüklediği için şiirlerinde de sevgi temasını sık işlemiştir. Yaratılanı, Yaratan’dan ötürü sevmeyi yaşam felsefesi olarak benimsemiş ve yaşamının merkezine bu düşünce yapısını koymuştur. Savaş ve kargaşanın yaşandığı bir dünyaya dava için değil sevi için geldiğini dile getirerek insanlığa kucak açmıştır (Açıkel, 2018, s.170).

Yunus Emre, insanı genelde İslami eksende ele almıştır ama esas ölçütü *yaratılanı hoş gör, Yaratan’dan ötürü* anlayışıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde insanlar ve taşıdıkları gönüller eşittir. Yunus Emre’nin düşünce yapısında ırk, dil, din, ulus, mezhep ayrımı yapmadan her bireye sevgi ve hoşgörü ile davranılmalıdır (Karabağ ve Belenli, 2010, s.503).

Yunus Emre, insan sevgisinin mayasının Yaratan’dan olduğunu belirterek sevginin başlangıç noktasının Allah’a duyulan sevgi olduğunu vurgulamaktadır (İgalçı, 2018, s.103).

Yunus Emre’ye göre insan, Tanrı’dan bir öz taşıdığı için kendisi insana çok değer verir ve yüreğinde sonsuz bir insan sevgisi taşır. Sevgi, bütün eylemlerin başlangıç noktası olduğunda çözülemeyecek problem yoktur. Sevgi ile insanlar ve yaşam anlam bulmaktadır ve yine sevgi ile yeryüzünden kötülükler yok olacaktır.

4.1.12. Yardımseverlik değeriyle ilgili bulgu ve yorumlar

4.1.12.1. Bireyler arası yardımlaşma

Dastan-ı kibr (Kibir destanı) kısmında yer alan aşağıdaki beytin yardımseverlik değerini içerdiği tespit edilmiştir:

“Akıl’ adl ıssı bir ulu kişidür (Akıl adalet sahibi ulu bir kimsedir)

Meded itmek sana anun işidür (Sana yardım etmek onun işidir)” (Gölpınarlı, 1991, s.14; Günay ve Horata, 1994, s. 126).

Yunus Emre, burada iyi bir karakter olan akla yardımseverlik gibi iyi bir meziyet daha yüklemiştir. Akıl ne koşulda olursa olsun kendisinden yardım dileyen eli geri çevirmemiştir. Beytin ikinci dizesinde aklın görevinin kişiye yardım etmek olduğunun belirtilmesi *yardımseverlik* değerini çağrıştırmaktadır.

TDK’ nin tanımına göre yardımseverlik şu anlama gelmektedir:

- Hayırseverlik (TDK, 2020).

“Bu yükden seni ol kurtarısar bil (Bu yükten seni o kurtaracaktır, bunu bil)

Sa’adet yoldaşun oldı ay u yıl (Ay ve yıl (akıp giden zaman) artık saadet yoldaşın oldu)” (Gölpınarlı, 1991, s.14; Günay ve Horata, 1994, s. 126).

Yunus Emre’nin akla yüklediği yardımseverlik meziyeti sayesinde akıl zorda ve darda kalana yardım elini uzatmaktadır. Bu meziyetler, aynı zamanda aklın üstünlük derecesini de pekiştirmektedir. Yukarıdaki beyitte akıl kişiyi yükünden kurtaracak tek şeydir yani sorunların çözümünde yol göstererek sorunların giderilmesine yardımcı olur. Bunu bilip de akıldan yardım aldığında ancak mutlu olabilirsin ve tüm zaman senin olur. Bu ifadelerde aklın insanın yardımına koşmasıyla *yardımseverlik* değerinden bahsedilmektedir.

Dastan-ı buşu ya’ni gazab (Öfke yani gazap destanı) adlı bölümde tespit edilen yardımseverlik değeriyle ilgili beyit aşağıda verilmiştir:

“Sabır kandayısı eylükdür işi (Sabır nerede ise onun işi iyiliktir)

Mudam azad ider yad u bilişi (Daima yabancıyı da tanıdığı da kötülükten kurtarır)” (Gölpınarlı, 1991, s.23; Günay ve Horata, 1994, s.148).

Yunus Emre, olumlu özelliklerden biri olan sabra iyilikseverlik niteliğini de vererek sabrın değerini daha da artırmıştır. Kişi sabır sayesinde zorluklar karşısında yılmadan mücadele etmektedir. Yunus Emre, sabrın mücadelesini ise yabancı veya tanıdık ayırt etmeksizin herkesi kötülüklerden kurtarmak olarak göstermiştir. Yukarıdaki beyitte sabır, daima iyilik yapmakla meşguldür ve ayırım yapmadan herkesi kötülöklere karşı korur. Yani insanlara yardım eder. İyilik, yardım kavramını da içinde taşır. Dolayısıyla *yardımseverlik* değeri dikkat çekmektedir.

Dastan-ı buhl u hased (Cimrilik ve kıskançlık destanı) kısmında ise yardımseverlik değerini içerdiği tespit edilen beyitler aşağıda verilmiştir:

“Diyem sana bahi’lün neyidügin (Sana cimriliğin ne olduğunu söyleyeyim)

Sakınur kendüden kendü yedigün (O kendi yediğini kendinden (bile) sakınır)

Kazancın kendünün kendüye virmez (Kendi kazancını kendisine vermez)

Eli baglu durur hayr işe irmez (Eli bağlıdır, hayırlı işi ermez)” (Gölpınarlı, 1991, s.26; Günay ve Horata, 1994, s.154).

Yunus Emre, cimriliği hoş karşılanmayan bir davranış olarak göstermiş ve cimri insanın tarifini yapmıştır. Yunus Emre’ye göre cimri kişi sahip olduğu mal varlığını kendisinden bile sakınacak derecede paylaşımdan uzaktır ve dolayısıyla başkasıyla da hiç paylaşmayacaktır. Yukarıdaki beyitlerde cimri insanın tarifine bakıldığında kendi malını kendinden sakınan, kazancını kendine dahi vermeyen ve hiç hayır işi yapmayan kişidir. Dolayısıyla kendine hayrı olmayan kimse başkasına da yardım etmez. Burada cimri insana kimseye hayrı dokunmadığı için eleştiri getirilerek *yardımseverlik* değerinin önemine vurgu yapılmıştır.

“Bu ne haldür sana iy faydasız can (Ey faydasız can bu ne haldir)” (Gölpınarlı, 1991, s.26; Günay ve Horata, 1994, s.154).

Yukarıdaki dizede *faydasız can* diye tabir edilen kişinin kimseye yararı veya yardımı yoktur. Dolayısıyla yardımsever değildir. Burada *yardımseverlik* vurgulanmaktadır.

“Zekatsuz hayvan (u) sadakasuz mal (Zekâtsiz hayvan ve sadakasız mal...))

Ne berhudar ola bunun gibi hal (Bu şekilde insan nasıl mesut olacaktır)” (Gölpınarlı, 1991, s.27; Günay ve Horata, 1994, s.156).

Yunus Emre, İslam’ın şartlarından biri olan zekât vermenin kutsallığına değinerek başkasına yardım etmenin, el vermenin yaşatacağı manevi doyuma ve mutluluğa işaret etmiştir. İnsanın mutluluğu başkalarına yaptığı yardımlarla artmaktadır. Bu yardım zekât veya sadaka vererek de yapılabilir. Beyitte de mutluluğa giden yollardan biri olarak

başkalarına yardım etme gösterilmiştir ve *yardımseverlik* değerinin önemine vurgu yapılmıştır.

“Nirede olsa halk ürker sözinden (Nerede olsa halk bunların (haset ve cimri insanların) sözünden korkar)

Kimesne assı eylemez özinden (Kimse bunlardan fayda görmez)

Bahi'lün gözlerinde ibret olmaz (Cimrinin gözlerinde ibret olmaz)

Kimesneye bulardan himmet olmaz (Bunlardan kimseye yardım da gelmez)” (Gölpınarlı, 1991, s.28; Günay ve Horata, 1994, s.160).

Yunus Emre, cimri ve kıskanç kişilerden korkulduğundan ve onların kimseye yararının olmadığından bahsederek bu yöndeki kişilik yapısının kötülüğüne ve zararlarına değinmiştir. Cimri ve kıskanç insanlardan herkes korkar ve kimse onlardan fayda görmez. Bu kişilerin kimseye yardımı da yoktur ifadelerinde açıkça görüleceği üzere *yardımseverlik* değeri vurgulanmıştır. Genel anlamda bu özellikleri taşıyan insanlar paylaşımcı değildir ve dolayısıyla insanlara herhangi bir faydaları da dokunmayacaktır.

“Bahil kandayısı Karun’la kopar (Cimri nerede olursa olsun Karun’la birlikte haşrolur)

Ki ol da ancılayın mala tapar (Çünkü o da onun gibi mala tapar)

Diyelüm dinle Karun’un zevalin (Anlatayım Karun’un zevalini (sonunu) dinle)

Virüp imanını virmedi malın (O imanını verdi fakat malını vermedi)

Çü Karun’a mal-içün buyruk indi (Karun’a malı için buyruk indi (ayet geldi))

Zekâtı virmedi vü dini döndü (Fakat o emri dinlemeyip, zekâtını vermedi)

İder feryad yire ko varayın (O feryad edip yere bırak zekâtımı vereyim)

Ki boynumdan vebali indireyim (Boynumdan vebali indireyim der)

Koyıcak yir malun ‘öşrini seçdi (Allah onu) yere koyunca malının onda birini seçti)

Kıyamaz virmege canına geçdi (Fakat malını) vermeye kıyamadı, canına kıydı)

Eyitdi bunca malı virimeyim (Bunca malı vermektense)

Yig ol-kim yiryüzinde yörimeyim (Yeryüzünde yürümeyeyim bu daha iyi dedi)

Ko bu mal eksilince ben öleyin (Vazgeç bu mal eksileceğine ben öleyim)

Gözüm görür-iken nice vereyin (Gözüm görürken onları nasıl vereyim)

Zekâtını virmedi devleti döndü (Zekâtını vermedi ve talihi (ters) döndü)

Haber bu olıcak yir gine sundu (Haber bu olunca yer yine ona yapıştı)” (Gölpınarlı, 1991, s.29; Günay ve Horata, 1994, s.160-162).

Cimri kişiler, genelde Karun ile anılır çünkü ikisi de mala tapar. Yunus Emre, cimri kişiyi Karun’la eş görmektedir. Çok zengin olan Karun, esas mülk sahibi Allah’ı görmemiş;

malından birilerine yardım ettiğinde malının azalacağını düşünmüş ve dünyada bu şekilde yaşayacağına ölmeyi yeğlemiştir. Karun imanını verdi ama malını vermedi. Kutsal kitap ile zekât vermeye dair emir gelmesine rağmen zekâtını vermedi. Karun, feryat edip yere bırakılırsa zekâtını vereceğini ve vebalden kurtulmak istediğini söyledi. Allah, onu yere bırakınca malının onda birini seçti fakat malına kıymaktansa canına kıydı. Gözü göre göre malını veremeyeceğini söyledi ve yine zekâtını vermedi. Kaderi yine ters döndü ve yer yine ona yapıştı. Bu ifadelerde aşırı derecede malı olan ve o mala adeta tapan, bu uğurda ilahi kitap emrini bile dinlemeyen Karun'dan bahsedilmektedir. Karun'un mala çok değer verdiği ve malını paylaşmadığı eleştiri konusu olmuştur. Karun malını vereceğine canından olmayı göze almıştır, paylaşımcı ve yardımsever değildir. Karun, Allah'ın cömertliğini fark etmemiştir. Karun'un kendisi yok olduğunda, bitmesini istemediği malı da tükenmiştir. Karun'dan geriye cimrilere ders olacak nitelikte yalnızca bahsi geçen bu hikâye kalmıştır. Yunus'a göre dünya, bir değirmen gibi döndükçe kıyamet gününe kadar dünyadaki herkese yetecek derecede erzak üretir. Kutsal kitapta da yardımseverlik yer almaktadır. Karun, ona rağmen kimseye yardım etmemiştir. Karun üzerinden cimri insanlara dair yapılan eleştiride *yardımseverlik* değerine değinilmiştir.

“Olok-dem cümle malın yagmalatdı (O anda bütün malını dağıttı)

Bu dünya cifegin ardına atdı (Bu dünya leşini arkasına attı)

O murdar çünküm andan taşra düşdi (O (mallar zekâtını vermediği için) murdardır. Bunun için ondan ayrı düştü)

Bahiller it gibi çep-çevr'ülüşdi (Cimriler (o mallarını dağıtınca) köpek gibi etrafında toplanarak paylaştılar)” (Gölpınarlı, 1991, s.32; Günay ve Horata, 1994, s.168).

Yunus Emre, nihayetinde cimri kişiye doğru yolu buldurarak kişinin cimriliğin ne denli kötü bir huy olduğunu fark etmesini sağlamaktadır. Doğru yolu bulan kişi dünya malından elini çekerek ihtiyacı olana malını vermektedir. Cimri kişi o vakit elindeki tüm malını dağıtır ve o dünya mallarını zekâtını da vermediği için artık kirli ve leş olarak görür. O yüzden malları geride bırakır ve mallar paylaşılır. Yukarıdaki beyitlerde cimri kişi nihayetinde dünya malına verdiği değer anlamsızlığını fark eder ve elindekileri başkalarına verir. Burada *yardımseverlik* değeri ön plana çıkmaktadır. Yunus Emre, genel olarak bakıldığında cimriliğin nedenlerinden olan açgözlülükten vazgeçilerek bireyin insan-ı kâmil olabileceğini bildirmekte ve bu huylardan kurtulmanın önemini ortaya koymaktadır.

“Sahavet ider-sen ‘ışk alasin (Cömertlik edersen aşka ulaşırsın)

Tamam terk olıcak ‘ışkda kalasin (Bütünüyle her şeyi terk ettiğinde aşkta (baki) kalırsın)

Sahavet ‘ıvazını ‘ışk bağışlar (Cömertliğin karşılığını aşk verir)

Bulunur ‘ışk içinde ‘aceb işler (Aşk içinde (sayesinde) şaşılacak (derecede) işler bulunur)
 ‘Âşık olana ne sermaye vü mal (Âşık olana ne sermaye ne de mal gerekir)” (Gölpınarlı, 1991, s.34; Günay ve Horata, 1994, s.172).

Yunus Emre, yukarıdaki ifadelerde cömertliğe methiyeler dizerek aynı zamanda yardımseverliğe vurgu yapmıştır. Dünya malını bırakan insanın bunun manevi karşılığını mutlaka alacağını, Allah sevgisini tadacağını, insanın bu sevgi sayesinde mala mülke değer vermediğini, dünya malının bir anlamının olmadığını ve elindekini paylaşması gerektiğini belirterek *yardımseverlik* değerinin önemini dile getirmiştir.

Yardımlaşma, mecburiyetlerin doğurduğu bir kavramdır. Yardımseverlik, toplumların birlik ve beraberlik içerisinde sürekliliğini ve ilerlemesini sağlayan değerlerden biridir. Sosyal yaşamda bireylerin birbirlerine ihtiyaç duyması yardım etme ihtiyacını da doğurur. Yardımlaşma, yurdumuzda da her toplumdaki gibi önemli ve güçlü yanı olan kutsal bir değerdir (Sönmez ve Akıncan, 2019, s.804).

Yunus Emre’nin ahlaki prensipleri arasında doğruluk, iyi olmak, barış, hiçbir varlığı incitmemek, kötülük yapmamak, büyüklenmemek, herkes için iyi şeyler düşünmek ve cömertlik vardır (İgalcı, 2018, s.104). İyi olmak, cömert olmak beraberinde yardımseverliği de getirir. Yardımseverlik değeri, bireysel ve toplumsal anlamda sahip olunması gereken bir değerdir. Bireyselleşmenin hız kazandığı günümüzde yok olma tehlikesi taşıyan yardımlaşma değerinin bireylere öğretilmesi kesinlikle şarttır. Gerek ailede gerek eğitim kurumlarında yapılacak eğitim ve uygulamalarla bu değer bireylere aktarılmalıdır. Aksi halde değer beraberinde getireceği birlik ve beraberlik bağları da yok olacaktır. Birlik ve beraberlik ruhu olmayan toplumlarda sosyokültürel dağılmalar yaşanabilir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan değerlerin Risalet’ün Nushiyye’de tespit edilme durumları aşağıdaki tabloda (Tablo 1) gösterilmiştir.

Tablo 1

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler ve Risalet'ün Nushiyye'de tespit edilme durumları

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Değerler	Risalet'ün Nushiyye'de Tespit Edilen Değerler
Adalet	Adalet
Eşitlik	Eşitlik
Barış	Barış
Duyarlılık	Duyarlılık
Özgürlük	Özgürlük
Saygı	Saygı
Yardımseverlik	Yardımseverlik
Sevgi	Sevgi
Çalışkanlık	Çalışkanlık
Bilimsellik	Bilimsellik
Dürüstlük	Dürüstlük
Dayanışma	Dayanışma
Sorumluluk	
Vatanseverlik	
Aile birliğine önem verme	
Bağımsızlık	
Estetik	
Tasarruf	

Tablo 1'de görüldüğü üzere Risalet'ün Nushiyye adlı eserin SBÖP'de öğrencilere kazandırılmak istenen değerler bakımından zengin bir kapsamda olduğu fark edilmektedir. SBÖP'de yer alan on sekiz değerden on iki tanesi Risalet'ün Nushiyye'de tespit edilmiştir. Bunlar adalet, eşitlik, barış, duyarlılık, özgürlük, saygı, yardımseverlik, sevgi, çalışkanlık, bilimsellik, dürüstlük ve dayanışmadır. SBÖP'de yer alan diğer altı değer olan sorumluluk, vatanseverlik, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, estetik ve tasarruf değerleri ise eserde tespit edilmemiştir.

Eserde tespit edilen on iki değer in işlenme sıklığı ise aşağıdaki tabloda (Tablo 2) gösterilmiştir.

Tablo 2

Risalet'ün Nushiyye'de geçen değerlerin toplam işlenme sıklığı

Risalet'ün Nushiyye'de Tespit Edilen Değerler	Frekans (Dize sayıları)	%
Adalet	3	0,7
Aile birliğine önem verme	0	0
Bağımsızlık	0	0
Barış	14	3,4
Bilimsellik	118	28,7
Çalışkanlık	3	0,7
Dayanışma	6	1,5
Duyarlılık	24	5,9
Dürüstlük	122	29,7
Estetik	0	0
Eşitlik	21	5,1
Özgürlük	12	2,9
Saygı	6	1,5
Sevgi	40	9,7
Sorumluluk	0	0
Tasarruf	0	0
Vatanseverlik	0	0
Yardımseverlik	42	10,2
TOPLAM	411	100

Tablo 2'ye göre dize veya beyitlerin içerdiği anlam bakımından Risalet'ün Nushiyye'de geçen değerler sırasıyla 122 dizeyle (%29,7) dürüstlük, 118 dizeyle (%28,7) bilimsellik, 42 dizeyle (%10,2) yardımseverlik ve 40 dizeyle (%9,7) sevgidir. Bunları 24 dizeyle (%5,9) duyarlılık, 21 dize (%5,1) ile eşitlik, 14 dizeyle (%3,4) barış, 12 dizeyle (%2,9) özgürlük değerleri takip etmektedir. Eserde dayanışma ve saygı değerlerine 6'şar (%1,5) dizede yer verilirken çalışkanlık ve adalet değerlerine ise 3'er (%0,7) dizede yer verilmiştir. Görüldüğü gibi eserde dize sayısı en fazla olan değer dürüstlük (122 dize) iken, en az olan değerler çalışkanlık ve adalet değeridir (3'er dize). İncelenen eserde, SBÖP kapsamındaki aile birliğine önem verme, bağımsızlık, estetik, sorumluluk, tasarruf ve vatanseverlik değerlerini doğrudan veya anlam bakımından içeren dize tespit edilememiştir.

Tablo 2'de görüleceği üzere eserde yer verilen dürüstlük, bilimsellik, yardımseverlik, sevgi, duyarlılık, eşitlik, barış ve özgürlük değerlerinin oranı sosyal bilgiler dersi aracılığıyla yapılacak değer aktarımında faydalanılabilecek düzeydedir. Dayanışma, saygı, çalışkanlık ve adalet değerlerini içeren dize sayıları ise daha azdır. Eserde tespit edilemeyen ancak programda yer alan değerler bakımından eser değerlendirildiğinde eserin değerlerin tamamını içermemesi nedeniyle bazı değerlerin (aile birliğine önem verme,

bağımsızlık, estetik, sorumluluk, tasarruf ve vatanseverlik) eğitiminde kullanılamayacağı görülmektedir.

Risalet'ün Nushiyye, Tablo 2'de yer alan dize sayılarına bakıldığında SBÖP'de öğrencilere verilmek istenen değerler bakımından oldukça zengin bir kapsamdadır. Sonuç olarak eserde MEB'in hedefleri ile uyumlu şekilde, öğrencilerin sahip olması beklenen milli ve evrensel değerlerle örtüşen, öğrencilerin gelişimlerine katkı sunan değerlere yer verilmiştir.

4.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Çalışmanın ikinci alt problemindeki amaç ise sosyal bilgiler dersi aracılığıyla yapılacak değerler eğitiminde Yunus Emre'den ve Risalet'ün Nushiyye'den nasıl faydalanılabileceğini tespit etmektir. Yapılan incelemeler neticesinde eserin değerler eğitimi unsurları açısından yeterli kapsamda olduğu ve Tablo 2'de yer aldığı üzere eserde bazı değerlere (bilimsellik, dürüstlük, yardımseverlik, sevgi vb.) yoğun bir şekilde yer verildiği tespit edilmiştir. Eser, günümüz diliyle ele alınarak ve öğrencilerin seviyeleri göz önünde bulundurularak değerlerin öğrencilere kazandırılması sürecinde eserdeki beyitlerden kaynak şeklinde faydalanılabilir.

Günlük hayat içerisinde örnekler bulup öğrencilere sunmak değerler eğitiminde önemlidir. Öğrenciler, yakın çevrelerinde gerçekleşen olaylardan daha fazla etkilenirler ve bu olaylar öğrencilerin ilgisini daha fazla çeker. Günlük yaşamda karşılaşılan ders verici nitelikteki örnek olayların eserdeki değerlerle ilişkilendirilerek işlenmesi, öğrencilere olayın neden ve sonuçlarının sorgulanması, çözüm önerileri geliştirmelerinin sağlanması ve kıssadan hisse çıkarmaları öğrencilerde değerlere karşı farkındalık yaratacaktır. Örnek olay inceleme, değer öğretimi yaklaşımlardan biri olan değer analizi kapsamında değerlendirilmektedir. Yapılandırmacı yaklaşımda yaparak yaşayarak öğrenme kalıcı ve etkili öğrenmeler sağladığı için eserde yer verilen kibir, haset, cimrilik, akıl gibi kavramlardan faydalanılarak öğrencilerin katılımıyla rol oynama, canlandırma şeklindeki ders içi aktiviteler gerçekleştirilebilir. Rol oynama ve canlandırma etkinlikleri değer öğretimi yaklaşımlarından biri olan değer telkini kapsamındadır.

Küreselleşmenin giderek ivme kazandığı dünyadaki gelişmelerden etkilenen yurdumuzda ülkenin geleceği olarak düşünülen yeni kuşaklara değer aktarımının yapılması oldukça önemli bir husustur. Yunus Emre'nin değindiği değerler, günümüze uyarlanırsa yani günümüz düzeltilirse gelecek de düzeltilmiş olur. Bu bakımdan eserde sıklıkla değinilen değerlere dair öğrencilerin ilgisini çekebilecek kısa öyküler yazılabilir. Sosyal bilgiler ders

kitaplarında her bir değerle ilgili benzer kısa öykülere farklı sınıf düzeylerinde yer verildiğinde değerler eğitimi sürecine katkı sunulacağı düşünülmektedir.

Risalet'ün Nushiyye'de 40 dizede geçen sevgi değerine SBÖP öğrenme alanları kapsamında daha fazla kazanımda yer verilebilir. Sevgi gibi evrensel bir değer programda yeterince yer almasının sağlanması değerler eğitiminin önemli bir unsuru olan sevginin önemini ortaya koyması bakımından kayda değerdir. Yunus Emre gibi yaşamını sevgiye adanmış bir şahsiyetin yazdığı eserden istifade edilmesi sağlanabilir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında benzerlerine yer verilmek üzere öneri niteliğinde yazılmış olan, *sevgi*, *duyarlılık*, *eşitlik* ve *bilimsellik* değerlerini kazandırmaya yönelik kısa öykü örneği şu şekildedir:

Ortaokul 5.sınıf öğrencisi olan Ahmet, okul bahçesinde oturmaktadır. Ellerinde çıkan siğillerden oldukça rahatsızdır ve ailesine bu durumu anlatıp siğillerinden kurtulmak istediğini daha önce ifade etmiştir. Hayvanları ve doğayı çok seven Ahmet, bazen köyde bulunan küçük derenin kenarına gidip doğayı izler. Yine bir gün dere kenarına gidip suda zıplayan, arada karaya çıkan kurbağaları merakla ve eğlenceyle izler, hatta kendince onları beslemek için yanında götürdüğü yemleri suya atar. O sırada oradan geçen arkadaşı Hamit'i de kurbağaları beslemeye çağırır. Hamit ise hayvanları sevmeyen ve fırsat buldukça onlara zarar veren bir çocuktur. Bunu duyan Hamit, heyecanla Ahmet'in yanına varır:

Hamit: Sen ne yapıyorsun, neden onlara yem veriyorsun. Ellerindeki siğillerin nedeninin onlar olduğunu bilmiyor musun? Onlara taş atmak yerine yem veriyorsun.

Ahmet: Hayır, bilmiyorum. Emin misin, nereden duydun?

Hamit: Geçen gün köyde yaşlılar konuşurken duydum. Biri kurbağaya bakınca kurbağanın derisindeki benekler o kişide siğile dönüşüyormuş.

Ahmet, Hamit'in dediğine inanır ve ikisi birlikte kurbağaları taşlamaya başlar. Kurbağalar sağa sola kaçarak oradan uzaklaşır. Hamit, Ahmet'e kurbağalar gittiği için onları bir daha göremeyeceğini ve ellerindeki siğillerin artık geçeceğini söyler. Ahmet, çok mutlu olmuştur. Akşama doğru iki arkadaş evlerine giderler. Ahmet, eve girer girmez sevinçle, anne ve babasına siğillerinden artık kurtulacağını söyler.

Ahmet'in babası: Nerden çıkardın yavrum henüz doktora gitmedik, nasıl geçecekmiş söyle bakalım?

Ahmet: Siğillerimin nedeni kurbağalarmış. Bugün birçok kurbağayı taşıyarak kovduğum için onları bir daha görmeyeceğim ve görmeyince de siğillerim geçecek.

Ahmet'in babası: Yavrum, bunu her nerden duyduysan çok yanlış bir bilgi olduğunu söyleyeyim. Siğillerin kurbağa görmekle bir ilgisi yok ki. Bu olsa olsa batıl inançtır yani

gerçeklik payı yok. Üstelik bir başka canlıya zarar vermek çok üzücü bir durumdur. Siğillerinden kurtulmanın yolu bir doktora gidip onları tedavi ettirmektir. Bu konuyu annenle konuşmuştuk ve sana zaten yarın için doktor randevusu almıştım. Yarın komşumuzun oğlu Doktor Akil Bey’e gidip hem siğillerin nedenini sorarız hem de tedavini olursun.

Ahmet: Çok teşekkür ederim babacığım.

Ertesi gün doktora giderler. Doktor Akil Bey, Ahmet’e siğillere bazı mikroorganizmaların neden olduğunu, siğillerden rahatsızlık duyulmaması gerektiğini, onların her insanda görülebileceğini belirtir ve isterse tedaviye başlayabileceklerini söyler. Tedavi için başka bir tarihe randevu alan Ahmet ve babası doktora teşekkür edip odadan çıkarlar. Ahmet, bir yandan arkadaşlarıyla rahatça oynayabileceği için mutluken bir yandan da kurbağalara zarar verdiği için mutsuzdur. Babası, oğluna olaylar hakkında gerçek bilgiye ulaşmadan karar vermemek gerektiğini, aksi halde yanlış davranışlar sergilenebileceğini söyler. Önemli olanın hataların fark edilmesi ve telafi edilmesi olduğunu da sözlerine ekler.

Eve vardktan sonra kurbağalara verdiği zararı telafi etmek istercesine yanına bir paket yem alan Ahmet, derhal dere kenarına gider, kurbağalara kötü davrandığı için onlardan af diler ve hatasından ders çıkardığını belirtir. Ahmet, okulda sosyal bilgiler dersinde de öğretmeninden izin isteyerek başından geçen olayı Hamit’e ve diğer arkadaşlarına anlatır. Bundan sonra bir şeyden emin olmadan harekete geçmeyeceğini, olayların bilimsel nedenlerini araştıracağını ve hiçbir canlıya zarar vermeyeceğini söyler. Hamit’in ve arkadaşlarının da aynı şeylere dikkat etmeleri gerektiğini belirtir. Ardından öğretmen, sözü devralır.

Öğretmen: Sevgili öğrencilerim, Ahmet’e başından geçen olayı anlattığı için teşekkür ederim. Şimdi sizlere birinden bahsedeceğim. Yunus Emre derler bir derviş vardır, bilir misiniz? Yunus Emre, hayatı boyunca her canlıya değer vermiş, dili, dini, cinsi ne olursa olsun her insanı, her canlıyı eşit görmüş ve onlara eşit davranmıştır. Biliyorsunuz ki her insanın kusuru, hatası ve farklılıkları olabilir fakat bu bizim onlara kötü davranacağımız veya onlardan üstün olduğumuz anlamına gelmez. Hepimiz insan olduğumuz için eşitiz. Yine aynı şekilde hiçbir canlının diğerinden üstünlüğü yoktur. Şimdi size bu konuyla ilgili Yunus Emre’nin iki güzel sözünü tahtaya yazacağım ve bu sözler hayatınız boyunca size yol gösterebilir.

Öğretmen aşağıdaki sözleri tahtaya yazar ve sözlerin içerdiği mesajları açıklar:

“Yaratılanı hoş gör, Yaratana’dan ötürü” (Filiz, 1995, s.55).

“Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan, halka müderris olsa hakikate asidir” (Filiz, 1995, s.57).

Yukarıdaki öykü aracılığıyla sevgi, duyarlılık, eşitlik ve bilimsellik değerlerine vurgu yapılmak istenmiştir. Anlatılan kısa öyküdeki kahramanların isimlerinden Akil Bey, Yunus Emre'nin eserinde bilge kişi olarak huzura çıkardığı akıldan ilham alınarak belirlenmiştir. Ahmet'in doğaya ve hayvanlara karşı beslediği olumlu duygu *sevgi* değerini, hayvanlara zarar vermesi gibi bir hatadan ders çıkarıp aynı şeyi bir daha yapmayacağını belirtip kurbağalardan özür dilemesi ve arkadaşlarına durumu anlatıp onları aynı hatayı yapmamaları konusunda uyarması *duyarlılık* değerini içermektedir. Ahmet ve babasının siğillerin nedenini sorgulamaları, Doktor Akil Bey'in bilimsel ilkeler çerçevesinde sorunun nedenlerini ve tedavisinin olduğunu anlatması *bilimsellik* değerini, öğretmenin Yunus Emre'den örnek verdiği sözler ise *sevgi* ve *eşitlik* değerlerini işaret etmektedir. Yazılan kısa öyküde öğretmenin tahtaya yazdığı nasihat niteliği taşıyan özlü sözler değer öğretim yaklaşımlardan biri olan değer telkini kapsamındadır.

Aşağıda *sevgi*, *eşitlik* ve *yardımseverlik* değerlerini kazandırmak için insanların yaşayabileceği olumsuz duygular üzerinden teşhis (kişileştirme) ve intak sanatından faydalanılarak yazılmış, kitaplarda yer verilmesi uygun olabilecek örnek niteliğinde dizelere yer verilmiş ve Yunus Emre'nin Risalet'ün Nushiyye adlı eserinden nasihatler alınarak bahsi geçen olumsuz duyguların karşısına yazılmıştır. Ders kitaplarında benzer örneklerle konular pekiştirilebilir, değerler eğitime katkı sunulabilir. Ayrıca kitaplardaki etkinlik alanlarına öğrencilerin de benzer duygularla ilgili dizeler veya kısa yazılar yazması istenebilir. Böylelikle öğrencilerin hem değerler üzerine düşünceleri sağlanmış hem de yaratıcılıklarını ortaya çıkarmalarına imkân verilmiş olunur. Aynı zamanda ilgili bölüme öğrencilerin duyguları canlandırmaları da eklenebilir. Öğrencilerin yazamadığı durumlarda ise öğretmen tarafından yazılabilecek aşağıda örneği verilen dizelerin benzerleri de eklenebilir. Bahsi geçen örnekler aşağıda sunulmuştur:

Duygular bir bir gelir dile, kulak verip de dinleyelim hele. Bakalım nefret neler diyor bizlere:

-Ben bir yanayım, dünya bir yana
Toprak size dar, geniştir bana
Dilim kabadır, özüm dolu hınçla
Gelirsem bir gelirim ki
Bir yangın çepeçevre sarar yüreğinizi
Alır, savurur insanlığa kordan öfkeleri
Harlı ateşlerden kül ve duman kalır geriye
Hayli dolanır durur tepelerde

Gelirsem bir gelirim ki
 İnsan dinlemem, taht ile taç dinlemem
 Kardeş bilmem, yar ile yaren bilmem
 Çarçabuk filizlenen tohumlar ekerim
 Büyür boy boy
 Yorulmadan beklerim beklerim de
 Lakin sonunda anlarsın ki işe yaramazmışım
 Kendi kabuğumdan dahi kurtulamazmışım.

Nefret duygusuna Yunus Emre'nin şu sözleriyle cevap vermek yerinde olacaktır:

“Neyi sever-isen imanun odur (Neyi seversen imanın odur)
 Nice sevmeyesin saltanun oldur (Nasıl sevmezsin, sultanın odur (sana hükmeden odur)
 Sevündür bil seni senden ileden (Seni senden uzaklaştıran)
 Ne sever-isen ol yanaya yiden (Nereye dersen o tarafa çeken, senin sevgindir, bunu bil)
 Ki sevdüğünden öte menzülün yok (Sevdiğinden öte varacak yerin yoktur)
 Asıl ma'ni budur söz kelecı çok (Asıl ma'na budur, daha fazla söze gerek yoktur)”
 (Gölpınarlı, 1991, s.6; Günay ve Horata, 1994, s.108).

Kitaplarda etkinlik bölümlerine öğrencilere de nefret duygusunun karşıtı olarak sevgi duygusunu içeren yazıların (şiiir, öykü, kompozisyon vb.) yazdırılması ifadesi eklenebilir veya sevgi ile nefret duygularını canlandırmaları istenebilir. Öğrencilere şiiir, öykü, kompozisyon yazdırmak, nasihatlerden faydalanmak, canlandırma yaptırmak gibi etkinlikler değeri eğitim yaklaşımlarından biri olan değeri telkini kapsamında değeriendirilmektedir.

Öğrencilerin yazamadığı durumlarda ise öğretmen tarafından yazılabilecek örnek dizeler aşağıda sunulmuştur:

-Sevgiyim, duyguların en yücesiyim
 Kalbinizde doğan kıvıl bir güneşim
 Meskenim damar damardır bedeninizde
 Büyütün beni hem içinizde hem dışınızda
 Elinden tutarım sadakatin, bırakmazsam ne ala
 Bırakırsam yol veririm aşklara ve dostluklara
 Bendenmiş gözünün güzeli, bendenmiş gördüğün güzel
 Bendenmiş kötüye veda, yine bendenmiş iyiye merhaba

Aşağıda kibir duygusuna dair dizelere yer verilmiştir. Okuyalım, bakalım kibir neler demiştir:

-Bilir misin?

Şu karşıkı dağları ben yaratmışım
 Şu havalardaki burun da bana aitmiş
 Bir ben varmışım koca dünyada
 Başkasına hiç yer yokmuş yanımda
 Herkes durmalıdır benden aşağıda
 Ferhat bile delip geçti dağları da
 Bir ben yalnız kalakaldım tepelerde
 Bir ben inemedim düzlüklere.

Sözü tekrar Yunus Emre'ye bırakalım, kibre bir söyleyeceği olmalı. Hep beraber okuyalım:

“Nice tahta binenler yire düşdi (tahta çıkıp da (kibirlenen) nice insan, (sonunda) yere düştüler (tahtından oldular).

Nice benin diyene sinek üşdi (Benlik davası güden nice insan leş haline geldi)

Sana ugratma kibrin endişesin (Kibir düşüncesini yanına yaklaştırma)

Uyarsan kibre ıraga düşesin (Kibre uyarsan (Allah'tan) uzak düşersin)” (Gölpınarlı, 1991, s.10; Günay ve Horata, 1994, s.118).

“Sakıngıl olmagıl kibr-ile yoldaş (Sakın, kibir ile yoldaş olma.)

Kibir kandayısı anunla savaş (Kibir neredeyse onunla savaş)

Kogıl kibri vefa sana ne kıla (Kibr'i bırak sana o vefa eder mi?)

Vay ol gün kim suret nakşı yıkıla (Suret nakşı yıkıldığı gün (vücudun toprak olduğu zaman) vay haline)

Suret yıkılmadın kibri yıkagör (Vücudun yok olmadan, Kibr'i öldürmelisin.)

Bu düşvarlık makamından çıkagör (Bu zorluk makamından (kötülüğün içinden) hemen çıkmalısın.)” (Gölpınarlı, 1991, s.11; Günay ve Horata, 1994, s.118).

Öğrencilerin yazamadığı durumlarda ise öğretmen tarafından yazılabilecek örnek dizeler aşağıda sunulmuştur:

-Dost musun düşman mısın bize?

Dost isen gel, duralım yan yana

Düşman isen bir adım dahi yaklaşma
 Hepimiz insanız değil mi?
 Bizi bizden ayıran kibir mi?
 Gel verelim omuz omuza
 Düşürelim kibri uzağımıza.

Günümüzde giderek yaygınlaşan bir duygu olan cimriliği de unutmayalım, bir de onu dinleyelim:

-Bir “Rabbena, hep bana” ki dilimde
 Kurtulamam kendimden ben bile
 Sen de kimsin, onlar veya şunlar kim
 Sen beni tanı, yetmez mi dahası ne
 Varın, bakın kendi çarenize
 Benim olan benimdir, hiçbir şey yoktur size
 Verirsem azalır param, pulum, malım
 De bana o zaman ben ne yaparım?

Yunus Emre, cimriliği de unutmamış, cimriliğin zararlarından ve yardımseverliğin faydalarından şu şekilde bahsetmiştir:

“Diyem sana bahi’lün neyidüğün (Sana cimriliğin ne olduğunu söyleyeyim)
 Sakınur kendüden kendü yedigün (O kendi yediğini kendinden (bile) sakınır)
 Kazancın kendünün kendüye virmez (Kendi kazancını kendisine vermez)
 Eli baglu durur hayr işe irmez (Eli bağlıdır, hayırlı işi ermez)” (Gölpınarlı, 1991, s.26; Günay ve Horata, 1994, s.154).

...

“Zekatsuz hayvan (u) sadakasuz mal (Zekatsız hayvan ve sadakasız mal)
 Ne berhudar ola bunun gibi hal (Bu şekilde insan nasıl mesut olacaktır)” (Gölpınarlı, 1991, s.27; Günay ve Horata, 1994, s.156).

...

“Nirede olsa halk ürker sözinden (Nerede olsa halk haset ve cimri insanların sözünden korkar)
 Kimesne assı eylemez özinden (Kimse bunlardan fayda görmez)
 Bahi’lün gözlerinde ibret olmaz (Cimrinin gözlerinde ibret olmaz)

Kimesneye bulardan himmet olmaz (Bunlardan kimseye yardım da gelmez)” (Gölpınarlı, 1991, s.28; Günay ve Horata, 1994, s.160).

Öğrencilerin yazamadığı durumlarda ise öğretmen tarafından yazılabilecek aşağıda yer verilen örnek niteliğindeki dizeler yazılabilir:

-Topu topu üç gün derler ömrüne
Ne getirdin ki dünden, götüreceğin ne
Gidilecek bir yol var ki herkes orada
Kaçış yok, varılacak elbet sonunda
Giden gitti eli bomboş
Hadi durma yardıma koş
Üzme, ezip de geçme boşuna
Dün gitti, bugün gitmekte
Yaşa doyasıya yarına
Yaşat doyasıya yardımla.

Sevgi, eşitlik ve yardımseverlik değerlerini ön plana çıkarmak için yazılan yukarıdaki örneklerin benzerleri birçok değer için çoğaltılarak yazılabilir. Öğrencilerin dikkatini çeken ifadeler kullanılarak konular eğlenceli hale getirilebilir. Böylelikle kitaplarda genellikle sadece birkaç özlü sözüne yer verilen Yunus Emre’nin Risalet’ün Nushiyye eserine de yer verilmiş ve eserdeki nasihatlerinden faydalanılmış olunur.

Edebi eserlerden biri olan Risalet’ün Nushiyye’de Yunus Emre’nin değindiği değerler, iyi vatandaş yetiştirme gayesi güden sosyal bilgiler dersi aracılığıyla yapılacak değerler eğitiminde yol göstericidir ve eserin değer eğitime katkı sunabileceği tespit edilmiştir. Eserde yer verilen değerler tüm insanlığa seslenmektedir. Netice itibarıyla Risalet’ün Nushiyye, ahlaki ilkeleri öğretmek gayesiyle kaleme alınmış olduğu için değerler bakımından zengindir ve sosyal bilgiler disiplini tarafından kullanılabilir özelliktedir.

Eğitim kurumlarında ayın değerini belirleyip o değere ilişkin özlü sözlerle pano hazırlamaktan öteye geçemeyen değerler eğitimi çalışmaları, pano çalışmalarının yanında okul içinde düzenlenecek öğrenci ve öğretmen katılımlı çeşitli etkinliklerle daha etkili hale getirilebilir. Bu bakımdan aşağıda Milli Eğitim Bakanlığının 2018 yılında hazırladığı SBÖP kapsamındaki bazı kazanımlar esas alınarak değerlerle ilgili etkinlik örnekleri yazılmıştır. Okullarda benzer örnekler çoğaltılarak farklı kazanım ve değerlere dair bazı özel gün ve haftalarda veya çeşitli zamanlarda etkinlikler yapılmasının değerler eğitimi sürecini daha aktif ve kalıcı kılacağı ifade edilebilir.

Milli Eğitim Bakanlığı 2018 yılı SBÖP kapsamındaki bazı kazanımlar incelenmiştir. Buna göre, 4. sınıf düzeyindeki *Birey ve Toplum* adlı 1. öğrenme alanında aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

“Bu öğrenme alanı işlenirken *saygı ve sorumluluk* gibi değerlerle kanıt kullanma, zaman ve kronolojiyi algılama ile empati kurma gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.” (MEB, 2018, s.14).

4. kazanım ise şöyledir:

“SB.4.1.4. kazanım: “Kendisini farklı özelliklere sahip diğer bireylerin yerine koyar.”

“Farklı yeteneklere, beğenilere ve kişilik özelliklerine sahip bireylerin yanı sıra dezavantajlı (engelli, yoksul, devlet bakımına muhtaç veya kronik sağlık sorunları yaşayan) bireylerin durumlarına da değinilir” (MEB, 2018, s.14).

Yukarıdaki kazanım çerçevesinde yazılmış olan etkinlik örneği aşağıda sunulmuştur. Etkinlik, belirli gün ve haftalardan biri olan *18-24 Mart Yaşlılar Haftası* çerçevesinde planlanmış olup etkinlik aracılığıyla *saygı* değeri üzerine yoğunlaşmıştır.

Etkinlik adı: Yaşlı gözler

Etkinlik yeri: Derslikler, idari birimler ve okul girişinde kurulan yaşlılar haftası kürsüsü.

Görevliler: Bir öğretmen, iki kız ve iki erkek olmak üzere dört öğrenci (biri erkek biri kız iki öğrenci yaşlı kılığında olacak, bir öğrenci çikolata taşıyacak ve bir öğrenci kürsüde bekleyecektir).

Araç, gereç ve malzemeler: Fon müziği için bilgisayar, beyaz sakal yapmak için pamuk, pamuğu tutturmak için lastik, baston, etek, pantolon, yelek, başörtüsü, şal, terlik, kasket, gözlük, birkaç paket çikolata, kalem, küçük not kâğıtları, kürsü, pano için hazırlanmış olan yaşlılıkla ilgili görseller ve yazılar, kürsüye dikkat çekmek için öğrencilerin yaptığı iki yaşlı insan figürüdür.

Etkinlikten birkaç gün önce öğretmen tarafından etkinliğe katılacak gönüllü öğrenciler belirlenir, içeriğe ve hedefe dair bilgilendirme yapılır. Etkinliğe dair bilgilerin okuldaki öğrencilerle paylaşılması söylenir. Malzemeleri kimlerin getireceği belirlenir ve panoya asılacak içerikler konusunda görev dağılımı yapılır. Okul idaresi ile iletişime geçilerek etkinlik günü tenefüslerde dinletilecek fon müziği hazırlanır. Öğrencilerin hazırlık çalışmaları için kullanacağı oda belirlenir.

Etkinlik içeriğinde, yaşlılar haftasında huzurevine hiç ziyaretçisi gelmeyen, kronik hastalıkları olan iki yaşlı birey, unutulduklarını düşünüp kendileri bir okula ziyarete giderek hatırlanmak ister. Ellerindeki çikolata paketlerini okul girişinde karşılaştıkları bir öğrenciye verip onu da yanlarına alarak sınıf sınıf gezmeyi ve kendilerinin hatırlanmadığını,

kendilerine artık eskisi kadar saygı duyulmadığını öğrencilere iletmek isterler. Sınıflara girmeden önce öğretmen kapıyı çalıp öğrencilere ziyaretçilerinin olduğunu söyleyerek dikkatlerini çeker ve etkinliği başlatır. Yaşlılar, her sınıfı ve idari birimi tek tek gezip doğaçlama bir şekilde serzenişlerini ve yeni neslin davranışlarından vb. şikâyetlerini iletirler. Öğrencilerle sohbet edip her öğrenciye çikolata ikram ederler. O sırada bazı öğrenciler olayın içine girerek gerçek tepkilerini verirken (saygı gösterip el öperken, yer verirken vb.) bazıları ise saygısız hareketler sergileyebilir. Tam da bu noktada söz konusu saygı değerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Ziyaretin sonunda yaşlılar, yaşlılara saygı göstermenin, onları hatırlamanın ve empati yapmanın öneminden bahsederek yaşlılığın yaşamın bir parçası olduğunu, yaşlılığa bağlı olarak meydana gelen biyopsikososyal değişimlerin olabileceğini ve günü geldiğinde kendilerinin de yaşlanacağını vurgular. Burada öğrenci, kazanımda da yer aldığı gibi kendisini farklı özelliklere sahip diğer bireylerin yerine koymaya çalışır. Öğrenci, öğretmen ve okul çalışanları teneffüs aralarında fon müziği eşliğinde, yazı ve görsellerin asıldığı değerler panosunun önünde kurulmuş olan kürsüde yaşlılık ve yaşlılara dair mesajlarını, duygu ve düşüncelerini masadaki not kâğıtlarına yazıp panoya asarlar. Sonrasında herkes, bir başkasının panoya yazdığı mesajları okuma fırsatı bulur. Böylece farklı duygu ve düşünceler aracılığıyla da süreci yaşamış olur.

Milli Eğitim Bakanlığı 2018 yılı SBÖP kapsamındaki incelenen diğer kazanımlara aşağıda değinilmiştir. Buna göre, 4. sınıf düzeyindeki *Birey ve Toplum* adlı 1. öğrenme alanındaki 5. kazanım ise şu şekildedir:

“SB.4.1.5. Diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı ile karşılar.” (MEB, 2018, s.14).

6. sınıf düzeyinde 1. öğrenme alanı olan *Birey ve Toplum*’da ise aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

“Bu öğrenme alanı işlenirken *dayanışma ve yardımseverlik* gibi değerlerle eleştirel düşünme ile zaman ve kronolojiyi algılama gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.” (MEB, 2018, s.20).

Bu öğrenme alanındaki 3. kazanım aşağıdaki gibidir:

“SB.6.1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.” (MEB, 2018, s.20).

“Farklı kişi ve gruplara karşı zaman zaman rastlanan kalıp yargı ve ön yargı örnekleri incelenir. Toplumsal birlikteliğin özel gereksinimli bireylerin yanı sıra farklı sosyoekonomik gruplara mensup olanlar ile farklı etnik, dinî ve mezhepsel aidiyetlere saygı duymayı gerektirdiği üzerinde durulur.” (MEB, 2018, s.20).

Sınıf düzeyleri farklı olmasına rağmen yukarıda bahsi geçen kazanımlar, aynı öğrenme alanı kapsamındadır. Kazanımlar, içerdikleri değerler ve anlam bakımından değerlendirildiğinde her iki kazanımın da birbiriyle örtüştüğü söylenebilir.

Yukarıdaki kazanımlar çerçevesinde yazılmış olan etkinlik örneği aşağıda sunulmuştur. Etkinlik, 3 Aralık Dünya Engelliler Günü çerçevesinde planlanmış olup etkinlik aracılığıyla 4. sınıf kazanımı doğrultusunda *saygı*, 6. sınıf kazanımı doğrultusunda *yardımseverlik* değerine odaklanılırken etkinlikte ayrıca *duyarlılık* ve *eşitlik* değerleri üzerine de yoğunlaşmıştır.

Etkinlik adı: Engelsiz(siniz)

Etkinlik yeri: Koridorlar, kantin, bahçe, merdivenler, dersliklerin olduğu katlar, idari birimler ve okul panosunun önü

Görevliler: Bir öğretmen, çeşitli engel durumlarını temsil edecek sayıda öğrenci (bir öğrenci görme engelli, biri işitme engelli, biri ortopedik engelli vb.)

Araç, gereç ve malzemeler: Baston, göz bandı, renkli kalemler ve A4 boyutunda kâğıtlar, bant, tekerlekli sandalye.

Etkinlikten birkaç gün önce öğretmen tarafından etkinliğe katılacak gönüllü öğrenciler belirlenir, içeriğe ve hedefe dair bilgilendirme yapılır. Etkinliğe dair bilgilerin okuldaki öğrencilerle paylaşılmaması söylenir. Malzemeleri kimlerin getireceği belirlenir. Okul idaresi ile iletişime geçilerek tekerlekli sandalye temin edilir. Öğrencilerin hazırlık çalışmaları için kullanacağı oda belirlenir. Kâğıtlara renkli kalemlerle uzaktan okunacak boyutta 3, *Aralık, dünya, engelliler, günü, engel, siz(siniz), bir gün değil her gün* kelimelerinden oluşan sloganlar yazılır. Her bir engel grubunu temsil eden öğrencinin sırtına kelimeler bantla tek tek yapıştırılır.

Etkinlik kapsamında bir öğrencinin gözlerine siyah göz bandı takılır (görme engeli), bir öğrencinin kolu gömleğinin içinde gizlenir (ortopedik engel), bir öğrenci baston kullanır (ortopedik engel), bir öğrenci tekerlekli sandalyeye oturur. Öğrenciler, teneffüslerde hem birimleri (koridorlar, kantin, bahçe, merdivenler, dersliklerin olduğu katlar, idari birimler) gezmeyi hem de engel durumlarını temsil etmeyi dönüşümlü şekilde yaparlar. Bu öğrencilerin sırtındaki tek başına anlam ifade etmeyen kelimeleri okumaya çalışan diğer öğrencilerin konuya dikkati çekilmiş olur. Her yerde engelleri temsil eden öğrencileri gördüklerinde durum hakkında fikir sahibi olurlar ve duruma ilgi duyarlar. Örneğin, görme engelli öğrencinin koluna girip ona yardım eder, tekerlekli sandalye ile merdiven çıkamayan öğrenciye destek olur. Böylece okul çapında bir farkındalık yaratılarak herkesin katılımı gerçekleşir. Etkinlik sırasında görevli öğrencilerin dışındaki öğrencilerin de engel

durumlarını tecrübe etmelerine imkan verilir (tekerlekli sandalyeye oturma, bastonla veya göz bandıyla birkaç dakika yürüme vb.). Bu sayede empati yapmaları, bireysel farklılıklara saygı duymaları ve ön yargılı olmamaları sağlanır. Engelli bireylere daha duyarlı davranılması gerektiği anlaşılır. Aslında bireysel özellikler ne olursa olsun herkesin temelde eşit bir insan olduğunun farkına varılır. Etkinlik sonunda öğrenciler tüm derslerin bittiği saatin sonuna denk gelecek şekilde okulun girişine sırtları dönük ve sırtlarındaki yazıların anlamlı bir bütün oluşturacağı şekilde sıraya dizilirler ve etkinliğin mesajını verirler: *3 Aralık Dünya Engelliler Günü, engelsiz(siniz), bir gün değil her gün.*

Her iki etkinlikte de görüleceği üzere etkinlik, bir sınıfla sınırlı kalmayıp okul çapında gerçekleşmektedir. Değerler eğitimi sürecine tüm öğrencilerin ve okul çalışanlarının katılımı oldukça önemlidir. Etkinliklerle bu ilke sağlanmaya çalışılmıştır. Öğrenciler etkinliğe bire bir katıldıkları için farkındalık durumları en üst seviyeye çıkacaktır. Yaparak yaşayarak kalıcı öğrenmeler sağlanacaktır. Ayrıca bir etkinlik aracılığıyla birkaç değere birden vurgu yapılabilir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın benzer doğrultuda yapılan diğer çalışmalarla örtüşen ve örtüşmeyen yönleri üzerinde durulmuş, araştırmanın sonuçlarına değinilmiş ve elde edilen sonuçlara dayalı olarak birtakım önerilerde bulunulmuştur.

5.1. Tartışma

Yunus Emre'nin yazdığı eserde dürüstlük, bilimsellik, yardımseverlik, barış, duyarlılık, saygı, sevgi, özgürlük, çalışkanlık, dayanışma, adalet ve eşitlik değerlerine değindiği görülmektedir.

Yunus Emre, adalet değerine 3 dizede (%0,7) değinmiştir. Yunus Emre, cehennem Allah'ın adalet ışığından olduğunu ifade ederek cehennem kavramının kaynağı olarak adaleti göstermiş ve adalet değerine vurgu yapmıştır ve her fırsatta herkese yol gösteren aklı adil davranan yüce bir kişiye benzeterek adalet değerinin önemini yinelemiştir. Yalçın (2019) tarafından yapılan “*Tarık Buğra'nın Romanlarında Değerler Eğitimi*” adlı tez çalışmasında incelenen eserlerde adalet değeri, Buğra'nın kahramanlarında bulunmasını talep ettiği bir değerdir. Eserlerde karakterlerin diğer insanların malına göz koymaması, paylaşımlarda hakkaniyete dikkat edilmesi konularına vurgu yapılmıştır. Buğra, sosyal yapının sağlıklı işleyebilmesi, çeşitli yaşam tarzlarının ve kültürlerin bir arada olabilmesi adına adaletin mutlaka tesis edilmesi fikrini ele almıştır. Konuya dair bir diğer çalışma da Yığman (2019) tarafından yapılan “*Değerler Eğitimi Açısından Âşık Veysel'in Şiirleri*” başlıklı tez çalışmasıdır. Âşık Veysel, şiirlerinde Atatürk'ün ülkeyi adil bir şekilde yönettiğinden ve Türkiye Cumhuriyeti devletinde adaletin inşa edildiğinden bahsetmiştir. Veysel, cumhuriyet ve demokrasinin hüküm sürdüğü yerde adil bir yapının var olduğunu belirtmiştir. İncelenen iki eserdeki adalet değeri kıyaslandığında esasen aynı yönde oldukları belirtilebilir. Sonuç olarak yapılan iki çalışma ve Risalet'ün Nushiyye incelendiğinde adalet değerinin çeşitli yönlerine yer verilse de her üç eserde adalet değerinin insanların ve toplumların temel değerleri arasında olduğu görülmektedir.

Toplumun bir arada yaşamasında önemli yeri olan değerlerden biri de barış değeridir. Yunus Emre, eserde barış değerine 14 dizede (%3,4) yer vermiştir. Kişinin öncelikle kendisiyle barışık olması gerektiğini aksi halde diğer insanlara barışçıl yaklaşamayacağını ifade etmiştir. Yunus Emre, tamanın barış ortamını bozduğunu, aklın tamanın karşısına kanaati çıkarmasıyla tamadan vazgeçilince huzura erişildiğini

vurgulamıştır. Ayrıca kibirli kişilerin kavgacı olduğunu yani barış yanlısı olmadığını ve kötü olduklarını ifade ederek barış değerine dikkat çekmiştir. Birkan (2016) tarafından yapılan “*Kutadgu Bilig’de Değerler Öğretimi*” başlıklı çalışma kapsamında incelenen Kutadgu Bilig’de barış değerine dair ifadelerde dost edinmenin önemi, dosta sahip çıkılması, düşmanın daima tehlikeli olacağı ve düşmana karşı kendini savunmanın gerektiği belirtilmiştir. Barışmanın ise büyük bir erdem olduğundan bahsedilerek dost edinmek için daima barıştan yana olmak gerektiği vurgulanmıştır. Sonuç olarak Risalet’ün Nushiyye ve Kutadgu Bilig’de barış değerine yer verilmesi her iki eser sahibi tarafından bu değere verilen önemi göstermektedir.

Risalet’ün Nushiyye’de SBÖP’de bulunan değerlerden bilimsellik değerine 118 dizede (%28,7) yer verilmiştir. Yunus Emre, bilimsellik değerinden bahsederken genellikle aklın üstünlüğü, yol göstericiliği üzerinde durmuş ve karşılaşılan sorunlarda kendisine danışılması gereken bilge kişi olarak akli göstermiştir. Akıl, kötü huylardan bazıları olan tamanın karşısına kanaati, kibrin karşısına tevazuyu, öfkenin karşısına sabrı ve cimriliğin karşısına cömertliği çözüm olarak çıkarmıştır. Sorunların ancak bilge kişiler yardımıyla çözülebileceği, aklın, bilginin rehberliğinde sorunlarla başa çıkılabileceği ve kötü özelliklerle savaşılabileceğinden bahsetmiştir. Bilgen (2019) tarafından yapılan “*Değerler Eğitimi Açısından Kutadgu Bilig*” başlıklı tez çalışmasında incelenen eserde bilgi sahibi olmanın tüm dönemlerde insana gösterilen saygının bir nedeni olduğu, sosyal yaşamda bireyin değerine değer kattığı ve mesleği olan kişilerin de mesleklerine dair yeterli düzeyde bilgiye sahip olmasının önemine değinilmiştir. Okutan’ın (2015) yaptığı “*Kabusname’nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*” adındaki çalışmada incelenen eserde bilimsellik değerine yer verildiği tespit edilmiştir. Kabusname’de bilimsellik değerine dair kısımlarda bilginin insanın tükenmez hazinesi olduğundan, insanların bir eleğe benzetilen bilgi sayesinde iyiyi kötünden, güzeli çirkinden, zulmü adaletten ve cahili âlimden ayırmaya yardımcı olduğundan bahsedilmiştir. Kitaplarla, âlimlerle arkadaşlığın ilmi artırdığına, ilim arttıkça da mütevazı olunduğuna değinilmiş; ilim öğrenirken kibirden uzak ve alçakgönüllü olmak gerektiği vurgulanmıştır. İki eserin bilimselliği ele alış biçimleri incelendiğinde eserlerde bilimsellik ve bilimselliğe dair kavramlara önem verildiği ve bu açıdan Yunus Emre ile benzer yönde yaklaşım gösterdikleri görülmektedir.

Yunus Emre, bir diğer önemli değer olan çalışkanlık değerine 3 dizede (%0,7) değinmiştir. *Kin yokdur gayretün iy kaydasuz can*, dizesinde kişinin hiçbir çaba sarf etmediğini yani çalışkan olmadığını ifade ederek çalışkanlık değerine gönderme yapmıştır. Cimri olmanın insanı, Allah’tan uzaklaştıracağını ve cimri kişinin herhangi bir çabasının da

olmayacağını belirtmiştir. *Gayretin nereye gitti*, derken kişiye çaba harcaması, çalışkan olması gerektiğini hatırlatmıştır. Literatürde çalışkanlık değerini ele alan çalışmalardan biri Akbalık (2015) tarafından yapılan “*Değerler Eğitimi Bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli’nin Eserlerinde Yer Alan Eğitsel Unsurlar*” adlı çalışmadır. Hacı Bektaş-ı Veli’nin düşünce yapısında çalışmak, dünyevi bir yaşam ve manevi yönleri bakımından bir zorunluluktur. Çalışkanlık, bireyleri, toplumları yücelten bir değerdir ve eserde insanların çalışması önerilmiştir. Bir başka çalışma da Kumbasar (2011) tarafından “*Muzaffer İzgü’nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*” başlığıyla yapılan yüksek lisans tezidir. Eserlerde çalışkanlık değerine doğrudan değinilmese de tembellik neticesinde kişinin yaşayabileceği durumlardan bahsedilerek çalışkan olmanın önemi vurgulanmış ve kişinin çalışarak birçok şeyi elde edebileceği belirtilmiştir. Gençlik romanlarında da ders çalışmanın sağlayacağı faydalara değinilmiştir. Muzaffer İzgü ve Hacı Bektaş-ı Veli, çalışkanlık değerini yaşamak için bir zorunluluk olarak görmüşler ve bu değere önem vermişlerdir. Nihayetinde her iki eser de Yunus Emre’nin eserindeki gibi çalışkanlık değerine önem vermiş ve çalışkan olmanın erdeminden bahsetmişlerdir.

Dayanışma da toplumda önemli değerlerdendir. Yunus Emre, bu değere 6 dizede (%1,5) değinmiştir. Yunus Emre, birlik ve dirlik kavramlarını dile getirerek dayanışmaya değinmiştir. El birliğiyle gönül şehrinin kötülüklerden kurtarılabilceğini ifade etmiştir. Özay (2019) tarafından yapılan “*Çocuk Edebiyatı Açısından Ülker Köksal’ın Romanlarında Değerler Eğitimi*” adlı tezde Ülker Köksal’ın tüm romanları incelenmiş ve hepsinde dayanışma değerine değinildiği belirtilmiştir. Bu romanlarda yapılması gereken işlerde insanların birbirlerine yardım etmeleri noktasında dayanışma değeri öne çıkmıştır. Nihayetinde eserde Yunus Emre’nin eserindeki gibi dayanışma değeri ön plana çıkarılmıştır.

Yunus Emre, sosyal ve bireysel yaşamın temel değerlerinden biri olan duyarlılık değerine 24 dizede (%5,9) değinmiştir. Yunus Emre, duyarlılık kavramını daha çok sosyal duyarlılık olarak ele almıştır. Eserde insanların bir gaflet içinde oldukları için doğru yoldan sapıp birlik olamadıklarını, içinde Allah inancı taşıyan insanların bu gafletten kurtulması ve birbirlerine karşı daha duyarlı olması gerektiğini ifade ederek bir başkası için kaygılanmış ve duyarlılık göstermiştir. Kişinin gafletten uyanarak Allah’a inanması ve güvenmesi beklenmektedir. Kin ve gıybet kapılan insanın gözlerinde perde olduğunu ve daima karanlıkta kaldığını, kin ve gıybetin Allah’ı ona göstermediğini belirtmiştir. Yani bir insanın içinde bulunduğu olumsuz düşünce ve yaklaşımlardan dolayı o kişiye karşı duyarlılık gösterilmiştir. Kendisine zaman ayırmayan, başıboş davranan kişiye kendiyle ilgilenmesi ve kendini eleştirmesi tavsiye edilmiştir. Yani aslında bir başka kişiye karşı gösterilen duyarlılık

hali mevcuttur. Topcu'nun (2016) yaptığı “*Saltukname'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*” başlıklı çalışmada duyarlılık değerine dair ifadeler insanın canlılara, insanlara yapılan haksızlık ve zulümlere, İslam dininin emirlerine duyarlılık göstermesi gerektiği şeklindedir. Bu bakımdan Saltuk Gazi'nin duyarlılık değerini ele alış biçimi genel anlamda insana karşı gösterilen duyarlılığın önemine değinmek şeklindedir. Söz konusu çerçevede eserde duyarlılık değerinin Risalet'ün Nushiyye'dekiyle benzer yönleri sahip olduğu ifade edilebilir.

Yunus Emre, eserinde dürüstlük değerine 122 dizede (%29,7) yer vermiştir. Bu dizelerde dürüstlüğün gereklerinden biri olan doğruluk kavramına sıkça değinmiştir. İnsanın içinin ve dışının bir, sözleri ve davranışları arasında uyum olması gerektiğinden; yalan, iftira, riyakarlık ve gıybetin kötülüğünden bahsetmiştir. Değerler eğitimine dair çalışmalarda dürüstlük değerine genellikle yer verildiği görülmektedir. Güler'in yaptığı (2015) “*Değerler Eğitimi Açısından Lutfiyye-i Vehbi*” isimli çalışmada incelenen eserde dürüstlük değerine dair öneriler mevcuttur. Riyâkarlıktan ve halka sıkıntı vermekten kaçınılması gerektiği belirtilmiştir. Din konusunda riyâkarlıktan, yalan sözden uzak olma ve dürüstlükten ayrılmama öğütlenmiştir. Doğru yolda yürüyerek ve lafı doğru biçimde söyleyerek doğru yola varılacağı vurgulanmıştır. Konuya dair bir başka çalışma da Kaynak'ın (2012) yapmış olduğu “*Değerler Eğitimi Bağlamında Sevinç Çokum'un Hikâyelerinin Analizi*” isimli çalışmadır. İncelenen eserlerde yalancılığın hoş karşılanmadığı, yalancı insanların ömürlerini yok yere harcadıkları ifade edilmiştir. Yazarın verdiği doğruluk örnekleri aracılığıyla insanlar doğruları dile getirmeye sevk edilirken; yalancılığın tenkit edildiği örnekler aracılığıyla da insanların bu yaklaşımdan uzak durmaları uyarısı yapılmıştır. Bu yönden değerlendirildiğinde her iki eserde de dürüstlük değerinin Risalet'ün Nushiyye'deki dürüstlük değeriyle benzer şekilde ele alındığı ifade edilebilir. Doğruluk, yalan ve riyadan uzak durmak gibi kavramlar üç eserde de ön plandadır.

Yunus Emre, yaşamın temel değerlerinden biri olan eşitlik değerine 21 dizede (%5,1) değinmiştir. Yunus Emre, kibir kavramını kişileştirerek kibrin sadece kendisini beğendiğini ve daima yukarılarda durduğunu ifade etmiştir. Kibirli kişinin kendini diğer kişilerden üstün görme hali mevcuttur. Oysa kimse kimseden üstün değildir, herkes eşittir. Yunus Emre, kibir kavramı aracılığıyla eşitlik değerinin önemine vurgu yapmıştır. Eşitlik değerine yer verilen çalışmalardan biri Şahin (2019) tarafından yapılan “*Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Değerler Eğitimi*” adlı tezdır. Çalışmada, Sabahattin Ali'nin eserlerindeki temel düşünceler ifade edilmiştir. Eserlerde devletin verdiği hizmetlerden herkesin eşit yararlanma hakkına sahip olduğuna değinilmiştir. Aydınların ve zengin kesimin insanları hor görme

yaklaşımı sosyal bir sorun şeklinde okuyucuya aktarılmıştır. Yazar, öykülerinde işlediği köylü, kentli ve aydın karakterler aracılığıyla tüm insanların eşit olduğuna dair mesaj vermek istemiştir. Temalarını meydana getirirken genel manada sosyal adaletsizlik ve eşitsizliklerin işlendiği öykülerde ailesinin maddi sıkıntıların yükünü sırtlamış okul çağındaki çocukların yaşamlarına değinmiştir. Sonuç olarak her iki eser incelendiğinde eşitlik değerinin önemsendiği görülmektedir.

Yunus Emre, özgürlük değerine 12 dizede (%2,9) değinmiştir. Yunus Emre, şehri (gönül) saran tamadan (açgözlülükten) şehrin kurtarıldığını ve özgürlüğüne kavuştuğunu belirtir. Öfke her yanını sarmış ve öfke divanı kişiyi mahkum ederek özgürlüğünü elinden almıştır. Öfkenin insanı esir ettiğinden, öfkesini yenemeyen kişinin aslında o duygunun elinde tıpkı bir esire benzetildiğinden bahsedilerek özgürlükdeğerine vurgu yapmıştır. Kıskanç kişinin bir suçlu gibi davrandığını, kıskançlık duygusunun kişiyi adeta esir alıp özgürlüğünden alıkoyduğunu ve kıskançlığa son verilmezse daha kötü sonuçlar doğurabileceğini belirterek kişinin duygularının esiri olmaması gerektiğine dikkat çekmiş ve özgürlüğe değinmiştir. Özgürlük değerine dair çalışmalar arasında Özgür (2019) tarafından yapılan “*Cengiz Dağcı’nın Romanlarında Değerler Eğitimi*” adlı tez dikkat çekmektedir. Cengiz Dağcı, özgürlüğün bir ulusun yalnızca vatan topraklarında yaşamasına bağlı olduğuna inanmış, vatan hasreti ve özgürlük kavramlarına eserlerinde değinmiştir. Dağcı’ya göre vatan toprağında özgür olabilmek barış ve eşitlik değerleri sayesinde. Eser özgürlük değerine verdiği önem bakımından Yunus Emre’nin eseri ile aynı düşüncüyü paylaşmaktadır.

Yunus Emre, sosyal ve bireysel yaşamın bir diğer önemli değeri olan saygı değerine 6 dizede (%1,5) değinmiştir. Yunus Emre, bazı dizelerde Allah huzuruna edeple çıkılmadığını ancak huzurda gerekli tek şeyin edep olduğunu vurgulamış ve Allah’a karşı kulluk vazifesinin edeple yapılmadığına değinerek saygı değerine dikkat çekmiştir. Literatüre bakıldığında değerler eğitime dair yapılan çalışmalarda saygı değerine de çok yer verildiği görülmektedir. Çelikten (2019) tarafından yazılan “*Nezihe Meriç’in Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*” adlı tezde yazarın eserlerinde insanların maddi durumlarına bakarak onlara saygı göstermenin yanlışlığından, insanın sırf insan olması sebebiyle değerli olduğundan bahsettiğine değinilmiştir. Ayrıca büyüklerin yanındaki tavırlara ve kişinin girdiği her ortamda saygı konusuna dikkat etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yine telefon konuşmalarında, tanışma merasimlerinde de saygı gösterilmelidir. Eserde de saygı değeri daha çok genel görgü kuralları çerçevesinde ele alınmıştır. Risalet’ün Nushiyye’de yer alan saygı değerinde ise yine insanlara saygı duyma ve Allah huzuruna edeple çıkma vurgulanmaktadır.

Yunus Emre'nin eserindeki temel değerlerden biri de sevgi değeridir. Yunus Emre, sevgi değerine 40 dizede (%9,7) değinmiştir. Yunus Emre, bireyin imanının sevdiği nesneyle ilgili olduğunu, bireyin Allah'a sevgi duyarsa Allah'a, eşyaya sevgi duyarsa eşyaya iman etmiş sayıldığını ve bireyin içinde büyüyen sevgi neye karşı ise o sevgi çeşidinin kişiyi yönettiğini belirtmiştir. Sevdiği şeye kavuşmanın gerçek mana olduğunu ve onun dışında bir davanın anlamsız olduğunu da dile getirmiştir. Herkesin kalbinin Allah sevgisiyle kuşandığında nihayetinde en doğru yolu bulacağını düşünmüştür. İçinde Allah sevgisi taşımayan kişi zaten doğru yoldan çıkmıştır. Cömert yani eli açık kişinin manevi aşka ulaşacağını vurgulamıştır. Kişinin beden gözüyle değil can gözüyle Allah'ı görmesi kula farz kılınmıştır. Kimin canı varsa Allah'ı görür. Yunus Emre, birçok dizede Allah sevgisinden bahsetmiştir. Esra Yılmaz'a (2012) ait "*Ziya Gökalp'in Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*" adlı tezde şairin şiirlerinde yer verilen bir değer olan sevgiye dair yorumlar yapılmıştır. Gökalp, şiirlerinde genel olarak millet, aile, vatan, bayrak, dil sevgisi gibi sevgi çeşitlerine değinmiş ve vatan, millet sevgisine sıkça yer vermiştir. Bir başka çalışma ise Emer (2014) tarafından yapılan "*Safahat'ta Değerler Eğitimi Unsurları*" adlı çalışmadır. Mehmet Akif, sevgiyle hareket etmenin toplumsal ve kültürel beraberliği sağlayacağını ifade etmiştir. Mehmet Akif, Allah ve peygamber sevgisine dizelerinde yer vermiştir. Bu bakımdan adı geçen iki çalışmada sevgi değeri değişik yönlerden incelenmiştir. Her iki eserin de sevgi değerine önem vermesi Yunus Emre ile aynı değere vurgu yaptıklarını göstermektedir. Mehmet Akif ve Yunus Emre sevgi konusunu Allah sevgisi ekseninde ele almalarıyla benzer yaklaşım sergilemişlerdir.

Yunus Emre, sosyal birlik ve beraberliğin meydana gelmesinde önemli bir yere sahip olan yardımseverlik değerine yer verdiği 42 dizede (%10,2) cömertlik kavramına ve yardımseverliğin zıddı olan cimriliğe değinerek yardımseverlik değerinin önemini vurgulamak istemiştir. Eserde yardımseverliğin iyiliğinden, cimriliğin ise kötülüğünden bahsetmiş, cimri insanların özellikleri hakkında bilgi vererek cimri insanın kendine ve başkalarına hiç faydası olmadığından dem vurmıştır. Yunus Emre, dünya malına tapan Karun örneği üzerinden cimri insanların yaşayabileceği olumsuz durumlara dikkat çekmiştir. Kişilerin başkalarına zekât vererek yardım edebileceğini göstermiştir. Eserde cömertlik kavramı sıkça dile getirilerek bu kavram üzerinden yardımseverliğe değinilmiştir. Literatürde değerler eğitime dair çok sayıda çalışmada yardımseverlik değerinin hemen hemen aynı yönde yer aldığı fark edilmektedir. Çırak (2013) tarafından yapılan "*Cengiz Aytmatov Romanlarının Değerler Eğitime Katkısı*" isimli çalışmada incelediği eserde dil, din, ırk ve düşünce ayrımına gitmeden yardıma ihtiyacı olan kişilere, engellilere, yaşlı

bireylere, hastalar başta olacak şekilde bütün insanlara yardım edilmesinin vurgulandığını belirtmiştir. Bir diğer çalışma ise Özay (2019) tarafından yapılan “*Çocuk Edebiyatı Açısından Ülker Köksal’ın Romanlarında Değerler Eğitimi*” adlı tezdır. Köksal’ın yazdığı neredeyse tüm romanlarında yardımlaşma değerine dair ifadeler yer almıştır. İlgili değer sıklıkla aile fertlerinin, arkadaşların karşılıklı yardımlaşması, maddi anlamda yapılan yardımlar olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Risalet’ün Nushiyye ile yukarıdaki iki eserin yardımseverlik değerini vurgulamaları bakımından yaklaşımlarının yakın olduğu ifade edilebilir.

5.2. Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın bu kısmında temel bulgular özetlenmiş ve araştırmadan ulaşılan sonuçlara değinilerek bu sonuçlara dayalı birtakım öneriler takdim edilmiştir. Ayrıca, bu bölümde araştırmanın sınırlılıkları da ele alınmış ve ileride yapılabilecek çalışmalara ışık tutacak öneriler sunulmuştur.

Araştırmanın problemi, SBÖP kapsamındaki değerlerden Risalet’ün Nushiyye’de yer verilenleri belirlemek ve eserin değerler eğitimi açısından önemini tespit etmektir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında bu bakımdan alana katkı sunması beklenmektedir.

Çalışmanın bilimsel amaçlarından biri, Risalet’ün Nushiyye’de yer alan değerleri belirlemektir. Bu bakımdan birinci alt problem bağlamında değerlendirildiğinde Risalet’ün Nushiyye adlı eserde SBÖP’de verilmek istenen on sekiz değer varlık durumunun incelenmesi neticesinde eserin değerler eğitimi yönünden zengin kapsamda olduğu ve aranan on sekiz değerden on ikisini içerdiği tespit edilmiştir. Dize veya dizelerin içerdiği anlam bakımından eserde tespit edilen değerleri içeren dize sayılarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

Eserde sırasıyla 122 dizeye (%29,7) dürüstlük, 118 dizeye (%28,7) bilimsellik, 42 dizeye (%10,2) yardımseverlik ve 40 dizeye (%9,7) sevgi değeri, ardından 24 dizeye (%5,9) duyarlılık, 21 dize (%5,1) ile eşitlik, 14 dizeye (%3,4) barış, 12 dizeye (%2,9) özgürlük yer almaktadır. Dayanışma ve saygı değerleri 6’şar dize (%1,5) iken, dize sayısı en az olan değerler ise 3’er dize (%0,7) ile çalışkanlık ve adalet değerleridir. Eserin güzel ahlak ilkesiyle yazıldığı, bireyi kötülüklerden korumayı hedeflediği düşünüldüğünde eserde ele alınan değerlerin sayısı, değerleri içeren dize sayısı ve değerlerin içerdiği mesajlar eserin bu hedefe ulaşabilecek nitelikte olduğunu göstermektedir. Eserin değerler eğitiminde faydalanılabilecek zenginlikte olduğunun tespit edilmiş olması, çalışmanın birinci alt problemdeki amacına ulaştığını ifade etmektedir.

Çalışmanın alana en önemli katkısı değerlendirildiğinde Risaletü'n Nushiyye'nin SBÖP kapsamında değerler eğitimi açısından incelenen bir çalışma olmadığı için bu yönüyle araştırmanın sosyal bilgiler eğitiminde önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir. SBÖP değerlerinin büyük kısmını içermesi bakımından eserin değerler eğitiminde kullanılabilecek zenginlikte olduğu ortaya konmuştur.

Bugün değerler eğitimi ile ulaşılmak istenen hedef, yeni kuşaklara değerleri öğretmektir. Yunus Emre, çağlar evvelden bu sorumluluğu taşımış ve eserlerinde değerlere yer vererek şiir sanatını bu değerleri öğretmekte kullanmıştır. Yunus Emre'nin yaşam sürdüğü döneme bakıldığında insanların içinde yaşadığı olumsuz durumlar Risalet'ün Nushiyye'nin meydana gelmesine kaynaklık etmiştir. Yunus Emre, yaşadığı dönemin tüm sıkıntılara rağmen halkına seslenmiş ve eserinde yeni kuşaklara verilmesi gereken çok sayıda değere değinmiştir. Yunus Emre, şiirlerinde sevgi, saygı, dürüstlük, bilim, barış, yardımseverlik, dayanışma, özgürlük gibi evrensel değerlere yer vermiş ve bahsi geçen değerlerin 13. yüzyıldan bugüne dek gelmesinde değer taşıyıcılığı görevi üstlenmiştir. Yunus Emre'nin eserini kaleme aldığı devir göz önüne alınırsa bilimsellik, sevgi, barış, yardımseverlik, özgürlük, dayanışma ve dürüstlük gibi kavramların yoğun şekilde ele alındığı görülmektedir. Yunus Emre, şiirlerini sanat için değil halk için yazmıştır. Şiirlerinde bütün insanlığın meselelerini ele almış, günümüz insanının bile çok geç fark ettiği insanın değeri üzerine yüzyıllar önce eğilmiş ve bu özelliğinden dolayı bugüne dek etkisini sürdürebilmiştir.

Yunus Emre, evrendeki düzeni sosyal hayatta da görmeyi istemektedir (Karabağ ve Belenli, 2010; İgalç, 2018). Kişinin ruhunun sadece faziletlerle kuşandığında Allah'a yaklaşacağına inanmaktadır (İgalç, 2018, s.111). Bahsi geçen faziletler adalet, doğruluk, bilgelik ve hoşgöründen temel almaktadır (Karabağ ve Belenli, 2010; İgalç, 2018). Bu değerleri benimseyen ve ilahi aşka erişen kişiler Yunus Emre'nin idealize ettiği insan tipiyle uyum gösterir (İgalç, 2018, s.111).

Yunus Emre, yaşadığı devirde büyüklere karşı saygı, küçüklere şefkat gösterilmesi, fakir insanlara merhamet duyulması hususundaki görüşlerini insanlarla paylaşmış ve bu düşüncelerini yaymıştır (Karabağ ve Belenli, 2010, s.499). Yunus Emre'nin vurguladığı değerlerden biri de adalettir. Adaletli olmak, her bireye bir gözle bakmak insanlığın bir gereğidir. Yunus Emre'nin nazarında var olan her birey yektir ve eşittir (Koç ve Tanhan, 2010, s.626-627). Yunus Emre kibirden uzak durulmasını nasihat eder. Adalet ve eşitlik kavramları birbirini bütünleyen kavramlardır.

Yunus Emre, düşünce dünyasını barış ve sevgi üzerine kurmuştur. O nedenledir ki şiirlerinde barış kavramını sıkça ifade etmiştir. Şiirlerinde barış ve sevginin yerinin gönül olduğunu dile getirmiştir (Karabağ ve Belenli, 2010, s.500). Yunus Emre, yeryüzünde insanların barış içinde yaşamasını isteyen, içi her varlığa karşı duyduğu sevgiyle dolu bir gönül insanıdır.

“Yûnus Emre’nin şiirlerinde yardımlaşma değeri önemli bir yer tutmaktadır. Yûnus, insanın kazandığından yoksullara vermesini onları hoş görmesini öğütler. Yûnus, cömert olmaya yoksullara yardım etmeye çağırır. Eğer bu yardımların sonunda malda bir eksilme olursa Allah’ın bunu geri vereceğini söyler” (Demir, 2020, s.110). Yunus Emre, eserinde cimrilik kötü bir huy olduğu için bu huydan kaçınmak gerektiğini, cimrinin kendisine dahi faydası olmadığını, cimrinin iyi bir sonunun olmadığını belirterek insanlara iyi olmayan bu mizaçla ilgili uyarıda bulunmuştur. Yardımlaşmanın, malını bir başkasıyla paylaşmanın önemine vurgu yapmıştır.

Kişiler arası ilişkilerde konuşurken lafını özenle seçmek, dedikodu yapmamak, başkasının ardından konuşmamak gibi güzel ahlak ilkeleri Yunus Emre’nin şiirlerinde hayli önem arz eder (Okumuş, 2010, s.720). Bu ifadelerden Yunus Emre’nin özüyle sözüyle doğruluğa ve dürüstlüğe verdiği değer anlaşılmaktadır.

Çalışmanın bilimsel amaçlarından bir diğeri ise ikinci alt problem bağlamında Yunus Emre’den ve eserinden sosyal bilgiler dersi değerler eğitiminde nasıl faydalanılabileceğini tespit etmektir. Araştırma neticesinde SBÖP kapsamındaki on sekiz değerden on ikisi eserde tespit edilmiştir. Eserde bu değerleri içeren dize ve beyitlerden sosyal bilgiler dersi değer eğitimi sürecinde kaynak olarak faydalanılabilir. Sosyal bilgiler dersi değerler eğitimi sürecine katkı sunabilmesi için, araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında yer verilen ve eserde yoğun olarak değinilen bazı değerler üzerine öneri niteliğinde yazılmış kısa öykü örneklerinin ve etkinliklerin kullanılabilir nitelikte olduğu söylenebilir. Bu açıdan öneriler kısmındaki tavsiyelerin de uygulamaya dönük olmasının araştırmanın ikinci alt problemindeki amaca hizmet ettiği ve bu bakımdan araştırmanın ikinci alt probleminin de amacına ulaştığı ifade edilebilir.

Eğitsel açıdan incelendiğinde sevgi ve hoşgörü kavramları, Yunus Emre’nin eğitimci kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Yunus Emre’de sevgiyle donatıldığında insanın aklına ve kalbine seslenileceği, evrenin yaratılış maksadının sevgi olduğu için her varlığa sevgiyle bakılması anlayışı hâkimdir. Bu bakımdan Yunus Emre’nin anlayışı, eğitim sistemine uyarlandığında müspet neticeler elde edilecektir. Bu gayeyle Yunus Emre’nin eğitsel

görüşleri, eğitimin okul öncesinden itibaren en alt tabakadan en üste tabakaya doğru uygulamaya geçirilme çabasındaki yerini almalıdır (İgalçı, 2018, s.115).

Risalet'ün Nushiyye, öğrencilerin gelişimlerine olumlu katkı sunabilecek, kimlik oluşturmalarında yol gösterici olabilecek değerleri barındırması bakımından önem arz etmektedir. Yunus Emre, aktarmak istediği değerleri didaktik bir şekilde ele almış ve mesajlarını iletmeye çalışmıştır. Yunus Emre, olumlu bir karakter olan ve bilimselliği temsil eden akıllı, bilge kişi olarak sorunların çözümünde ön plana çıkarmaktadır. Akıl ise yol gösterici rolüyle olumsuz karakterlerin karşısına olumlu karakterleri çıkarmaktadır. Örneğin öfkenin karşısına sabrı, cimriliğin karşısına cömertliği, tamanın karşısına kanaati ve kibrin karşısına da tevazuyu çıkararak kişiyi kötü huylardan rehberliği sayesinde kurtarmaktadır.

Modernleşen dünyada modernleşme adı altında yitirilen değerlerin sayısı giderek artmaktadır. Teknoloji çağının getirdikleriyle öz benliğini unutmaya yüz tutmuş, dimağları esir alınmış genç nesillerin Anadolu'nun kadim topraklarında halkı irşad eden Yunus Emre gibi bir değerden haberdar olması sağlanmalıdır. İnsanın insanı kırdığı, zulmün kol gezdiği çağda bile bir Yunus bugüne geldiyse değerler suyu ile beslenecek köklerden geleceğe nice Yunuslar yetiştirilebilir. Bu doğrultuda Yunus'un inancı ve azmi yolumuzu aydınlatmalıdır. Yunus, rehber alındığı takdirde Bizim Yunus'a sahip çıkılmış olunur.

Yunus Emre'nin Risalet'ün Nushiyye adlı eseri SBÖP'de kazandırılması hedeflenen değerler açısından incelenmiş ve konuyla ilgili bazı öneriler sunulmuştur. Bu öneriler aşağıdaki gibidir.

Öneriler:

Yunus Emre'nin Risalet'ün Nushiyye adlı eserinde yer alan dize ve beyitlerin SBÖP'de kazandırılması hedeflenen değerler açısından hayli zengin olduğu, eserde programla kazandırılması hedeflenen on sekiz değerden on ikisinin yer aldığı belirlenmiştir. Sosyal bilgiler dersi aracılığıyla öğrencilere verilmek istenen değerlerin Risalet'ün Nushiyye'deki varlık durumunu sorgulayan bir çalışma olmadığı için eserde değerleri içerdiği belirlenen beyitlerden sosyal bilgiler dersinin işlendiği değişik sınıf düzeylerinde değer eğitimi sürecinde kaynak şeklinde faydalanılarak bahsi geçen değerlere öğretim programı kapsamında çeşitli öğrenme alanlarında ve farklı konu başlıkları ile yer verilmesi uygun düşebilir. Tasavvuf felsefesi soyut anlamlar taşıdığı için eserdeki metinlerden sosyal bilgiler eğitiminde yararlanılacağı zaman mutlaka uzman görüşüne başvurularak öğrenciye görecelik ilkesi kapsamında öğrencilerin seviyeleri ve sınıf düzeyleri göz önünde bulundurulmalı ve uygun metinler seçilmelidir. Seçilen metinler dil ve içerik bakımından sadeleştirilmelidir.

Yunus Emre ve felsefesi ile ilgili farkındalık yaratmak için okullarda Yunus Emre köşesi oluşturularak o köşede Yunus Emre'nin eserinin okunması sağlanabilir. Yine ilgili köşede görsel materyaller ile eserin içerdiği değerler sunulabilir.

Çalışma, MEB tarafından SBÖP aracılığıyla verilmek istenen değerlerin Yunus Emre'nin Risaletü'n Nushiyye adlı eserindeki varlık durumunun incelenmesi ile sınırlandırıldığı için ders kitaplarının içeriğine dair bulgulara yer verilmemiştir. MEB'in sosyal bilgiler dersi okutulan tüm sınıf düzeylerinde ders kitaplarında Yunus Emre hakkında bilgilere yer verilme durumunun incelenmesine dair bir çalışma yapılabilir.

SBÖP'deki değerler arasında bulunan ve Risalet'ün Nushiyye'de de 40 dizide (% 9,7) yer verilen sevgi değerinin öğrenme alanlarındaki kazanımlar aracılığıyla verilecek değerlerin sunulduğu açıklamalar kısmında doğrudan adı geçmediği tespit edilmiştir. Sevgi değeri, toplumsal birliğin sağlanması hususunda oldukça önemlidir. Değer eğitiminde sosyal bilgiler dersinin üstlendiği rol düşünüldüğünde sevgi değeri, programda net bir şekilde açıklanmalı ve kitaplarda yeterince değinilmelidir.

Araştırma sınırlılığı gereği yapılamayan ama yapılacak bir başka çalışma ile ders kitapları incelenerek kitaplarda sevgi değerine nasıl değinildiği, bu değeri içeren konu kapsamlarında Yunus Emre'ye yer verilip verilmediği ve yer verildiyse nasıl verildiği belirlenebilir.

2005 yılındaki Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer verilen hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerleri 2017 yılında yapılan değişiklikle programdan çıkarılmıştır. Hoşgörü değeri, Yunus Emre'nin önem verdiği değerlerin başında yer alırken günümüz dünyasında ise Yunus Emre'nin felsefesine tezat bir şekilde insanların birbirlerine karşı yitirdiği değerlerin başında yer almaktadır. Yaşanan toplumsal sorunların giderek artması da bu değerın yitirildiğine delalettir. Misafirperverlik değeri, Türk kültürünün temel taşlarından ve kültürel değerleri aktaran sosyal bilgiler dersi öğretim programından çıkarılmış olması yeni nesiller için olumsuz sonuçlar doğurabilir. Sağlıklı olmaya önem verme değeri, erken yaşlarda kazanılırsa bireyin tüm yaşamını etkileyecek bir değer olması bakımından önemlidir. Özellikle beslenmenin ve sporun sağlık üzerindeki etkisinin okul çağı çocuklarındaki önemi yadsınamaz. Sağlıksız beslenen yeni nesillerde birçok sağlık problemi (obezite, diyabet vb.) baş göstermektedir. Temizlik değeri de kişisel ve sosyal anlamda önemli değerlerdendir. Yaşanılan küresel salgın (Covid 19), temizlik değerinin önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bahsi geçen nedenlerle hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerlerinin programa yeniden alınması uygun olabilir.

Yunus Emre'nin eserinde değindiği tevazu, cömertlik, dedikodu yapmama gibi toplumsal değerlere SBÖP'de yer verilebilir veya yapılacak olan başka çalışmalarla eserde bu değerler incelenebilir.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında yazılmış olan etkinlik ve kısa öykü örneklerinden istifade edilerek benzerleri çoğaltılabilir. Etkinlikler, ders içi veya dışı yapılabilir, öykülere ise ders kitaplarında yer verilebilir.

SBÖP'de 6. sınıf düzeyinde 1. öğrenme alanı olan Birey ve Toplum'da verilecek değerler *dayanışma* ve *yardımseverlik* ile sınırlı kalmayıp bu değerlere *duyarlılık* ve *eşitlik* de eklenebilir.

Yunus Emre'nin değindiği sevgi, saygı, duyarlılık, yardımseverlik gibi değerleri yaşatmak adına okullarda öğrencilerin aktif olarak katıldığı projeler hazırlanarak öğrencilerin değerleri hissedebilecekleri ve fark edebilecekleri ortamlara (huzurevi, yaşlı bakım evleri, hastane, yetiştirme yurtları gibi) belirli aralıklarla ziyaretler düzenlenebilir.

Değer eğitimi sürecinde okullarda zorluklar yaşanmaktadır. Değer aktarım görevi sadece okullarda uygulandığında yeterli etkiyi gösterememektedir. Değerler eğitiminin uzun bir zamana yayılarak verilmesi gerektiği için değerler eğitimi hakkında aileler de eğitilmelidir. Ailelerin eğitilmesiyle ve ailelerin de çocuklarını eğitmeleriyle süreç daha etkili hale getirilebilir. Özellikle yoğun göç alan bölgelerde öğrencilere daha önceden verilecek olan eğitimle öğrencilerin yeni durumlara uyumları kolay hale getirilebilir ve böylelikle olası değer çatışmalarının önüne geçilerek ruhsal ve toplumsal sorunlar giderilmiş olur. Kırdan kente yapılan göçlerde değer çatışması neticesinde yaşanabilecek durumlardan bazıları kent yaşamına ayak uyduramamak ve değerleri kabullenmemek şeklinde gösterilebilir. Bu bakımdan okullarda ve ailede kentlilik bilincine vurgu yapılabilir (görgü kurallarını anlatmak, kent kültürünü örneklerle açıklamak vb.). İnsanın mekânla olan ilişkilerine destek olunarak bireyde aidiyet duygusu geliştirilebilir ve bu duyguya sahip olan bireylerde değerleri içselleştirme, yaşam şekli haline getirme daha kolay hale gelebilir.

KAYNAKÇA

- Acun, İ., Yücel, C., Önder A., ve Tarman, B. (2013). Değerler: Kim ne kadar değer veriyor?. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 191–206.
- Açıkel, F. (2018). *Yunus Emre'nin Eserlerinde Değerler Eğitimi Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Akbalık, H. (2015). *Değerler Eğitimi Bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin Eserlerinde Yer Alan Eğitsel Unsurlar*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27. Erişim adresi: <https://ded.dem.org.tr/tr/makale/deger-egitimi-akimlarina-genel-bir-bakis>
- Akkaya, N. (2014). Keloğlan masallarında yer alan değerlerin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2/1), 312-324. Erişim adresi: https://asosjournal.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=303997910_170%20NEV%C4%B0N%20AKKAYA.pdf&key=32840
- Akpınar, B. ve Aydemir, H. (2012). İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 41-53.
- Aktan, O. (2012). *100 Temel Eserlerde Yer Alan Değerlerle Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin Uyumunu*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Düzce.
- Aktan, O. ve Kılıç, A. (2015). Sosyal bilgiler öğretim programındaki değerleri 100 temel eserde bulunan değerlerin destekleme durumu. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(30), 7-68.
- Alimcan, D.ve Şam, E. A. (2017). Sosyal bilgiler dersi boyutunda değerler eğitiminin önemi ve medyanın değerler üzerindeki etkisi. *Milli Eğitim*, 215, 239-259.
- Alper, K. (2014). Türk nasihat geleneğinden bir örnek: Risâle-i Pend-i Aşıkân. *Turkish Studies*, 9(5), 211-232. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6968>
- Altan, M. Z. (2011). Çoklu zekâ kuramı ve değerler eğitimi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 53-57. Erişim adresi: <https://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/127841-20120111122256-6.pdf>

- Araz, R. (2007). Yûnus'ta gördüğümüz insan sevgisi ve hoşgörü yaklaşımları, Mûrekkep, Kültür Sanat Edebiyat Serisi, Ankara, Sayı:1, Kitap No: 4, s.3-6. Erişim adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/rifat_araz_yunus_emre.pdf
- Aydemir, M. (2018). Yenilenen sosyal bilgiler dersi öğretim programının barış eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 52-73.
- Aydın, E. (2019). *Değerler Eğitimi Açısından Atabetü'l Hakâyık'ın İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Antalya.
- Aydın, M. (1995). *Yunus'tan Mesajlar*. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (7-10 Ekim, 1991). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 69, Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi: 2, Ankara.
- Ayış, M. Ş. (2019). Nefis mertebelerinin psikolojideki karşılıkları üzerine bir değerlendirme: Robert Frager örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 547-567.
- Balcı, F. A. ve Yelken, T. Y. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler programında yer alan değerler ve değer eğitimi uygulamaları konusunda öğretmen görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 195-213.
- Bayraktar, L. (2000). Albert Camus ve Yunus Emre'de absurd kavramı. *Felsefe Dünyası*, 2000/1 (31), 81-101. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/325264614_Albert_Camus_ve_Yunus_Emre'de_Absurd_Kavrami
- Bıçak, B., Karataş, S., Sünter, E. , Ünver, A., Korkut, G., Gökalp, H., ve Akunova, Z. (2016). Ortaöğretim öğrencilerinin okullarda yürütülen değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 401-422.
- Bilgen, S. (2019). *Değerler Eğitimi Açısından Kutadgu Bilig*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Çorum.
- Bilginer, R. (1995). *Çağdaşımız Yunus Emre*. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (7-10 Ekim 1991). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 69, Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi: 2, Ankara.
- Birkan, G. Z. (2016). *Kutadgu Bilig'de Değerler Öğretimi*. Yüksek Lisans Tezi, T.C.İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya.
- Bolat, Y. (2016). Sosyal değerleri ve değerler eğitimi anlamak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(29), 322-348.

- Cihan, N. (2014). Okullarda değerler eğitimi ve Türkiye’deki uygulamaya bir bakış. *Turkish Studies*, 9(2), 429-436.
- Cin, A. ve Babacan, V. (2013). Yunus Emre’nin Risalet’ün Nushiyye’si ve Divan’ı üzerine yeni bir inceleme. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2), 57-69. doi:10.13114/MJH/201322470
- Çalışkan, B., Batmaz, B., Taşcı, D., Şenbayram, F., Tuncer, M. B., Akalın, D., ... Uluyol, M. (2016). Tarihi ve kültürel değerlerin dans yoluyla topluma aktarımına ilişkin görüşlerin belirlenmesi: Eskişehir’in tarihi ve kültürel değerlerinin anlatımında Tymbris’in dansı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, [Kasım özel sayısı], 319-340.
- Çelepi, S. (2016). Türk mistisizm geleneğinde Yunus Emre’nin sırra ermesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(38), 111-134.
- Çelikkaya, T. ve Filoğlu, S. (2014). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değere ve değer eğitimi ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(4), 1541-1556. doi: 10.12738/estp.2014.4.1605
- Çelikkaya, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2018). Yenilenen sosyal bilgiler dersi öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(11), 104-120.
- Çelikkaya, T. ve Seyhan, O. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının evrensel değerlere ilişkin metafor algıları. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 65-87. doi: 10.19160/ijer.342330
- Çelikten, F. (2019). *Nezihe Meriç’in Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çırak, E. (2013). *Cengiz Aytmatov Romanlarının Değerler Eğitimi Katkısı*. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Uşak.
- Çoban, M. (2016). Değerler eğitiminin referansları bağlamında Hacı Bektaş-ı Velî’nin Makâlâtı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 1-22.
- Çoban, O. ve Akşit, İ. (2018). 2005 ve 2017 Sosyal bilgiler öğretim programlarının öğrenme alanı, kazanım, kavram, değer ve beceri boyutları açısından karşılaştırılması. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 479-505. doi: 10.7596/taksad.v7i1.1395
- Çubukçu, İ. A. (1980). Yunus’un felsefesinde özgürlük sorunu. *Türk Dili Dergisi*, XLI (344), 302-305.

- Dağlı, H. (2020). Mevlânâ Celâleddîn Rumi ve Yûnus Emre’de “insan sevgisi” ve “hoşgörü” üzerine bir araştırma. *Takvim-i Vekayi*, 8(2), 158-165.
- Daşdemir, Ö. (2013). Yunus Emre ve Hâce Muhammed Lutfî’nin iki şiiri üzerinde karşılaştırmalı bir inceleme. *Turkish Studies*, 8(13), 729-738.
- Demir H. (2016). Değerler eğitiminde klasik metinlerden yararlanma: Bûstân ve Risâletü’n-Nushiyye. *İdil*, 5(27), 2027-2046. doi: 10.7816/idil-05-27-12
- Demir, R. (2018). *Yunus Emre Divan’ında değerler eğitime dair motifler*. Meydan, H. (Ed.), Toplumsal bütünleşmede değerler ve eğitimi, 3. Uluslararası değerler eğitimi kongresi bildiriler kitabı (s.181-193 içinde). Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No: 29.
- Demir, R. (2020). *Yunus Emre’nin eserlerinde din ve değerler eğitimi*. (Genişletilmiş ikinci baskı). Ankara: İksad Yayınevi. Erişim adresi: https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2020/10/YUNUS-EMRENIN_ESERLERINDE-DIN-VE-DEGERLER-EGITIMI-2.pdf
- Demircioğlu, İ. H. ve Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: Amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(15), 69-88.
- Demirtaş, Y. (2014). Yunus Emre ve musikî. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 59-78.
- Dilmaç, B., Ertekin, E. ve Yazıcı, E. (2009). Değer tercihleri ve öğrenme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 27-47.
- Dinç, E. ve Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretim programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17-49.
- Doğan, A. (2013). Yunus Emre Divanı’nda ideal insan. *Turkish Studies*, 8(13), 829-839.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Döner, N. ve Gülüm, K. (2019). 2018 Sosyal bilgiler programı ortaokul müfredat değişikliği ve öğretmen görüşleri. *Turkish Studies*, 14(4), 2205-2233. doi: 10.29228/TurkishStudies.23028
- Elbir, B. ve Bağcı, C. (2013). Değerler eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü düzeyindeki çalışmaların değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 8(1), 1321-1333.
- Emer, A. M. (2014). *Safahat’ta Değerler Eğitimi Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.

- Ertunç, R. (2016). *Yunus Emre'nin Risâletü'n Nushiyye'sindeki Ahlaki Değerler*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Elazığ.
- Ertürk, A. (2017). *Edib Ahmet B. Mahmud Yükneki'nin Atabetü'l Hakayık Adlı Eserinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Aydın.
- Eryılmaz, Ö. ve Köse, T. Ç. (2018). Sosyal bilgilerde edebi ürünler ve değerler eğitimi: Küçük Prens örneği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 65-79.
- Fidan, N. (2013). Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi: Nitel bir araştırma. *International Journal of Social Science*, 6 (3), 361-388.
- Filiz, Ş. (1995). Yunus Emre ve tasavvuf felsefesi. *Diyanet İlmi Dergi*, 31(3), 53-54.
- Gökarp, H. (2009). Risaletü'n-Nushiyye'de tahkiyevi unsurlar. *Turkish Studies*, 4(2), 519-554.
- Gölpınarlı, A. (1991). *Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye*. İstanbul: Der Yayınları.
- Gömleksiz, M. N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-132.
- Görmez, E. (2018). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan edebi eserler üzerine bir inceleme. *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 5(30), 4291-4296.
- Gül, G. (2004). Birey, toplum, eğitim ve öğretmen. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 223-236. Erişim adresi: <https://hayefjournal.org/Content/files/sayilar/108/223.pdf>
- Güler, M. İ. (2015). *Değerler Eğitimi Açısından Lutfiyye-i Vehbi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Günay, U. ve Horata, O. (1994). *Yunus Emre Risaletü'n Nushiyye*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Güven, A. Z. (2014). Gülistan ve Bostan adlı eserlerin değerler eğitimi bakımından incelenmesi. *Turkish Studies*, 9(6), 505-517.
- Hanaylı, G., Öztürk, A.A., Baysan, S. ve Akar Vural, R. (2020). Sosyal bilgilerin doğası, anlamı ve nasıl öğretildiği üzerine bir durum çalışması: Öğretmen görüşleri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 210-238.
- Horata, O. (1991). Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye mesnevîsi. *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXIX (1-2), 172-203.

- İbret, B. Ü., Avcı, E. K., Karabıyık, Ş., Güleş, M. ve Demirci, M. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlerin öğretiminde edebi ürünlerin kullanımı. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 104-124.
- İgalcı, E. E. Ç. (2018). Tasavvufi ve eğitimci kişiliğiyle Yunus Emre. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 12(23), 100-116.
- İnel, Y. ve Urhan, E. (2018). Model analizi etkinliği: Ortaokul öğrencileri hangi değerleri kimden öğreniyor?. *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 2(1), 44-51. doi: 10.29345/futvis
- Jafari, K. K. ve Demirel, M. (2019). Okul öncesi öğretmenlerin değerler eğitimi hakkındaki görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 13-35.
- Kalfa, M. (2013). Klasik eserler ve klasik eserlerin eğitsel işlevi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171(171), 105-112.
- Kalkandelen, A. H. (2015). Pendnameler ışığında insani değerler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 286-305.
- Kamber, T., Acun, İ. ve Akar, C. (2011). İlköğretim birinci kademe sosyal bilgiler öğretim programının uygulanabilirliği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 195-218.
- Kaplan, K. (2018). Yunus Emre'nin şiirlerinde insan ve doğa. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 155-166.
- Kara, K. (2018). Türkiye'de değerler eğitimi konusunda yapılan araştırmalarda dil olgusunun değer olarak görülmemesi üzerine bir araştırma. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 6, 126-141.
- Karabağ, G. ve Belenli, T. (6-8 Mayıs 2010). *Sosyal Bilgiler ve Tarih Öğretimi İçin Yunus Emre'den Mesajlar*. Boz. E (Ed.).X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni kitabı içinde (ss.491-513), Eskişehir.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kasapoğlu, A. (2010). Bir kişilik özelliği olarak Kur'an'da "sadâkat". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 119-155.
- Kavak, A. (2017). Hoca Ahmed Yesevî ve Yunus Emre'nin Türklerin tasavvufî kültürüne katkıları. *Universal Journal of Theology*, 2(2), 133-142.
- Kaval, M. (2013). Yunus Emre ve Mevlana'nın eserlerinde insan ve tekamülü. *Uşak üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 101-122.
- Kaya, M. (2014). Yunus Emre Divanı'nın Türkçe öğretimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 9(12), 423-442.

- Kayaoğlu, İ. (1986). İslamda adalet mefhumu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 201-206. Erişim adresi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/772/9836.pdf>
- Kaymakcı, S. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebî türlerin kullanım durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 230-255.
- Kaymaz, Z. (2015). Eski Anadolu Türkçesi bağlamında Yunus Emre'nin eserlerindeki atasözlerine bir bakış. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 40, 101-119.
- Kaynak, L. (2012). *Değerler Eğitimi Bağlamında Sevinç Çokum'un Hikâyelerinin Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Antalya.
- Keskin, Y. (2016). Değer sınıflaması üzerine aksiyonel bir deneme. *Turkish Studies*, 11(3), 1485-1510. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9467>
- Keskin, İ. ve Yazar, T. (2018). Milli eğitim şuralarında değer, ahlak ve karakter eğitimi ile ilgili alınan kararların değerlendirilmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 386-405.
- Keskin, Y. ve Öğretici, B. (2013). Sosyal bilgiler dersinde “duyarlılık” değerinin etkinlikler yoluyla kazandırılması: Nitel bir araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 143-181.
- Kınacı, M. K. (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlere Yönelik Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Elazığ.
- Koç, R. ve Tanhan, F. (6-8 Mayıs 2010). *Yunus Emre'nin Şiirlerinde Değerler Sistemi*. Boz. E (Ed.). X. Uluslararası Yunus Sevgi Bilgi Şöleni kitabı içinde (ss. 621–634), Eskişehir.
- Koçak, A. ve Mollaibrahimoğlu, Ç. (6-8 Mayıs 2010). *Yunus Emre'de Arketipsel İmgeler Risaletü'n Nushiyye Örneği*. Boz. E (Ed.). X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni kitabı içinde (ss. 635-646), Eskişehir.
- Koçin, A. (1999). Feridüddin Attâr'ın Pendnâmesinin Türk edebiyatına etkisi ve Zaifî'nin Bustân-ı Nasâyîhi ile karşılaştırılması. *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, 10, 93-102.
- Koçoğlu, E. ve Aydın, M. (2017). Alan uzmanlarına göre 2017 sosyal bilgiler programının 2005 programı çerçevesinde analizi. *International Journal of Social Science Research*, 6(1), 60-72.

- Kolaç, E. ve Özer, H. (2018). Sosyal bilgiler öğretiminde edebî ürünlerin kullanımı ve değer aktarımındaki katkılarına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2629-2655.
- Köprülü, F. (1976). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* (6.baskı, No:118, Özkan Matbaacılık). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1981). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Trabzon.
- Kuru, E. (2014). Şeyh Ahmed İlâhî ve Pend-nâme'si. *Turkish Studies*, 9(9), 771-784.
- Kuş, Z., Merey, Z. ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.
- Küçük, S. (1995). *Yunus Emre'ye Göre Bilgi*. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (7-10 Ekim 1991). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 69, Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi: 2, Ankara.
- Lakshimi, V. V. and Paul, M. (2018). Value education in educational institutions and role of teachers in promoting the concept. *International Journal of Educational Science and Research*, 8(4), 29-38.
- Maraşlıoğlu, Ş. E. ve Çoban, M. (2018). Değerler eğitiminin referansları bağlamında Şems'i Tebrizi'nin Makâlâtı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(73), 522-536.
- Meydan, H. (2014). Okulda değerler eğitiminin yeri ve değerler eğitimi yaklaşımları üzerine bir değerlendirme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 93-108.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2018). *İlköğretim 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı*. Ankara. Erişim adresi: <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>
- Okumuş, E. (6-8 Mayıs 2010). *Küreselleşme ve Yunus*. Boz. E (Ed.). X. Uluslararası Yunus Sevgi Bilgi Şöleni kitabı içinde (ss.703-749), Eskişehir.
- Okutan, S. (2015). *Kabusname'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mevlana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Konya.
- Öcal, A., Demirkaya, H. ve Altınok, A. (2013). İlköğretim öğrencilerine yönelik sosyal duyarlılık ölçeğinin geliştirilmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(1), 67-76. Erişim adresi: <https://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/137912-20130429123354-makale-6.pdf>

- Öngören, R. (2000). İbrâhim b. Edhem, Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-b-edhem#1>
- Özay, Ş. (2019). *Çocuk Edebiyatı Açısından Ülker Köksal'ın Romanlarında Değerler Eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Özçelik, M. (2010). *Bizim Yunus* (1. Basım). Küçük, M. (Ed.) Ankara: Sistem Ofset. Erişim adresi: http://www.yunusemre.net/kitap/bizim_yunus.pdf
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239. Erişim adresi: <https://ded.dem.org.tr/gorsel/pdf/ded-3-makale-9.pdf>
- Özgür, F. (2019). *Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Değerler Eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir.
- Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2002). Sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerini ders aracı olarak kullanmanın duyuşsal davranış özelliklerini kazanmaya etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(15), 173-182.
- Polat, M. (2017). Yunus Emre düşüncesinde bir eğitim modeli olarak “insân-ı kâmil”: Konuya öğretim programlarının kültürel ve felsefî temelleri bağlamında bir yaklaşım. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 29-42.
- Sağlam, S. (2017). Risâletü'n-Nushiyye ve Vagz-ı Azat' ta nefis terbiyesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 349-361. doi: 10.5505/pausbed.2017.04880
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2 (1), 3-20. <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Sevgi, A. (2012). Yunus Emre'de insan sevgisinin evrensel niteliği üzerine. *Turkish Studies*, 7(1), 99-103.
- Sönmez, Ö. F. (2014). Atasözlerinin sosyal bilgiler programındaki değerler açısından incelenmesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 6(2), 101-115.
- Sönmez, Ö. F. ve Akıncan, N. (2019). Sosyal bilgiler öğretim programındaki yardımseverlik ve dayanışma değerlerinin ulusal gazetelerde yer alma düzeyinin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 802-815.
- Sözen, E. ve Ada, S. (2018). 2005 ve 2018 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının (SBDÖP) karşılaştırılması. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 6(1), 53-71.

- Şahin, N. B. (2019). *Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Değerler Eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Şimşek, S. ve Alkan, V. (2019). Karakter ve değer eğitimi dersinin kazanımları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (Özel Sayı), 1-16. doi: 10.17494/ogusbd
- Tarman, B., Ergür, Ş. ve Eryıldız, F. (2012). Yenilenen sosyal bilgiler programına dair bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 103 -135.
- Taş, H. ve Kiroğlu, K. (2018). 2017 İlkokul sosyal bilgiler dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 7(2), 697-716. doi 10.17051/ilkonline.2018.419041
- Tay, B., Durmaz, F. Z. ve Şanal, M. (2013). Sosyal bilgiler dersi kapsamında öğrencilerindeğer ve değerler eğitimine ilişkin görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 67-93.
- Tebliğler Dergisi (2003). Milli Eğitim Bakanlığı, Cilt: 66, Sayı: 2552, Karar Sayısı: 229, Karar Tarihi: 04/08/2003
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre divanı*. Tercüman 1001 Temel Eser 1, İstanbul: Kervan Kitapçılık basın sanayi ve ticaret A.Ş. Erişim adresi: https://www.academia.edu/41435274/Faruk_Kadri_Timurta%C5%9F_YUNUS_EMRE_D%C4%B0VANI
- Tonga, D. ve Uslu, S. (2015). Sosyal bilgiler dersinde kazanım-değer ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 91-110.
- Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas*, 7(1), 245-254. doi: 10.18795/gumusmaviatlas.543521
- Topcu, F. (2016). *Saltuknâme'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Tural, A. (2018). Rousseau'nun Emile adlı eserinin sosyal bilgiler öğretim programındaki değerler açısından analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 66, 69-75. doi:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7600
- TDK (Türk Dil Kurumu). (2020). Türk Dil Kurumu sözlükleri, Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Ulusoy, K. (2010). Değer Eğitimi: Davranışçı ve yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan tarih programlarında değer aktarımı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 32-51.

- Ünlü, İ. ve Kaşkaya, A. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değer eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2656-2679. Erişim adresi: http://www.tekederisi.com/Makaleler/346755697_29ihsan%c3%bcnl%c3%bc.pdf
- Yalçın, A. ve Akhan, N. E. (2019). Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programlarının Sosyal Bilgiler öğretim yaklaşımlarına göre incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 12(3), 842-873. <http://dx.doi.org/10.30831/akukeg.414578>
- Yalçın, I. Y. (2019). *Tarık Buğra'nın Romanlarında Değerler Eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitime genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499–522.
- Yazıcı, M. (2014). Değerler ve toplumsal yapıda sosyal değerlerin yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 209-223.
- Yeniterzi, E. (2007). Anadolu Türk edebiyatında ahlakî mesnevîler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(10), 433-468.
- Yığman, S. (2019). *Değerler Eğitimi Açısından Aşık Veysel'in Şiirleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Samsun.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. G., Becerikli, S. ve Demirel, M. (2017). Farklı bakış açılarına göre sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi. *Elementary Education Online*, 16(4), 1575-1588. doi: 10.17051/ilkonline.2017.342975
- Yıldırım, N., Yüzbaşıyev, M., Saklan, E. ve Alatl, B. (2011). Türk ve dünya eğitim tarihine hizmet etmiş insanlar üzerine bir inceleme. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 3(1), 249-270.
- Yılmaz, E. [Esra]. (2012). *Ziya Gökalp'ın Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Trabzon.
- Yılmaz, Ö. (2013). Zaman ve mekânı aşan söylemleriyle Yunus Emre'de insan anlayışı [Özel Sayı]. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 153-168.

Yılmaz, R. (2017). *Ortaokul Sosyal Bilgiler Eğitiminde Safahat'ın Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Konya.

EKLER

EK 1. ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	MÜNEVER DEMİRDAŞ		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı			
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	HEMŞİRELİK	2001-2006
Lisans	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ	2010-2014
Tez Başlığı	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kapsamında Risaletü'n Nushiyye (Yunus Emre) Adlı Eserin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi		
Tez Danışmanı	DOÇ. DR. ALİ EKBER GÜLERSOY		
Akademik Eserler			
(Makale, kitap, kitap bölümü, bildiri, poster, sergi, konser vb. eserlerden kaynakça yazım kurallarına göre en fazla 10 eser yazılmalıdır.) Tezden üretilen yayınlar * ile işaretlenmelidir.			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			

